

Upplevelser vid vatten

- ett gestaltungsforslag for de forna reningsdammarna vid Tullgarns slott

Viktor Israelsson

Examensarbete/Självständigt arbete • 30 hp
Sveriges lantbruksuniversitet, SLU
Fakulteten för naturresurser och jordbruksvetenskap
Landskapsarkitekturprogrammet - Uppsala
Uppsala 2024

Upplevelser vid vatten:

Ett gestaltungsförslag för de forna reningsdammarana vid Tullgarns slott

Experience by the water: A design proposal for the former treatment ponds at Tullgarn Castle

Viktor Israelsson

Handledare: Ulla Myhr, SLU, institutionen för stad och land

Bitr. handledare: Viveka Hoff, SLU, institutionen för stad och land

Examinator: Åsa Ahrland, SLU, institutionen för stad och land

Bitr. examinator: Andrew Butler, SLU, institutionen för stad och land

Omfattning: 30 hp

Nivå och fördjupning: Avancerad nivå, A2E

Kurstitel: Självständigt arbete i landskapsarkitektur, A2E - landskapsarkitektprogrammet - Uppsala

Kurskod: EX0860

Program/utbildning: Landskapsarkitektprogrammet - Uppsala

Kursansvarig inst.: Institutionen för stad och land

Utgivningsort: Uppsala

Utgivningsår: 2024

Omslagsbild: Perspektivbild över rekreationsdammararnas södra del. Viktor Israelsson

Upphovsrätt: Alla bilder används med upphovspersonens tillstånd.

Elektronisk publicering: <https://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: PSD, Tullgarns slott, gröna miljöer, kulturhistoriska miljöer,

Sveriges lantbruksuniversitet

Fakulteten för naturresurser och jordbruksvetenskap

Institutionen för stad och land

Avdelningen för landskapsarkitektur

Publicering och arkivering

Godkända självständiga arbeten (examensarbeten) vid SLU publiceras elektroniskt. Som student äger du upphovsrätten till ditt arbete och behöver godkänna publiceringen. Om du kryssar i JA, så kommer fulltexten (pdf-filen) och metadata bli synliga och sökbara på internet. Om du kryssar i NEJ, kommer endast metadata och sammanfattning bli synliga och sökbara. Även om du inte publicerar fulltexten kommer den arkiveras digitalt. Om fler än en person har skrivit arbetet gäller krysset för samtliga författare. Du hittar en länk till SLU:s publiceringsavtal på den här sidan: <https://libanswers.slu.se/sv/faq/228316>.

JA, jag/vi ger härmed min/vår tillåtelse till att föreliggande arbete publiceras enligt SLU:s avtal om överlåtelse av rätt att publicera verk.

NEJ, jag/vi ger inte min/vår tillåtelse att publicera fulltexten av föreliggande arbete. Arbetet laddas dock upp för arkivering och metadata och sammanfattning blir synliga och sökbara.

Sammanfattning

Vatten är ett formlöst och luktlöst dynamiskt naturligt ämne, det är först när det interagerar med omgivande material som det skapar karaktär och uttryck. Vattnets unika karaktär och dragningskraft har en förmåga att skapa upplevelser och beröra alla mänskliga sinnen.

Relationen vattnet har med sin omgivning är en viktig faktor som påverkar upplevelsen av vattnet och hur vi människor uppfattar landskapet omkring oss. Att undersöka relationen mellan de olika elementen är en viktig del för att förstå hur upplevelsen påverkas i både det interna och externa landskapet. Vatten har alltid haft stor betydelse för levnadsmiljöer och för oss människor. Att kunna vara nära vattnet och ta del av dess goda egenskaper stärker upplevelsen samt främjar positiva hälsoeffekter.

Tullgarns slott är ett av de elva kungliga slotten i Sverige med dispositionsrätt. Slottet ägs av statens fastighetsverk och är sedan 1935 ett statligt byggnadsminne. Examensarbetet är centrerat runt de forna biologiska reningsdammarna som är en del av tullgarns slottspark och har renat området av loppsvatten fram till 2019 då anläggningen stängdes ned.

Sedan reningsdammarnas avveckling har området skick försämrats och dammarnas vattennivå sjunkit drastiskt vilket gjort systemet obrukbart. Rådande situationen skapar en problematik där platsens funktion är förändrad vilket leder till att identiteten som biologiska reningsverk inte överensstämmer med verkligheten. Områdets försämrade status och vitalitet påverkar upplevelsen och besöksvärdet på platsen negativt, även för slottsparken som helhet. De forna reningsdammarna ligger inom statligt byggnadsminne men anses inte ha något betydande kulturhistoriskt värde.

Huvudmetoden är gestaltning med analys genom syntes som övergripande metod för att svara på syfte och frågeställningar. Processen bygger på kunskapsöversikt, platsanalyser som tillsammans med problemrymden utgör underlaget i det gestaltningsmetoden ska svara på. Ett analysverktyg utvecklades kring åtta upplevda sensoriska kvaliteter och användes för att skapa kunskap om upplevelsen av gröna miljöer. Tillsammans med skissprocessen utvecklades ett upplevelsebaserat gestaltningsförslag för de forna reningsdammarna.

Gestaltningsförslaget, Upplevelser vid vatten, bygger på att tillgängliggöra vattnet för att stärka upplevelsen vid platsen. Förslaget är utformat att skapa en målpunkt i slottsparken för att beröra mänskliga sinnen och främja upplevelsevärdet. Det är en plats för rekreation och kontemplation med naturvärden att ta del av. En plats som höjer besöksvärdet för hela slottsparken.

Upplevelsebaserad landskapsarkitektur kan stärka upplevelsevärdet av grönområden och nyttja hälsofrämjande effekter som följer med. I vilken omfattning gestaltningen kan förbättra värdet eller hälsoeffekter är svårt att avgöra och en mer omfattande undersökning.

Nyckelord: PSD, Tullgarns slott, gröna miljöer, kulturhistoriska miljöer.

Summary

Introduction and context

Tullgarn Palace is one of the eleven royal palaces in Sweden, located at the tip of a peninsula in Tullgarn Bay in the Baltic Sea. The palace dates back to the 16th century but was rebuilt and acquired its current form in year 1727 (Statens fastighetsverk 2020). The palace was designated as a listed building in year 1935 and was further expanded in year 1989 to become a governmental listed building which included the palace park and other buildings on the grounds.

In the mid-1990s, planning and construction began on a new biological treatment plant to handle wastewater from the area (Näsström 1997). This new plant was considered state-of-the-art in environmental technology at the time (Statens fastighetsverk 2020). The plant consists of nine ponds and two wetlands interconnected to purify water from phosphorus and nitrogen before it reaches the bay (Näsström 1997). In year 2019, the biological treatment ponds were decommissioned due to environmental and occupational health reasons, and the sewage was connected to the municipal wastewater system (Statens fastighetsverk 2020).

According to Kaplan and Kaplan (1989), water is a highly valued and attractive element in the landscape where people seek refuge. Furthermore, they describe how water's unique character and allure have the ability to create experiences and engage all human senses. The relationship between water and its surroundings is a crucial factor influencing the experience of water and how we perceive the landscape around us. Exploring the relationship between these elements is essential to understanding how the experience is affected in both the internal and external landscape.

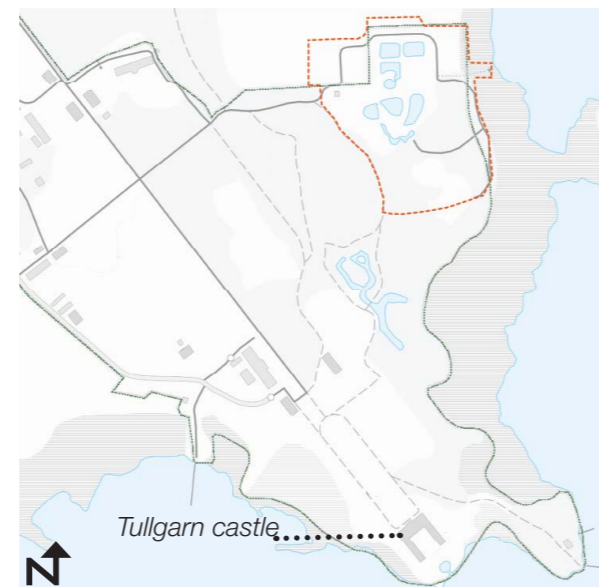
The work focuses on the former treatment ponds, which are part of the Tullgarn palace park and its history. The condition of the ponds has deteriorated over the past five years, leading to a less attractive experience of the site. This affects the recreational value, visitors, staff, and the palace park's status as a historically well-maintained environment.

Aim and research question

The aim of the work is to transform the site from function to recreation while enhancing experiential values and integrating aesthetic values with the cultural-historical environment of Tullgarn castle park.

How can a new function and identity be created on the site that interacts with the cultural-historical environment of the castle park?

How can the experiential value of the former treatment ponds be strengthened through a new design?

Overview of the Tullgarn palace grounds inside the green marking. Inside the orange marking is the area of the former treatment ponds.

Theory and method

Analysis through synthesis

The project is developed using a design method described as analysis through synthesis to address the aim and research questions. The process is based on a review of knowledge, site analysis, which together with the design problem form the basis for the design method to respond to. Analysis through synthesis is a method that assumes analysis and design are conducted concurrently during the work.

Krupinska (2016) argues that sketching is a prerequisite for idea generation and essential for creating a good design. Analyzing one's own sketches is also crucial for evaluating progress. Sketching has been an important tool in the process and continued throughout the work until the result was achieved.

Krupinska (2016) describes two different types of sketching: inward, which the designer uses to communicate with themselves and develop their ideas, and outward, which is used to present ideas. In the early stages of the work, it was primarily inward sketching and testing to find solutions to the problems. Towards the end, outward sketching was used for presentation materials and illustrations.

Document study

To build knowledge and understanding of Tullgarn Castle Park and how water affects human experience, a document study was conducted on the Care Program for the Grounds, Tullgarn Castle Park as well as the Tree Plan, Tullgarn Castle Park to gain a deeper understanding of the site's history and context. A literature review was conducted on human experiences with water and their effects on health. A map study was also carried out to better understand historical events within the castle park and its terrain.

Analysis

Two site visits were conducted to perform site analyses at the former treatment ponds and the castle park. An inventory of the treatment ponds was carried out to record species and vitality at the facility.

The experiential site analysis work was based on Stoltz and Grahn's (2021) theoretical framework of Perceived Sensory Dimensions (PSD) for parks and green areas. The theory integrates 30 years of research on human experiences of landscapes and how we can utilize the perceived in the planning of spaces, especially green areas. This research has resulted in eight key qualities within perceived sensory dimensions, which are opposites in an octagon along an axis against each other: natural - cultural, cohesive - diverse, shelter - open, serene - social (Stoltz and Grahn 2021). The authors describe that neighboring qualities share more in common with each other and create synergistic effects.

Based on the theory, an analysis tool was developed by interpreting the various perceived qualities to understand which elements and features a site should have to be classified within a certain quality.

Two other site analyses were conducted and analyzed entrances, movements, water contact, views, and seating areas to further the knowledge base.

Results

Design process

The design process consisted of four different phases where sketching has been an important tool to drive the process forward.

The preliminary phase is the first phase and includes the time I worked in the castle park before the thesis work began.

Phase one primarily involved freehand sketching aimed to develop an understanding of the site in its context and how it connects with its surroundings.

Phase two explored thematic sketching to test how different themes could generate new ideas and solutions.

In the third phase, the process transitioned from traditional paper and pencil sketching to digital sketching.

During the last phase of the process, the focus shifted from internal sketching to external, where I began to produce illustrations for presentation materials.

Design concept

The main idea is to highlight the movement and sound of water to create a tranquil place where thoughts can wander inwardly and gaze outwardly. Water is central to the design, where its natural path has been the starting point for the new experience being created.

Design program

- Introduce new opportunities for visitors to get closer to the water for a more serene experience and increased visitor appeal.
- Develop a more unified design language with organic forms that reinforce the connection to the English landscape park.
- Create a more cohesive pathway system to guide visitors through the area and enhance their experience.
- Increase the diversity of plant material to strengthen biodiversity and improve the connection to the castle park for a more cohesive park experience. At the same time, older vegetation should be retained as much as possible to maintain cultural continuity and reduce the loss of natural values.
- Add more seating areas with varying levels of exposure for both socializing and contemplation.
- Create a varied structure of spatial arrangements with different degrees of exposure for visitors .

Design proposal

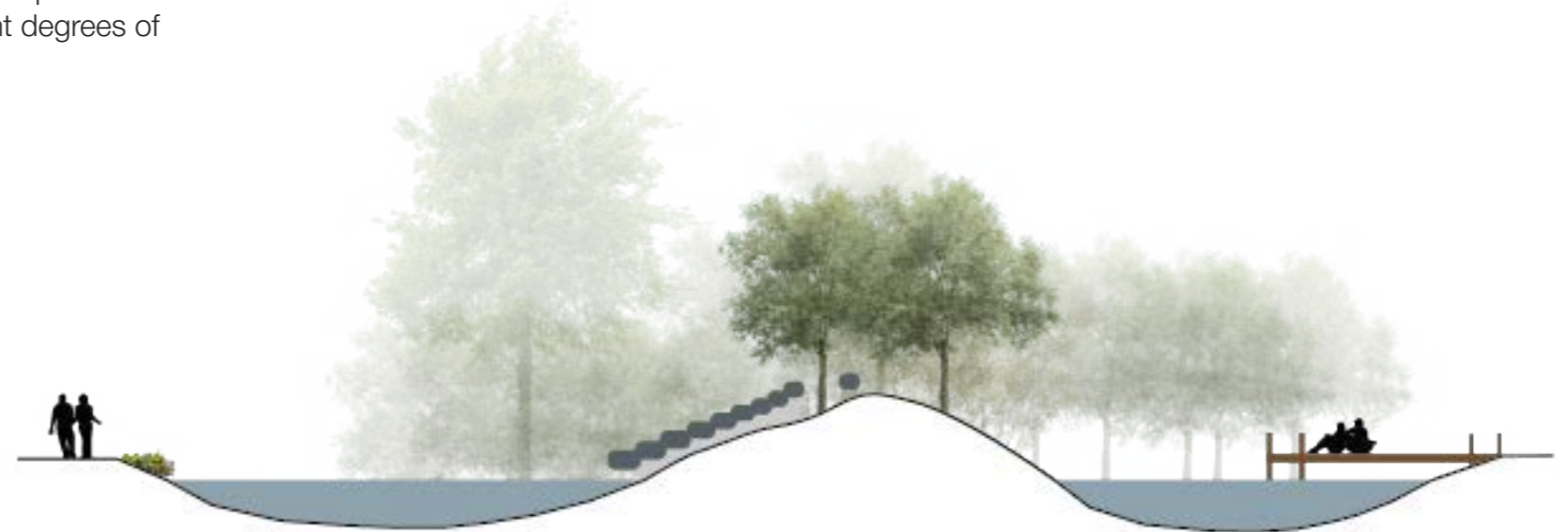
The aim of the work has been to create a new identity and function for the site. The recreation ponds is a place for tranquility and gathering where water is central to the experience.

The ponds greet you upon arrival, setting a tranquil tone with bubbling water cascades that make you relax. The movement of water guides you along a rocky, meandering stream through the diverse environments of the park.

Here, you can find spaces for large social gatherings or secluded areas for contemplation in smaller groups. You can birdwatch or observe insects in protected environments, from the observation tower, or among the ponds.

The view both within the site and out towards the surroundings is an important part of the experience, with new things to discover with each visit.

The cultural-historical value of the castle park has been an important aspect to consider throughout the design process. The valuable architectural elements of the castle park have served as inspiration for the design and have provided an opportunity to strengthen the connection and coherence between the different parts of the park .The plant material being used is inspired by species already growing in the castle park to maintain the same vegetative expression.

The figure shows two ponds with waterstairs and a pier extending out into the water. Scale 1:200 (A3)

The design proposal Experience by the water, which focuses on recreational- and experience values.

Discussion

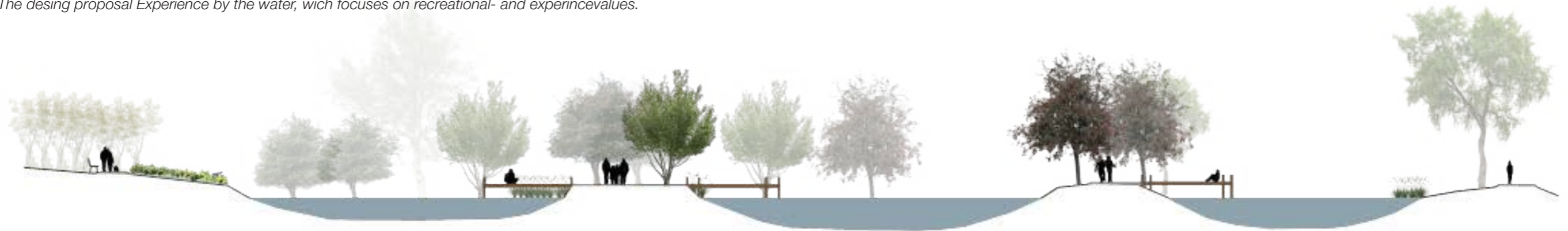
The new design proposal is one way to address the questions and fulfill the aim. The proposal transformed the site into an area for recreation and integrated the environment with the castle park, while also strengthening the aesthetic qualities. The identity of the site changed from a practical, functional environment to a vibrant area for activities, birdwatching, contemplation, or nature experiences. The experiential value was also enhanced by making the water more accessible and creating new green environments with an aesthetic approach that strengthens the connection with the castle park.

The design adhered to the regulation on state listed buildings (2013:558) as the work area is within the protected area. The situation actually requires an assessment to determine the extent to which the site may be changed.

Creating an analysis tool based on the theory was an opportunity to

operationalize Stoltz and Grahn's (2021) work for practical application. Creating the analysis tool involved understanding and evaluating the meanings of the eight different perceived qualities and applying them to a site. It resulted in subjective assessment to record the experience on site from my perspective based on these qualities.

Krupinska (2016) states that there is no definite endpoint for the analysis through synthesis method; it is up to us, the practitioners, to determine when it should conclude. This means that it cannot be definitively said whether all problems and parameters have received sufficient attention or processing before it is concluded.

The figure shows three ponds with piers for recreational activities. Scale 1:300 (A3)

Innehållsförteckning

s.10	Introduktion
s.11	Inledning
s.12	Problemrymd
s.13	Syfte
s.13	Frågeställningar
s.13	Avgränsning
s.13	Målgrupp
s.14	Metod och Teori
s.15	Arbetsgången
s.15	Analys genom syntes
s.15	Kunskapsöversikt
s.16	Platsanalys
s.16	PSD-analys
s.18	Platsöversikt
s.19	Historien om Tullgarns slott
s.22	Kulturhistoriska värden
s.22	Lagstiftade skydd
s.22	Landskapets förutsättningar
s.23	Delområden
s.34	Inventering och Analys
s.35	Inventering av de forna reningsdammarna
s.36	Inventering av marktäckning
s.37	Inventering av träd och buskar
s.38	Analys Utsikt, rumslighet, sittplatser och vattenkontakt
s.39	Analys av entréer, rörelser till och från platsen samt inom området
s.40	Övergripande PSD-analys över slottsparken
s.42	Detaljerad PSD-analys över arbetsområdet
s.44	Designfasen
s.45	Förfas
s.45	Fas 1. Fritt skissande
s.46	Fas 2. Tematiskt skissande
s.46	Fas 3. Digitalt skissande
s.47	Resultat
s.48	Diskussion
s.49	Resultatdiskussion
s.50	Metod och litteratordiskussion
s.51	Avslutning
s.52	Referenser
s.53	Figurförteckning

Tack till!

Ulla Myhr för tålamodet och enastående handledning.

Roland Nanberg, första trädgårdsmästare vid Tullgarns slott för inspiration, idéer och kunskap.

Nicklas Edell vid Statens fastighetsverk för information och material.

Introduktion

I detta avsnitt presenteras: arbetets ämne, problemrymden, syfte, frågeställningar, avgränsningar och målgrupp.

Fig. 1. (2023) Bilden visar reningsdammarna efter färdigställandet under tidigt 1990-tal. anläggningen ansågs vara en modern spjutspetsanläggning inom miljöteknik. Träden mellan reningsdammarna och havsviken dog när anläggningen startade, på grund av förändrande vattenförhållanden. Foto: Viktor Israelsson

Inledning

Tullgarns slott är ett av de elva kungliga slotten i Sverige, det ligger sju kilometer norr om samhället Vagnhärad och 30 kilometer från Södertälje på spetsen av ett näs vid Tullgarnsviken i Östersjön (Fig. 2). Slottet har anor från 1500-talet men byggdes om och fick sin nuvarande utformning 1727 av Magnus Julius De la Gardie och arkitekt Joseph Gabriel Destain (Statens fastighetsverk 2020).

Slottet med tillhörande mark köptes 1772 in av staten och blev ett kungligt lustslott och har sedan dess varit i statens ägo med kunglig dispositionsrätt (ibid). Slottet blev byggnadsminne 1935, 1989 utökades skyddet till att bli ett statligt byggnadsminne (2013:558) som också inkluderar slottsparken och övriga byggnader i anläggningen (Statens fastighetsverk 2020).

I början av 1990-talet påbörjades planeringen och anläggandet av en biologisk reningsanläggning för att ta hand om avloppsvattnet från slottet, världshuset och ett 20-tal andra fastigheter på området (Näsström 1997). Den ersatte en äldre anläggning som funnits på platsen sedan tidigt 1970-tal som uttjänat sitt behov (ibid).

Den biologiska reningsanläggningen anlades i antroposofisk anda likt reningsverket vid Rudolf Steinerseminariet i Järna och ansågs ligga i framkant inom miljöteknik vid tiden (Statens fastighetsverk 2020).

Under 2019 så utvecklades de biologiska reningsdammarna på grund av miljö- och arbetsmiljöskäl och avloppet kopplades på det kommunala VA-nätet (Statens fastighetsverk 2020). Anläggningen bestod då av nio dammar, två filter och två våtmarker som var sammakopplade

och genom olika steg avsågs rena vattnet från fosfor och kväve innan det nådde ut till havsviken (Näsström 1997).

Situationen förändrades för reningsdammarna när avloppsvattnet slutade strömma in och vattennivåerna sjönk. Det ledde till att systemet inte fungerade som tänkt samt att skötselbehovet minskade. Den aktuella situationen som de forna reningsdammarna befinner sig i är en unik angelägenhet i en skyddad historisk miljö vilket ökar komplexiteten.

Arbetet är centrerat runt de forna reningsdammarna vilka är en del av slottsparken och dess historia. Dammarnas skick har försämrats under de senaste fem åren och det saknas vattentillförsel vilket lett till att dammarna slammat igen, blivit överväxta och är i dåligt skick. Upplevelsen av platsen har blivit mindre attraktiv vilket påverkar rekreativt värde, besökare, personal och slottsparkens ställning som en historisk välvårdad miljö.

Jag ser en potential att skapa en ny funktion för de forna reningsdammarna och förstärka kopplingen med slottsparken för en mer enhetlig upplevelse. Jag ämnar skapa ett förslag som tar fram nya möjligheter att utveckla platsen till en attraktiv rekreativ miljö.

Jag har en personlig koppling till platsen då jag arbetat som trädgårdsarbetare vid kungliga hovstaterna under två sommarsäsonger vid Tullgarns slott. Det har gett mig kunskap och kännedom om slottsparken och reningsdammarna. Arbetet vid slottsparken och framförallt reningsdammarna har gjort mig intresserad av gestaltning i kulturhistoriska miljöer vilket lett fram till idén med arbetet.

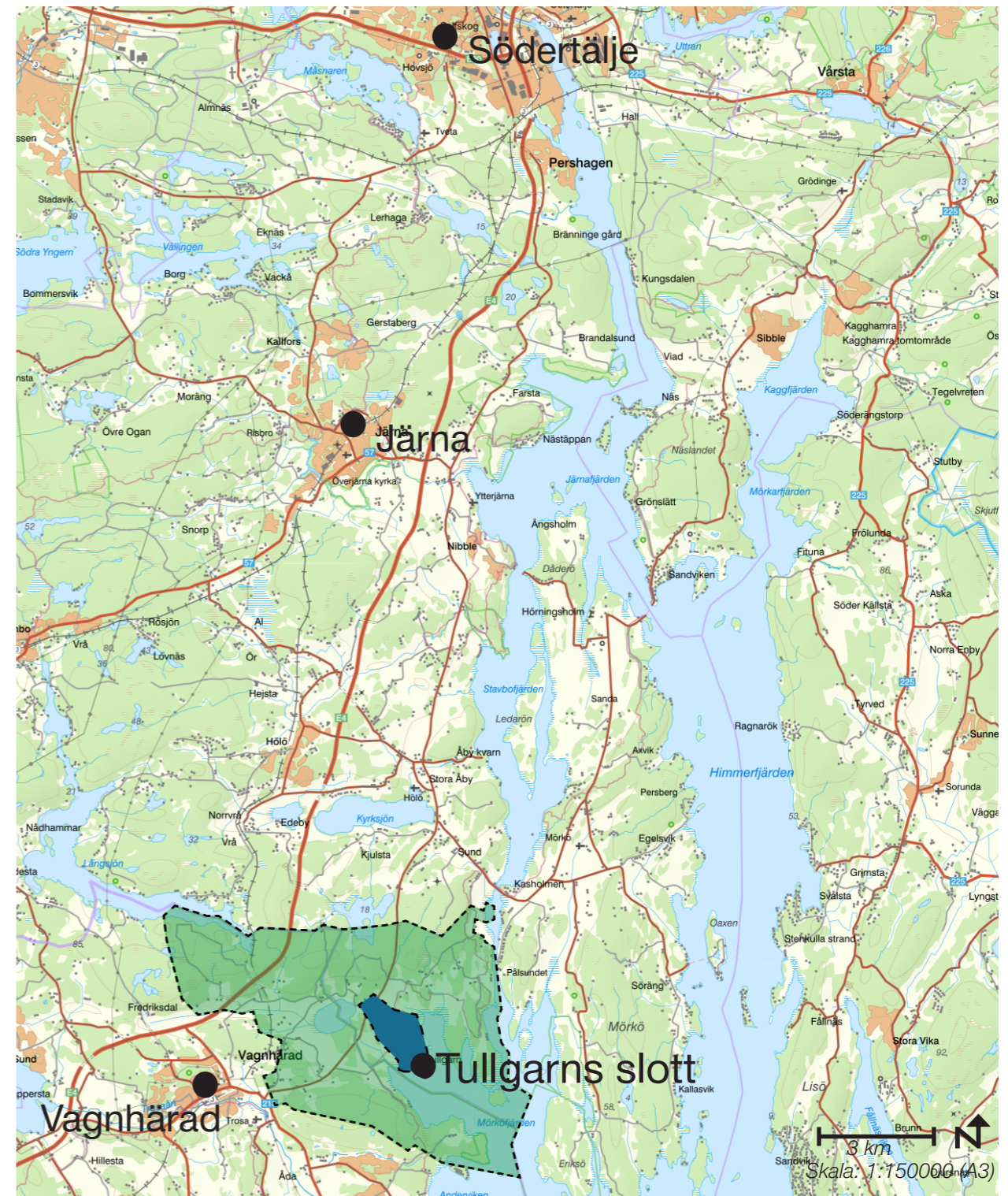

Fig. 2. Kartan visar Tullgarns slotts placering i landskapet vid Mörköfjärden i Södermanland, avståndet till Vagnhärad är 7 kilometer och till Södertälje 30 kilometer. Inom grönmarkerat område är fastigheten Tullgarn 2:1 vilket är naturreservat och naturvårdsmark. Inom blåmarkerat området är det statliga byggnadsminnet. Kartunderlag: © Lantmäteriet, bearbetad av Viktor Israelsson.

Problemrymd

Vatten är ett formlöst och luktlöst dynamiskt naturligt ämne. Det är först när det interagerar med omgivande material som det skapar karaktär och uttryck. Enligt Kaplan och Kaplan (1989) är vatten ett högt uppskattat och attraktivt element i landskapet dit människor söker sig. Vidare beskriver författarna att vattnets unika karaktär och dragningskraft har en förmåga att skapa upplevelser och beröra alla mänskliga sinnen. Det beskriver att vattnets relation till sin omgivning är en viktig faktor som påverkar upplevelsen av vattnet och hur vi människor uppfattar landskapet omkring oss. Att undersöka relationen mellan de olika landskapselementen är en viktig del för att förstå hur upplevelsen påverkas i både det interna och externa landskapet.

Slottsparken, slottet och byggnaderna i anläggningen är skyddade genom förordningen om statligt byggnadsminne (2013:558) (Fig. 3) vilket medför att platsen ska skyddas och bevaras i dess nuvarande skick. Statens fastighetsverk (2020) har tagit fram en bevarande- och underhållsplan för slottsparken som heter Vårdprogram Mark Tullgarns slottspark. Vårdprogrammet beskriver slottsparkens olika delområden och redogör för det kulturhistoriska värdet som finns och hur de ska bevaras för att upprätthålla anläggningens status som statligt byggnadsminne.

För delområdet reningsdammarna beskriver Statens fastighetsverk (2020) att anläggningen saknar kulturhistoriskt värde eftersom det är ett senare inslag i slottsparken och den kulturhistoriska miljön, samt att delområdet är en teknisk anläggning. Beskrivningen möjliggör att reningsdammarna kan förändras för att få

en ny funktion och identitet utan att skada den kulturhistoriska miljön på platsen. Det krävs dock hänsyn i utformningen för att inte påverka det kulturhistoriska värdet för slottsparken som helhet.

Funktionen för platsen har tidigare varit ett biologiskt reningsverk och utformningen har förhållit sig till det reglemente samt tekniska lösningar som var knutet till den typen av anläggning. Gestaltningen utfördes i antroposofisk anda med miljöteknik som prioritet men också med besöksvärde i åtanke för att möjliggöra rekreation på platsen. Vattentrapporna och dammarna med sina flora och fauna var ett utflyktsmål i parken och det porlande vattnet särskilt lockande men otillåtet att röra eftersom det var avloppsvatten. En gång miljöteknikens spjutspets som genom hårdare miljökrav tappade sin funktion och identitet, nu i förfall och avstängd.

Ekologin har varit gynnsam och det finns en dokumenterad biologisk mångfald bland både växter och djur som har frodats i reningsdammarna (Statens fastighetsverk 2022). Vattnets väg och reningen som skedde i systemet skapade en stor variation av levnadsmiljöer och habitat. Det har gynnat många insekter, paddor, vattensalamandrar, växter och fåglar. Alla de här komponenterna har gjort platsen till ett besöksmål för rekreation och naturupplevelser i slottsparken.

Sedan reningsdammarnas avveckling har området skick försämrats och dammarnas vattennivå sjunkit drastiskt vilket gjort systemet obrukbart. Det har lett till stillastående vatten där alger har tagit över och dammarna börjat växa igen. Skötseln inom området var innan avvecklingen omfattande med en heltidsanställd

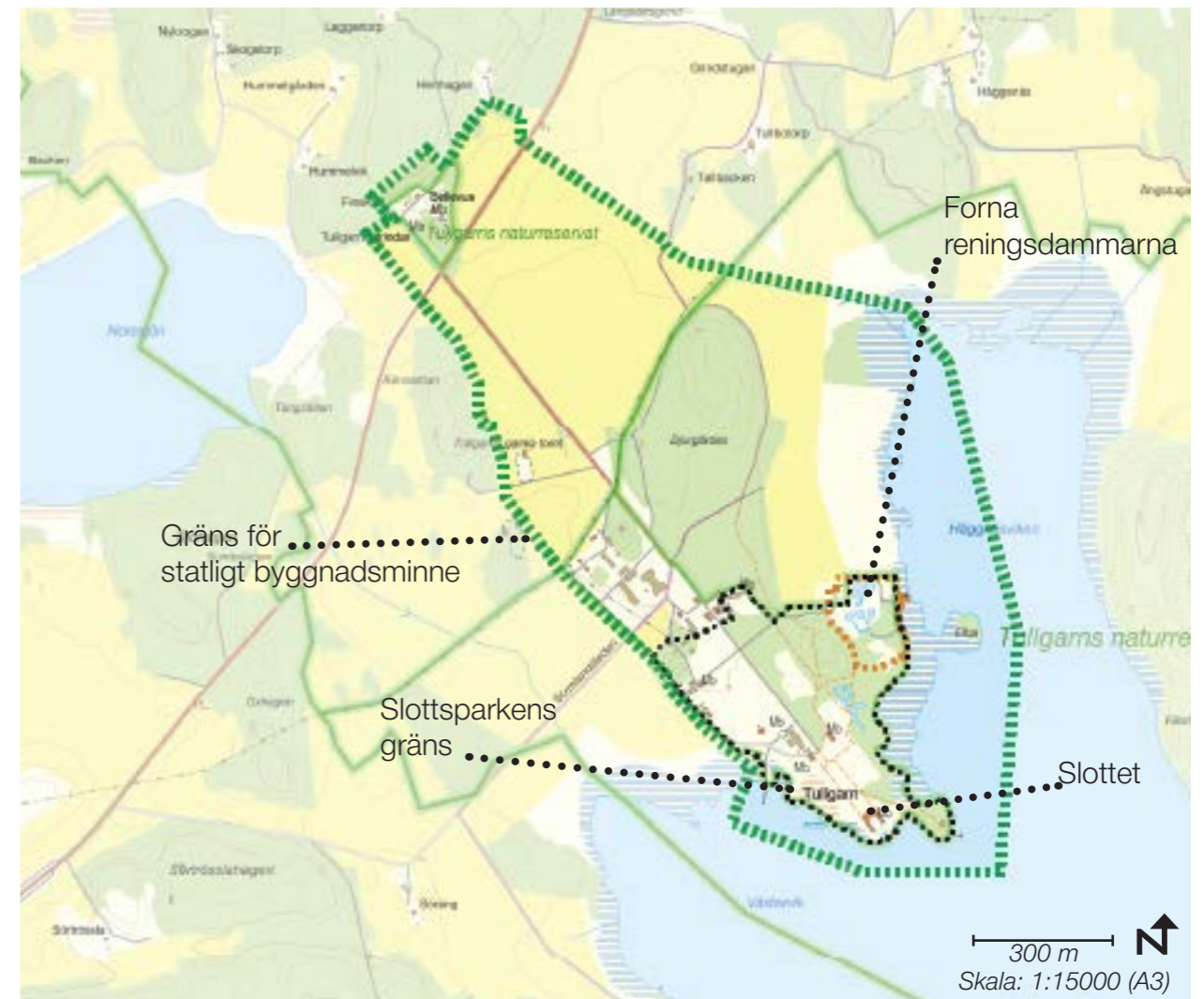

Fig. 3. Kartan visar området som är skyddat enligt förordningen om statligt byggnadsminne (2013:558) inom grönstreckad linje. Slottsparken som besöksmål är markerad inom svartstreckad linje och reningsdammarnas arbetsområde inom orangestreckad linje. Kartunderlag: © Lantmäteriet, bearbetad av Viktor Israelsson.

trädgårdsmästare samt två anställda under sommarperioden, då arbetet var som mest intensivt (Björkhem 1992). Vegetationen har också påverkats av de förändrade förutsättningar som råder nu. Det syns bland annat på flera döda träd, överväxta planteringar, överväxta häckar samt att strand- och vattenväxter börjat breda ut sig. Den biologiska mångfalden har minskat och flera arter har försvunnit på grund av den låga vattennivån samt minskade skötseln.

Rådande situation har en problematik med överväxt vegetation, utebliven vattentillförsel, döda träd, försummade planteringar och igenslammade dammar som ger ett eftersatt intryck. Områdets försämrade status och vitalitet minskar besöksvärdet och påverkar upplevelsen av platsen negativt, även för slottsparken som helhet.

Syfte

Syftet med arbetet är att genom gestaltning omforma platsen från funktion till rekreation samtidigt som upplevelsevärden förstärks samt estetiska värden integreras med slottsparkens kulturhistoriska miljö.

Frågeställningar

Reningsdammarna har de senaste fem åren varit avstängda vilket har lett till lägre vattennivåer och mindre skötsel av området. Det har skapat en situation där platsen har börjat växa igen vilket påverkar besöks- och upplevelsevärden negativt för platsen och slottsparken som helhet.

Hur kan de forna reningsdammarnas upplevelsevärde stärkas av en ny gestaltning?

När avloppsroren stängdes så förlorade reningsdammarna sin utformade funktion och platsen tappade sin identitet som biologiskt reningsverk.

Hur skapas en ny funktion och identitet på platsen som samverkar med slottsparkens kulturhistoriska miljö?

Avgränsning

Arbetet avgränsas till det geografiska området där reningsdammarna är placerade i Tullgarns slottspark, ett område på ungefär fyra hektar. Gestaltningen kommer vara övergripande utan inslag av detaljer, prioritet kommer att ligga på att utveckla upplevelsevärdet, platsens identitet samt tillgängliggöra vattnet för besökare. Jag utför inte en kulturhistorisk analys för reningsdammarna då det finns beskrivet att platsen saknar kulturhistoriskt värde av Statens fastighetsverk (2020). Arbetet behandlar bara objekt och element som ligger innanför slottsparkens gräns. Det som ligger utanför slottsparkens gräns men fortfarande tillhör byggnadsminnet anses inte ha någon påverkan på de forna reningsdammarna och behandlas därför inte i arbetet.

Målgrupp

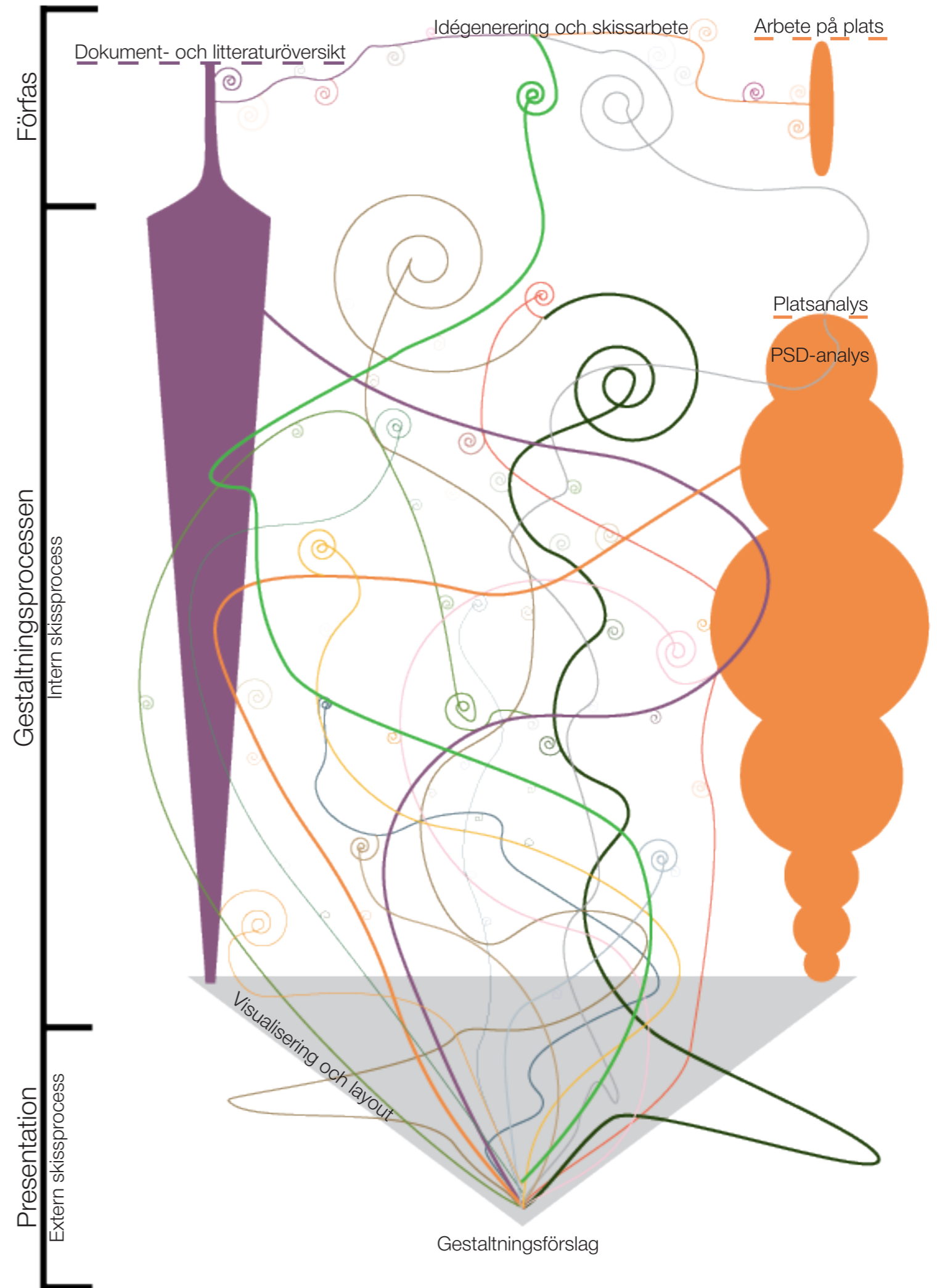
Arbetet riktar sig till yrkesverksamma inom området för exempelvis landskapsarkitekter som arbetar med design eller planering i kulturhistoriska miljöer. Utöver gruppen för landskapsarkitekter riktar sig arbetet till involverade vid Tullgarns slott och Statens fastighetsverk.

Metod och Teori

I detta avsnitt presenteras metoder och teorier som använts för att besvara frågeställningarna och tillgodose syfte. Först presenteras arbetsgången med dess olika faser övergripande. Därefter presenteras de aktuella metoderna mer ingående för arbetets olika faserna.

Fig. 4. Figuren är en visualisering av gestaltning som metod som använts under arbetsgången. Illustrationen visar tidsförloppet i vänstra axeln samt de olika arbetssätten med olika färger illustrerade i grafiska symboler och streck. Examensarbetet påbörjades under förfas, perioden jag arbetade vid platsen, med idégenerering, skissande och enklare dokumentöversikt. Gestaltningens processen är komplex med många tankar som illustreras av streck som slingrar sig mellan alla olika faser och arbetssätt. Utplacerade på strecken finns virvlar som representerar idéer, det pågår samtidigt många olika tankar och processer i många olika riktningar, ibland möts de och då uppstår nya idéer. Tidsramen är vad som får tankar, skisser och idéer att börja mötas och bli extroverta bilder som kan presenteras. Illustration: Viktor Israelsson

Gestaltning som metod

Arbetsgången

Redan innan examensarbetet startade hade idégenerering påbörjats på platsen genom samtal med förste trädgårds-mästare vid Tullgarns slott, Roland Nanberg, om hur platsen skulle kunna utformas i framtiden. Denna del kallar jag för förfas och är fröet till examensarbetet.

För att bilda mig en uppfattning och förbättra min kunskap om platsen gjordes en kunskapsöversikt om Tullgarns slottspark, de tidigare reningsdammarna samt det lagskydd som gäller för området. Kunskapsöversikten är en viktig del i arbetet då den ger stöd i beslutsprocessen genom att bygga upp kunskap och upplysa om förhållningssätt gentemot lagskyddet.

En platsanalys med Stoltz och Grahns (2021) teoretiska ramverk i grunden utfördes för att redogöra för vilka upplevda kvaliteter som återfinns vid reningsdammarna och slottsparken. Det teoretiska ramverket ger ett underlag som gestaltningen kan ta stöd mot för att uppnå syftet. En platsanalys utfördes för att ytterligare vidareutveckla förståelsen och underlaget för platsen.

En inventering av de forna reningsdammarna utfördes för att nedteckna vilka växter som finns på platsen och utvärdera vitaliteten på växtmaterialet. Det ger ett underlag för hur vegetationen kan hanteras vid gestaltning.

Allt material som insamlades under processen bidrog till att lösa problemen och skapa en gestaltning med Krupinska's (2016) metod, analys genom syntes, som var den övergripande metoden. Metodvalet grundar sig i att platsen redan är välbesökt av mig samt att idéer om gestaltning redan hade börjat ta form. Med den här metoden fortsatte jag att bygga kunskap om platsen samtidigt som jag arbetade med gestaltning genom hela arbetsgången.

Analys genom syntes

Förslaget är framtaget med en gestaltning-metod som Krupinska (2016) beskriv-er som analys genom syntes för att svara på syfte och frågeställningar. Processen bygger på kunskapsöversikt, platsanalyser som tillsammans med problemrymden utgör underlaget i det gestaltning-metodiska svara på.

Analys genom syntes är en metod som utgår från att analys och gestaltning utförs parallellt med varandra under arbetets gång. Krupinska (2016) menar även att skissandet är en förutsättning för idégenerering och väsentlig för att göra en god gestaltning. Analys av sitt eget skissande är också en väsentlig del för att utvärdera framstegen. Skissandet har varit ett viktigt verktyg i processen som forgått genom hela arbetet fram till resultatet.

Krupinska (2016) beskriver två olika typer av skissande, ett inåtvänt som designern använder för att kommunicera med sig själv och utveckla sina idéer, samt ett utåtriktat som används för att presentera sina idéer. Under arbetets tidiga skeden användes främst inåtvänt skissande och testande för att hitta lösningar på problemen. Mot slutet förekom utåtriktat skissande för presentationsmaterial och illustrationer.

Skissandet har även växlat mellan den stora och lilla skalan för att öka förståelsen för platsen och ge olika perspektiv. Den stora skalan avser hela arbetsområdet och ibland delar av slottsparken för att förstå hur de olika delarna hänger samman med gångvägar, växtmaterial och utsikter. Skissandet i den lilla skalan har varit att i detalj titta på problem för att lösa lokala sådana i arbetsområdet.

Gestaltningen utvecklades vidare med analysarbete som fortsatte bygga

kunskap om platsen och utveckla skissarbetet. Vid de två platsbesöken som utfördes var avsikten att fortsätta bygga kunskap om platsen och dokumentera platsen för det fortsatta arbetet. Under det första platsbesöket i oktober utfördes en PSD-analys, platsanalys, inventering och fotodokumentation. Tidiga idéer i skissprocessen utvärderades på platsen för att tydligare kunna identifiera problemens huvuddrag. Andra besöket var för att påbygga analysarbetet med mer information samt fortsätta revidera skissandet mot verkligheten. Vid det andra besöket upplevdes också en ny årstid på platsen, höst, vilket gav ett nytt perspektiv och nya idéer att testa.

Kunskapsöversikt

För att bygga kunskap och förståelse kring Tullgarns slottspark samt hur vatten påverkar människans upplevelse utfördes en kunskapsöversikt.

En dokumentstudie genomfördes på Vårdprogram mark, Tullgarns slottspark AB 307 (Statens fastighetsverk 2020) samt Trädplan, Tullgarns slottspark (Statens fastighetsverk 2022) för att bilda en djupare uppfattning om platsens historia och sammanhang. Dokumenten är omfattande och berör ämnen som kulturhistoriska värden, upplevelsevärden, rekreativvärde och hot. Dokumenten inkluderar även en målbeskrivning om bevarande, underhåll, hållbarhet samt utveckling som beskriver hur arbetet ska fortgå i slottsparken för att bibehålla de upplevelsevärden och skyddsstatusen som finns över området. Omfattningen av de här dokumenten ger en bra bild av hur Statens fastighetsverk och Ståthållarämbetet vill arbeta och utveckla slottsparken i framtiden vilket examensarbetet förhållit sig till. Avsnittet platsöversikt bygger helt på dessa två

dokument då de anses vara mycket grundligt och omfattande i sitt utförande. Tidsramen inom vilken arbetet förhåller sig gör det inte möjligt att utföra en så grundlig undersökning av platsen själv, varför jag valt att förlita mig på dokumenten i detta anseende.

En kartstudie utfördes för att bättre förstå historiska skeenden inom slottsparken och terrängen. Kartstudien utfördes med Lantmäteriets karttjänst Historiska kartor samt Riksarkivets sökbara digitala material. Sökfrasen var Tullgarns slott. Kartstudien bidrog till att kunna ta kvalificerade beslut i gestaltningsarbetet med en ökad förståelse för hur landskapet har skiftat genom åren.

Material om de forna reningsdammarna inhämtades vid platsbesöket i oktober och bestod av illustrationskartor och bilder från anläggningen. Det bidrog till att skapa kunskap för hur platsen fungerat tekniskt samt förändringar som skett över tid. Översikten möjliggjorde även en jämförelse av växtmaterial från etablering till nutid med hjälp av bildmaterial för att se vad som överlevt.

En litteraturoversikt gjordes kring människans upplevelser vid vatten och vilka effekter de har på hälsan. Materialet bestod av vetenskapliga artiklar som berör människors upplevelser vid vatten. Vidare valdes de artiklar ut som hade störst relevans för mitt arbete kring rurala kulturhistoriska miljöer med fokus på vatten och dess effekter på människans hälsa.

Databaserna som användes var PRIMO från SLU och Google Scholar. Sökorden var exempelvis; (vatten OR water") AND (upplevelser OR "experience") AND (Kulturhistoriska miljöer OR "cultural history environments") AND (dammar OR "pond"). När jag hittade artiklar eller arbeten som uppfyllde kriterierna och var intressanta så använde jag deras referenslista för att fortsätta söka information.

Platsanalys

Två platsbesök utfördes, det första den 21 september och det andra 13 oktober 2023 för att genomföra platsanalyser vid de forna reningsdammarna och slottsparken. Analysarbetet utfördes under dagtid till fots med kartmaterial, kamera, och färgpennor som hjälpmedel. En inventering av reningsdammarna utfördes under samma dagar för att nedteckna arter, vitalitet och bedöma status på anläggningen.

En av platsanalyserna som utfördes baseras på Stoltz och Grahn (2021) modell om åtta upplevda sensoriska dimensioner, kallad PSD-analys. Analysen utfördes i två delar, en av hela slottsparken och en över arbetsområdet vid de forna reningsdammarna. Analysen utfördes genom att nedteckna och tolka den dominerade upplevelsen inom ett område för att inordna den efter Stoltz och Grahn (2021) åtta sensoriska dimensioner. Genom att röra mig till fots genom analysområdena ritades upplevelsen geografiskt in på en karta eftersom. För att förstå vilka element som var avgörande för upplevelsen och gränsdragningen geografiskt, analyserades områdena från flera olika angreppsvinklar. Den nedtecknade upplevelsen bedömdes för att förstå vilka synergieffekter som arbetet vidare kunde dra nytta av.

PSD-analysen av slottsparken utfördes för att förstå vilka kvaliteter som finns i och hur parkens sammanhållning upplevdes. Analysen utfördes genom att röra sig genom parken till fots längs alla gångvägar och stigar för att dokumentera den dominerade upplevelsen geografiskt på en karta. Det ökade förståelsen för hur hela slottsparken upplevs samt vilka kvaliteter som är dominerande och därmed tas med till gestaltningen för att stärka kopplingen till arbetsområdet. Analysen visar även vilka

element som upplevdes ha en positiv effekt på upplevelsen och även de tas med till gestaltningen.

PSD-analysen av de forna reningsdammarna utfördes för att skapa en tydligare bild av upplevelserna i arbetsområdet. Analysen utfördes med inriktning på områden i mindre skala för att få en mer detaljerad uppfattning om upplevelsen och kvaliteterna som återfanns. Rörelsemönstret under analysen var oplanerat men hela området analyserades, även vegetationstäta delar som var svåråtkomliga. Analysen visar både positiva och negativa upplevelser för att ge en bredare underlag till gestaltningen.

Förutom PSD-analysen utfördes analyser utan teoretiska ramverk i grunden. Det utgick från min tidigare erfarenhet av platsanalyser, litteratur och kunskap från tidigare arbetet på platsen. Det utfördes för att undersöka aspekter som ansågs kunna lyfta platsen i en vidare gestaltning och förstå platsens egenskaper.

En analys av entréer och rörelsemönster skedde på platsen för att bredda uppfattningen om hur människan rör sig till, från och inom platsen. Analysen utgick från att identifiera vilka stråk och entréer som flest människor använder sig av genom att observera människor men även titta på storlek, orienterbarhet, hierarki och placering. Detta för att utvidga förståelsen om platsens spatiala egenskaper och rörelsemönster. Underlaget som analysen skapade gav möjlighet att utveckla vägnätet för att tillgängliggöra och förbättra orienterbarheten för besökare som rör sig på platsen.

En analys av vattenkontakt, stark rumskänsla, sittplatser och utsikter gjordes vid platsbesöken. Genom att fotografera platsen och försöka hitta olika utsikter från olika delar av platsen började en analys av

utblickar att ta form. Vattenkontakten testades genom att undersöka vart jag kunde komma nära vattenkanten utan att stöta på hinder som staket eller tät vegetation. Stark rumskänsla framkom när det fanns tydliga väggar i rummet åt minst två sidor. Sittplatserna analyserades för att förstå placering och läge, även mängden sittplatser var av intresse för att förstå behovet av sittplatser. Underlaget som analysen skapade gav stöd för gestaltningen att tillgodose behovet av sittplatser i miljöer med utblickar.

Till följd av tidigare arbete vid Tullgarns slott hade jag skaffat mig kunskap och förståelse för platsen innan första platsbesöket. Analyserna bygger vidare på min tidigare kunskap om platsen och ger nya perspektiv som vidareutvecklar mina tankar om platsen. Efter platsbesöken återbesökte jag platsen digitalt med hjälp av de foton jag tagit eller via Lantmäteriets karttjänst. Det hjälpte mig att kunna vidareutveckla mina analyser för att skapa så bra underlag som möjligt.

PSD-Analys

Det upplevelsebaserade analysarbetet utgick från Stoltz och Grahn (2021) teoretiska ramverk Perceived Sensory Dimensions (PSD) för parker och grönområden. Teorin bygger på att författarna sammanfört 30 års forskning om människans upplevelser av landskap och hur vi kan använda oss av det upplevda i planeringen av platser, framförallt grönområden. Forskningen har lett fram till åtta nyckelkvaliteter inom upplevda sensoriska dimensioner som är motsatser i en oktagon (Fig. 5) på en axel mot varandra; naturlig - kulturell, sammanhållen - mångfald, skyddande - öppen, rofylld - social (Stoltz och Grahn 2021).

Det teoretiska ramverket diskuterar även hur kvaliteterna förhåller sig mot estetiska värden i en grön miljö samt hur de förhåller sig till människors hälsa och vilken påverkan gröna miljöer har på den. Stoltz och Grahn (2021) teori samspelar med frågeställningen om att förbättra upplevelsevärden på platsen.

Teorin operationaliserades till ett analysverktyg genom att tolka de olika upplevda kvaliteterna för att förstå vilka element och drag en plats ska ha för att klassificeras inom en viss kvalitet. Analysverktyget gjorde att jag mer strukturerat kunde skapa mig en överblick av slottsparken och arbetsområdet samtidigt som jag kunde sätta ord på vilka element som hade en positiv effekt på upplevelsen. Flera kvaliteter kan finnas inom ett område men den dominerande kvaliteten inom ett upplevt område är den som nedtecknas. Detta för att ge en tydligare riktning för arbetet samtidigt som jag kunde ta del av synergieffekter.

Stoltz och Grahn (2021) beskriver att närliggande kvaliteter har mer gemensamt med varandra och skapar synergieffekter. Författarna förespråkar att närliggande kvaliteter i oktogonen förstärks för att utnyttja synergieffekterna som uppstår och inte försöka tillfredsställa fler av de upplevda sensoriska kvaliteterna. Resultatet sammanställdes i en karta med tillhörande text för att se vilken kvalitet som dominerar och inom vilka områden. Utifrån analysens resultat kan arbetet ta stöd i vilka kvaliteter som kan förstärkas inom vilka områden.

En redogörelse för vad de åtta upplevda sensoriska dimensionerna innefattar och vilka kännetecken som finns under varje kvalitet följt av egen tolkning redovisas på nästa sida.

Naturlig Kvalitet

Stoltz och Grahn (2021) beskriver det som att landskapet spontant har skapat sig själv utan mänsklig intervention över en tid. Att betraktaren av landskapet upplever det som naturligt snarare än kultiverat och format av människor (ibid). Landskap som upplevs ha en stark naturlig kraft och fritt växtsätt med mycket äldre träd kvalificerar sig i den här kategorin. En komplex sensorisk upplevelse då vi kan säga att all mark är påverkad av mänsklig aktivitet.

Min tolkning av naturlig kvalitet är en plats som upplevs innehålla orörd vegetation med lite mänsklig påverkan i sin sammansättning. Platsen har flera lager av friväxande vegetation med inslag av död ved där upplevelsen är vild och naturlig. Växter från den inhemska floran dominerar på platsen. Områden med höga naturvärden.

Kulturell Kvalitet

I motsats till naturlig kvalitet innebär kulturell kvalitet ett av människan påverkat landskap (Stoltz och Grahn 2021). Mänsklig påverkan innefattar både fysiska förändringar i landskapet som odlad och kultiverad, social ärtförlighet, religiösa eller konstnärliga uttryck i landskapet inordnas också i kategorin (ibid).

Min tolkning av kulturell kvalitet är tydliga spår av mänsklig aktivitet och närvaro där platsen har en tydlig mänsklig prägel. Uttrycken för kulturell kvalitet kan vara varierande och bestå av kultiverad, religiösa, förvaltade eller anlagda platser.

Sammanhängande Kvalitet

Sammanhängande kvalitet behandlar platsens rumslighet och hur den kan upplevas vara sammanhållen både i innehåll och struktur samt för att förena landskapet till ett enat rum (Stoltz och Grahn 2021).

Min tolkning av sammanhängande kvalitet är en kombination av rumsliga egenskaper och storlek. Rummets innehåll och struktur är sammanhållet för att ge höga värden och förenar platsen.

Mångfaldig Kvalitet

Mångfaldig kvalitet beskriver en diversitet och variation i den upplevda miljön samt en komplexitet och en livfullhet i landskapet (Stoltz och Grahn 2021). Det finns ett överflöd av färg, lukt, texturer och former att uppleva (ibid). Kategorin behandlar även multistrukturerade landskap där det återfinns en variation av både arter och material att uppleva inom en plats till motsats mot sammanhängande kvalitet.

Min tolkning av mångfaldig kvalitet är att miljön ska vara variationsrik med flera lager och texturer. Upplevelsen ska präglas av en livfull miljö för att uppnå höga värden.

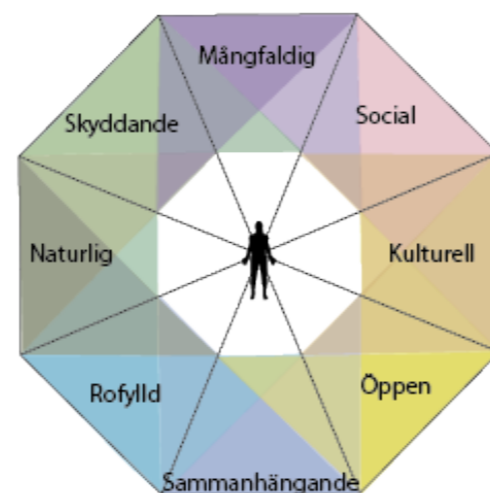

Fig. 5. Oktogonen med de fyra motsatspar med upplevda sensoriska dimensionerna som Stoltz & Grahn (2021) föreslår i sin teori. Bildkälla: © Stoltz & Grahn. Illustration: Viktor Israelsson.

Skyddande Kvalitet

Skyddande kvalitet beskriver en miljö där möjlighet till skydd finns och där en besökare kan hitta lugn och ro i ensamhet eller mindre sociala grupper (Stoltz och Grahn 2021). Uttrycket se men inte synas kommer väl tillhands här (ibid). Den här sensoriska upplevelsen är oftast förknippad med platser som är intima, i mindre skala eller platser med mycket vegetation som kan skapa en privat sfär (ibid).

Min tolkning av upplevelsen är en intim och sluten miljö utan störande ljud med lite människor. Platsen ska gärna ha god översikt för att besökaren ska känna sig trygg och ha uppsikt.

Öppen Kvalitet

I motsats till skyddande så är öppen kvalitet precis som det låter, öppna rum eller landskap med mycket siktlinjer och plats för aktiviteter (Stoltz och Grahn 2021). Upplevelsen är förknippad med utblickar långt ut i omgivningarna samt att kunna utföra olika aktiviteter som kräver stora utrymmen (ibid). Upplevelsen av att befinna sig i stora öppna rum kan även medföra en ängslighet att bli beskådad men även fysisk exponering (ibid).

Min tolkning av upplevelsen är rum utan större skrymmande element och landmassor, en öppen spatial upplevelse. Möjlighet till aktiviteter som kräver rum med överblick, utan obstruktion samt stora spatiala egenskaper med utblickar.

Rofyllt Kvalitet

Rofyllt kvalitet innefattar en lugn, trygg och säker miljö där upplevelsen inte påverkas av störande ljud eller moment (Stoltz och Grahn 2021). Platsen ska upplevas städad och välskött för att tankarna ska vandra när en rör sig genom landskapet. Även avsaknad av andra människor är betydande för upplevelsen (ibid).

Min tolkning av rofylld kvalitet är en sluten intim rumslighet med möjlighet att stänga ute yttre påverkande faktorer. Närhet till lugnande ljud som porlande vatten eller fågelkvitter gör att platsen upplevs rofylld.

Social Kvalitet

Social kvalitet står i motsats till rofylld och här hamnar platser där människor kan mötas och umgås i miljöer med social samvaro (Stoltz & Grahn 2021). Det finns olika sociala miljöer som till exempel platser du kan vara en i mängden, titta på distans eller aktivt delta i konversation, lek eller aktiviteter (ibid). Den sociala kvaliteten är starkt förknippad med urbana landskap med kommers och mer formella mötesplatser (ibid).

Min tolkning av social kvalitet utgår från en miljö skapad för mänsklig närvaro med fokus på samvaro, oftast i urbana sammanhang.

Platsöversikt

I detta kapitel introduceras platsen med dess historia, lagskydd samt förutsättningar. En beskrivning av slottsparkens sex olika delområden presenteras tillsammans med kulturhistoriska värde, målbild och bevarande.

Historien om Tullgarns slott

Tullgarns lantegendom uppstod när ett antal gårdar slogs samman i byn Thullgarn, ägare var i början av 1400-talet Tord Röriksson Bonde (Statens fastighetsverk 2020). Någon gång under 1500-talet övertog Sture ätten godset och den första slottsbyggnaden uppfördes i slutet av århundradet, kallad Stureborgen (ibid). Vid tidpunkten anlades troligtvis en nyttoträdgård i anknytning till slottet där rådande markförhållanden styrte dess placering till framför slottet med djurgården för lustjakt i anslutning till trädgården (ibid).

Sten Karling (1931) beskriver att ägaren Johan Oxenstierna, som fick slottet via giftermål, hade besök 1640 av Tessin d.ä. och att han kan vara upphovsperson till trädgården vid Tullgarns slott. Trädgårdens utformning med infartsväg, djurgård och trädgård tros ha uppkommit under denna tidsperiod (Statens fastighetsverk 2020). Tidigt 1700-tal redovisas två trädgårdar i ett inventarium, då benämnda lilla och stora trädgården, vilket nog härstammar från Tessin d.ä. (ibid).

Magnus Julius De La Gardie övertog slottet 1713 och lät 1720 börja bygga om slottet till sin nuvarande utformning med de två flyglarna ned mot vattnet och huvudbyggnaden mot slottsparken (ibid). Under perioden för ombyggnationen av slottet anlätades Carl Hårleman för att planera trädgården, i ett bevarat brev ber Hårleman om 100 lindar till alléerna (ibid). Det finns ingen plan över Carl Hårlemans planerade park men lantmäterikartan från 1757 (Fig. 6) visar på ett ungefär omfattningen av parken (ibid). Lantmäterikartan (Fig. 6) visar att köksträdgården (A) var delad av infartsvägen, i östra köksträdgården stod ett orangeri. Lilla djurgården (B) och

ekhagen (G) ligger bredvid ladugården och stora djurgården (Fig. 6). Lantmäterikartan (Fig. 6) berättar att mot viken låg en trädskola (I) och framför slottet fanns två långsmala dammar. Vidare går det att utläsa att en fattigstuga, iskällare, smedja, trädgård och flera dammar fanns till öster om slottet. Kartan visar även den äldre brygganläggningen med båthus som fanns söder om slottet.

Riksdagen beslutade 1772 att köpa in Tullgarns slott till hertig Fredrik Adolf som fick nyttjanderätt och gjorde Tullgarn till sin permanentbostad (ibid). Fredrik Adolf börjar vid sitt tillträde omfattande renoveringar slottet och det är nu slottet får sina gustavianska interiörer som består fram till idag och är några av det bäst bevarade (ibid). Fredrik Adolf började omforma slottsparken genom att ta bort nyttomark för att istället skapa ett rekreativsområde för kungafamiljen (ibid). 1803 gick Fredrik Adolf bort men hade innan sin död påbörjat sina stor slagna planer för trädgårdsanläggningen (ibid). Planerna innefattade att anlägga en helt ny park öster om slottet, troligen inspirerad av anläggningen vid Drottningholms slott (Fig.7). Den nya parken anlades i övergångsstil med inslag från barocken till engelsk landskapsarkitektur. Närmast slottet anlades en boské med snirkliga gångar likt en labyrint (Fig.7). Det möttes av två dubbelradiga lindalléer som hade en häckomgärdad gräsyta som fyllde upp mellanrummet (Fig.7). Stjärnboskén med sina diagonala gångar och cirkulära centrum anlades under denna tidsperiod tillsammans med lövteatern som både står kvar idag (ibid). Engelska parken med sina slingrande gångar och kanaler började ta form under tidigt 1800-tal (ibid). Mycket av

parkens nuvarande utseende och struktur tillkom efter Fredrik Adolfs planer och det finns vegetation sparad från den tidsperioden.

Prinsessan Sofia Albertina efterträder sin bror Fredrik Adolf 1807 och blir dispositionsinnehavare (ibid). Prinsessan hade ett stort intresse för trädgård och det finns uppgifter att det är hon som lät anlägga den engelska parken som stod färdig 1811 (ibid). Engelska parken innehåller många olika landskaps-scenerier med kanaler, konstgjorda öar, broar, snirkliga gångvägar som de anlagt runt den befintliga terrängen (ibid). Djurgården förenades även nu med den engelska parken med uthuggningar och nyplantering av träd och alléer samt anläggandet av ett gångsystem (ibid). Sofia Albertina lät även fortsätta bygga den växthusanläggning som Fredrik Adolf hade påbörjat för att kunna ha sällsynta och exotiska växter i parken (ibid). Sofia Albertina gick bort 1829 (ibid).

Kronprins Oskar (I) övertog dispositionsrätten och flyttade till slottet med sin familj 1829, det var första gången en kunglig familj bodde på slottet (ibid). En ny orangeribyggnad uppfördes mellan åren 1853–1855 för att utveckla orangerikulturen och driva upp växter samt kunna vinterförvara lagerträd och palmer som fanns i anläggningen (ibid). Engelska parken fortsatte att utvecklas runt orangeriet och mot djurgården i norr med anläggandet av en allé samt en rondal omgiven av 14 lindar (ibid). Under 1840-talet uppförs kavaljersflygeln där det tidigare stallet stod, ett nytt större stall byggdes under samma period (ibid). Sjögården och apparelien byggdes under 1845 och ersatte då den äldre trappan som ledde

ut till brygganläggningen som låg ute i havsviken (ibid). Framför slottet anlades en ny del i romantisk stil med symmetriska blomsterrundlar och snirkliga gångar (Fig.8).

Oskar (II) tillträder med sin gemål Sofia slottet år 1876 och fortsätter då att utveckla parken ytterligare. Det anläggs flera rabatter framför slottet, vid orangeriet och vid kavaljersflygeln (ibid). I den forna ekhagen har de utvecklats en köksträdgård som speglar formspråk som finns vid orangeriet (ibid). Deras tid på slottet blir kort och redan 1881 flyttar de ut, det gör att deras avtryck på slottsparken blir relativt litet.

Gustaf (V) och hans fru Viktoria av Baden flyttade till Tullgarn i samband med deras giftermål 1881 och sätter sin prägel både på slottets inredning och i parken (ibid). Gustaf lät anlägga en tennisplan vid boskéerna, antagligen på bekostnad av boskén närmast slottet, för sin egen rekreation (ibid). Vidare lät han anlägga en fontän framför slottet samt ett trädgårdsland i anslutning till kanalerna i den engelska parken (ibid). Viktoria lät anlägga vävskolan, en skola för väv och slöjd, där tullgarnsdräkten togs fram och producerades (ibid). Under deras period vid slottet infördes årligen planteringar med riksvapnet och Badens stadsvapen framför slottet samt fuchsiorna framför slotten, de togs från Viktorias barndomshem Mainau (ibid). Enligt intervjuer med tidigare personal i parken arbetade de totalt cirka 15 personer i parken (ibid). De skötte och drev upp över 1000 fruktträd, 15 000 krukväxter och 20 000 utplanteringsväxter, vilket vittnar om en omfattande trädgårdsanläggning (ibid). Det bedrevs omfattande köksväxtodling med

försäljning, det drevs upp lökar och blommor samt att växthusen hade persikor, fikon och vindruvor (ibid). Infartshäcken hade en höjd på två och en halv meter till tre meter och beskars två gånger per år med svärd från en vagn (ibid). Mot slutet av 1940-talet hade parkens kondition försämrats och Länsträdgårdskonsulenterna uttryckte sin oro och ansåg att parkvården inte var tillfredsställande (ibid). 1930 dog Viktoria och Gustaf gick bort 1950.

Gustaf (VI) Adolf tog över dispositionsrätten men flyttade aldrig till slottet, istället påbörjades omfattande renoveringar av slottet och området öppnades upp för allmänheten (ibid). Parken har successivt sedan 1950-talet fått förenklat innehåll med mindre träd, buskar och planteringsytor (ibid). Ingen förnyring av träd- eller buskebeståndet skedde under en period och många gångstigar och sittplatser togs bort (ibid).

1973 tog Carl (XVI) Gustaf över dispositionsrätten och besitter den fortfarande. Kungafamiljen använder främst slottet och markerna under de årliga jaktarna (ibid). Walter Bauer genomförde en mindre upprustning av parken på 1970-talet (ibid). Han rensade bort äldre buskplanteringar i närheten av slottet och skapade en restaureringsplan för stjärnboskén och lövteatern, som dock aldrig fullföljdes (ibid). Istället bevarades så mycket av växtmaterialet som möjligt och det medför att det idag finns ursprungliga individer i anläggningen. Tennisplanen försvann och ersattes med gräs (ibid). Kanalerna i den engelska parken muddrades och vattennivån höjdes med

Fig. 7. Utsnitt av historisk plan från 1807 över Tullgarns slott med ågor. Planen utfördes när prinsessan Sofia Albertina tog över som dispositionsinnehavare.

Källa: © Överintendentsämbetet, Riksarkivet.

cirka 30 centimeter genom att pumpa in bräckt vatten från havsviken (ibid). Det fick effekten att många av de äldre alarna på platsen dog av de förändrade förhållandena (ibid). 1990 anläggs en reningsanläggning i utkanten av parken som stängs 2019 av arbets- och miljöskäl (ibid). Infartsallén från landsvägen upprustades 1989 och det planterades ett 20-tal nya träd (ibid). 2021 påbörjade en ny upprustning av Allén och nästan alla äldre träd togs ned för att det ansågs vara en trafikfara efter sjukdomsangrepp (Trafikverket 2022). Frukträdgården kompletterades med 40 nya fruktträd mellan 2016–17, det var främst kultursorter från Julita gård och nu finns det cirka 120 fruktträd i parken (Statens fastighetsverk 2020).

Fig. 8. Utsnitt av historisk karta från 1878 över Tullgarns slott med ågor. Här syns orangeriet som byggdes på 1850-talet centralt i bilden. Notholmen har byggts ihop med fastlandet och brygganläggningen har flyttat dit. Källa: © Överintendentsämbetet, Riksarkivet.

Kulturhistorisk värden

Tullgarns slott är ett kungligt residens med en väsentlig del i Sveriges historia och nationella kulturarv. Slottet med omgivning har varit statligt ägt sedan 1772 och använts som permanentbostad och sommarslott av svenska kungafamiljer och deras närstående (Statens fastighetsverk 2020). Under deras incitament har slottsparken förvaltats och utvecklats till dagens praktfulla anläggning.

Den historiska kontinuiteten i området är lång med betes- och jordbruksmark som brukats sedan järnåldern (ibid). Landskapsbilden och relationen mellan skog och öppen mark har sedan medeltiden inte förändrats i någon större utsträckning (ibid). Slottets placering och historiska anläggningar såsom, köksträdgård, djurgårdar och huvudaxel har en historisk kontinuitet sedan 1600-talet (ibid). Egendomen har haft stor inverkan på lokalsamhället och varit en betydande produktionsenhet inom hortikultur (ibid).

Under varje delområde presenteras kulturhistoriska värden, målbild och bevarande som Statens fastighetsverk (2020) framkommit till. De är värderade med hjälp av analysverktyget Berättelsemodellen som Riksantikvarieämbetet tagit fram i samarbete med SFV (Statens fastighetsverk 2009).

Lagstiftade skydd

Fastigheten Tullgarn 2:1 (Fig. 2) består av ca 3550 hektar varav 2800 hektar mark och 750 hektar vatten (Statens fastighetsverk 2020). Fastigheten ligger i två kommuner, Södertälje och Trosa, och ägs av Statens fastighetsverk (SFV) som även förvaltar egendomen tillsammans med ståthållarämbetet.

Slottet med omgivande slottspark fick kunglig dispositionsrätt 1809 och förvaltas av ståthållarämbetet (Statens fastighetsverk 2020). Slottet blev byggnadsminne 1935 och sedan 1989 är 169 hektar inom fastigheten ett statligt byggnadsminne enligt förordningen om statliga byggnadsminnen (2013:558) (Fig. 3).

Fastigheten omfattas även av kulturmiljölagen under fornminnen (1988:950) 2 kap. Sex registrerade fornlämningar finns inom fastigheten.

Länsstyrelsen (1984) i Stockholms län beslutade 1984 att Tullgarns ägor skulle bli naturreservat och naturvårdsmark enligt miljöbalken (1998:808) 7 kap 4–8§. Området för det statliga byggnadsminnet ingår inte i naturreservatet. Området för naturreservatet är också ett Natura-2000 skyddat område enligt EU:s naturvårdsdirektiv Art och Habitatdirektivet 92/43/EEG. Natura-2000 skyddet medför ett riksintresse enligt miljöbalken (1998:808) 4 kap (ibid).

Ett landskapsbildskydd enligt naturvårdslagen (1964:822) 19 §, upptagen i Miljöbalken (1988:808) med gällande övergångsbestämmelser värnar om områdets visuella värdena och upplevelsen av det öppna landskapet som finns över fastigheten. Alléerna vid Tullgarn är skyddade enligt Miljöbalken (1998:808), biotopskydd 7 kap. 11 § och regleras enligt 5 § förordningen (1998:1252) om områdesskydd (Statens fastighetsverk 2020). Tullgarn är ett riksintresse för kulturmiljövården, naturvården och friluftslivet enligt miljöbalken (1998:808) 3 kap. 6 § (ibid).

Landskapets förutsättningar

Klimat

Tullgarns slott har ett tempererat klimat och ligger i växtzon tre men platsens närhet till hav och vid skyddade lägen så anses platsen ligga inom växtzon två (Statens fastighetsverk 2020). Nederbörden varierar mellan 400 - 600 mm per år (Smhi u.å).

Ekologi

Tullgarn har en god ekologisk status med sin stora variation av levnadsmiljöer för växter och djur (Statens fastighetsverk 2022). Att det är ett vårdat slottsområde med en stor andel äldre träd som kontinuerligt skötts har skapat en miljö som gynnar många insekter (ibid). Det tillsammans med att platsen är en skyddad havsvik gör området till en intressant fågellokal med många olika arter men även till antalet flyttfåglar som besöker området varje år (Björkhem et.al 1992).

Topografi

Tullgarns slottspark ligger i ett flackt landskap med högsta punkt på Iskällarbacken cirka 12 meter över havet (Statens fastighetsverk 2020). Marknivån för parken varierar mellan två och fyra meter, slottet ligger på en nivå av fem meter på fyllnadsmassor (ibid).

Geologi

Tullgarns slottspark ligger beläget på ett flackt näs i Tullgarnsviken vid Östersjöns kust. Den dominerande jordarten består av postglacial lera med större inslag av gyttjelera och glacial lera, mindre områden bestående av sandig morän och urberg tränger upp genom leran (SGU u.å). Landhöjningen i området är cirka fem mm per år (Statens fastighetsverk 2020).

Delområden

Slottsparken har indelats i sex olika delområden (Fig. 9) efter historia, innehåll, markanvändning. Varje delområde har en beskrivande text samt bilder på viktiga element eller kännetecknen i slottsparken. Varje delområdes kulturhistoriska värde samt bevarande och mål presenteras för det rika kulturarv som förvaltas i slottsparken.

Fig. 9. Översiktsfoto av Tullgarns slottspark indelad i sex delområden som ger en överblick av parkens uppbyggnad, struktur och viktiga element. Skala: 1:3000 (A3). Källa: © Google Earth, redigerad av Viktor Israelsson.

Område 1. Slottet med omgivningar

Delområdet innefattar infarten till slottet med den häckomgärdade centralaxeln, den stora gräsytan framför slottet, borggården och sjögården.

Slottsmattan är gräsytan framför slottet och är en öppen gräsbeklädd yta med alléer och klippta häckar längs sidorna (Fig. 10). Den anlades vid ombyggnationen av slottet i början av 1800-talet då det tidigare varit två dammar framför slottet (Statens fastighetsverk 2020). Slottsmattan har skiftat utseenden flera gånger under årens lopp, från början anlagd i romantisk stil med planteringar och gångvägar till att i nutid vara en slät gräsyta med raka former efter alléerna vid sidan (ibid). Kronprins Gustav (V) lät anlägga en fontän på slottsmattan i slutet av 1880-talet som stod kvar fram till 1969 (ibid).

I nutid finns en plantering framför slottet i gräsmattan (Fig. 12) samt en plantering längs slottsväggen med fuchsior som Victoria av Baden införde under sent 1800-tal och har en lång kontinuitet på platsen (Fig. 14).

Vid slottets västra sida finns en arkad med formklippta lindar som är planterade i slutet av 1800-talet (Fig. 13). Borggården, omgiven av tre slottsväggar, består av fyra gräsbeklädda kvarter med två korsande grusgångar (Fig. 16). I varje kvarter finns plantering med Tullgarnsrosor och en piedestal och urna i kalksten för sommarblommor. Apperalien som leder ned mot sjögården består av två sidoställda ramper med vilplan och byggdes år 1845 och ersatte den trappa som tidigare ledde ned mot sjögården (Statens fastighetsverk 2020).

Fig. 11. Frimärkeskarta som visar område 1. Slottet med omgivningar placering i slottsparken. Siffrorna visar var fotot är taget och pilen riktningen. Källa: © Google Earth, redigerad av Viktor Israelsson.

Fig. 13. (2023) Bilden visar den klippta lindarkaden som står på slottets västra sida. Foto: Viktor Israelsson

Fig. 10. (2023) Bilden visar slottsmattan omsluten av alléer med flera äldre individer från tidigare anläggningar och slottet i bakgrunden som tränger fram ur morgondimman. Foto: Viktor Israelsson

Fig. 12. (2023) Bilden visar slottets framsida med planteringen. Tidigare var det här slottets baksida då entrén låg mot sjösidan, detta förändrades när slottet byggdes om på 1700-talet. Vid varsin sida om entrén står en lejonstaty i kalksten. Foto: Viktor Israelsson

Sjögården uppfördes under 1845 och ersatte en tidigare brygga och två båthus som fanns på platsen (ibid). Sjögården är en nedsänkt cirkelformad hamnbassäng med en liten kanal som ger åtkomst till havsviken (Fig. 15). Murarna består av huggen granit med klippta häckar ovan marknivå, en stentrappa leder ned till en brygga vid vattenytan (ibid).

Fig. 14. (2023) plantering av fuschior framför slottet, de äldsta av fuschiorna uppges vara cirka 80 år. Foto: Viktor Israelsson

Fig 16. (2023) Bilden visar borggården, uppdelad i fyra kvarter med ett solur i mitten, varje kvarter har en rektangulär plantering med tullgarnsros och en urna med sommarblomster. Foto: Viktor Israelsson

Fig. 15. (2023) Bilden visar sjögården med utblickar mot Tullgarnsviken, klippta syrenhäckar ramar in den cirkulära granitmuren som bygger upp sjögården. Anläggningen omges av två hängaskar. Foto: Viktor Israelsson

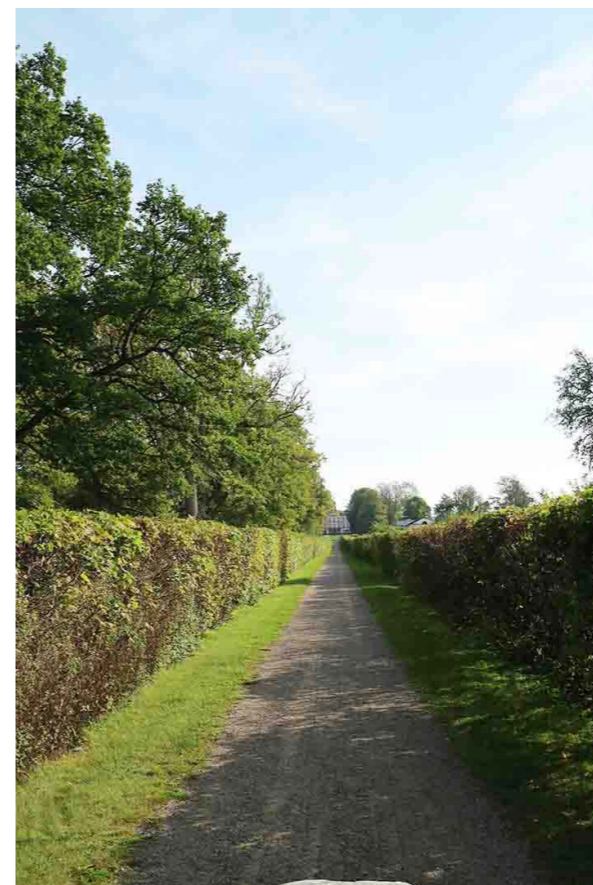

Fig. 17. (2023) Den häckomgärdade infarten längs centralaxeln med engelska parken till vänster och fruktträdgården till höger, slottet är fokuspunkten vid slutet av det 400 meter långa stråket. Foto: Viktor Israelsson

Kulturhistoriska värden

Statens fastighetsverk (2020) beskriver att slottsmattan och element nära slottsbyggnaden från samma tidsperiod har arkitektoniska och arkitekturhistoriska värde. Alléerna sammansatta av flera olika arter är rester från äldre slottsanläggningar (Statens fastighetsverk 2020). Sjögården har en intressant gestaltning med historiska referenser till barocken vilket den muromgärdade bassängen är ett bevis på (ibid). Den häckomgärdade infartsvägen är viktigt för anläggningens centralaxel (ibid). Det vidsträckta utblickarna mot Tullgarnsviken har ett upplevelsevärde för miljön (ibid).

Målbild och bevarande

Statens fastighetsverk (2020) beskriver att anläggningens nuvarande karaktär ska bevaras och upprätthållas. Trädalléerna ska fortsatt bestå av olika arter och successivt förnygras (ibid). Slottsmattan bör på sikt återfå dekorativa inslag för att återknyta till 1800-talets park och slottets arkitektur (ibid). Appareillen, som är uppgången mot borggården på slottet, hade tidigare en lummiga karaktär som bör återskapas med klängväxter (ibid).

Det här tar jag med till gestaltningen. Utifrån sammanställningen av delområdet Slottet med omgivningar framkommer två viktiga element som lyfts vidare till gestaltningen. De vidsträckta utblickarna som finns runt slottet ska eftersträvas vid gestaltningen. Den varierande artsammansättningen av träd som finns runt slottet stärker anknytningen mellan slottsparken och de tidigare reningsdammarna.

Område 2. Notholmen och boskén

Delområdet innefattar den första anlagda delen av slottsparken med boskén, lövteatern, notholmen och de östra delarna närmast slottet.

Stjärnboskén anlades vid 1800-talets början med både buskar och träd, träden fälldes omkring 1970. De klippta häckarna kvarstår och har behållit sin form (Statens fastighetsverk 2020). Boskén är geometrisk med åtta gångar som kantas av cirka en meter höga häckar bestående av flera olika arter såsom lind, ask, alm, hägg, rönn, syren och schersmin (Fig. 18). I mittrundeln finns en plantering med sommarblommor som kantas av sittplatser (ibid). Gångarna består av grus och det finns nischer med sittplatser infällda i buskagen (ibid).

Fig. 18. (2023) Stjärnboskéns sydöstra ingång med de cirka 1 meter höga formklippta häckarna. Foto: Viktor Israelsson

Anläggningen kantas av två dubbelradiga alléer med likåldrig parklind om totalt 78 träd som (Fig. 19). Alléerna har under 2000-talet beskurets på en höjd av sex meter för att utgjorde en säkerhetsrisk för besökare, under senare tid har även sex stycken individer dött i den sydvästra delen (ibid).

Lövteatern (Fig. 21) anlades under samma tidsperiod som stjärnboskén och består av en upphöjd scen med tvärställda kulisser som utgörs av två meter höga häckar bestående av lind, alm och hägg (ibid). Almsjukan har medfört att individer i häckarna dött, vilket förändrat utseendet med öppna partier i häckarna. Viss nyplantering har skett för att försöka behålla utseendet på platsen.

Fig. 19. (2023) Lindallén på östra sidan av parken med stjärnboskén till höger. Foto: Viktor Israelsson

Fig. 20. Frimärskarta som visar område 2. Notholmen och boskéns placering i slottsparken. Siffrorna visar var fotot är taget och pilen riktningen. Källa: © Google Earth, redigerad av Viktor Israelsson.

Fig. 21. (2023) Bilden visar lövteaterns ingång med upphöjda scenen i bakgrunden. Vid sidorna får häckar agera scenhus vilket gör platsen spännande att röra sig igenom. Foto: Viktor Israelsson

Området öster om slottet har en lundkaraktär (Fig. 24) med ett friväxande trädbestånd av äldre bok, ek, lind och ask (ibid). Alm har också funnits men dött av almsjukan och tagits ned (Fig. 22). En öppen gräsyta som tidigare var Gustav V:s tennisplan möter boskéerna (ibid). Närmast slottet finns höga formklippta näckar (ibid).

Notholmen eller badholmen som den också kallas förbands med fastlandet då 1840-talet av en murad vägbank med klippta häckar av häckkaragan (ibid). På Notholmen ligger en äldre byggnad, våthuset, för förvaring av båtar (Fig. 25). Två bryggor finns, en för angöring och en för avlastning av gods. På bryggan för angöring står ett badhus (Fig. 23). Badhuset och brygganläggningen återuppbyggdes 2014 efter att havsisen förstört konstruktionen (ibid).

Fig. 22. (2023) Gräsyta som tidigare var Gustav V:s tennisplan, i bakgrunden skimtar delar av lundmiljön som finns öster om slottet. I förgrunden står en stubbe efter en alm som dog i almsjukan, en nyplanterad blodbok står bredvid. Foto: Viktor Israelsson

Fig. 23. (2023) Bilden visar tullgarnsviken med brygganläggningen och badhuset som uppfördes igen 2014 efter tidigare skador. Bryggans träkonstruktion är en inspirationskälla till gestaltningen. Foto: Viktor Israelsson

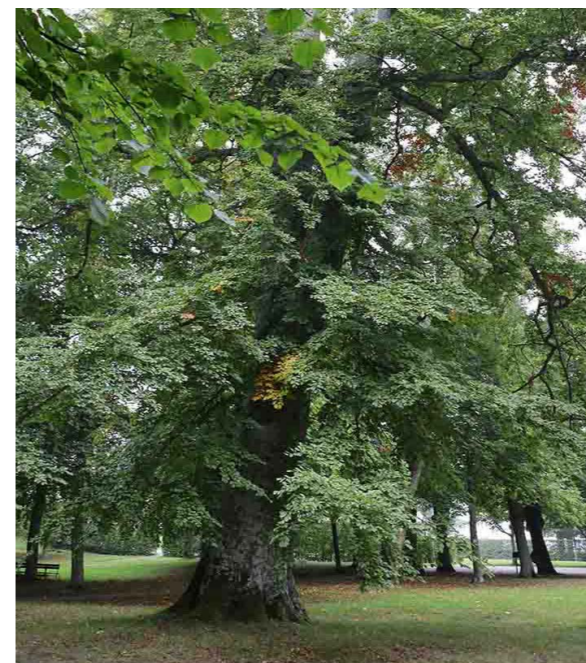

Fig. 24. (2023) Öster om slottet står flera resliga bokar i lundmiljö. Foto: Viktor Israelsson

Fig. 25. (2023) Bilden visar Notholmen med båthuset samt en optisk telegrafmast till vänster som användes för att hissa olika flaggkombinationer i syfte att kommunicera. Foto: Viktor Israelsson

Kulturhistoriska värden

Statens fastighetsverk (2020) beskriver att stjärnboskén, lövteatern och lindalléerna skildrar en sent anlagd formell park från 1900 till sekelskiftet med arkitekturhistoriskt värde. Att anläggningen är välbevarad och med delvis ursprungligt växtmaterial i häckar och alléer ger betydande dokumentvärden (ibid). Stjärnboskéns växtmaterial har ett hortikulturellt värde (ibid).

Målbild och bevarande

Statens fastighetsverk (2020) beskriver att anläggningens nuvarande karaktär ska bevaras och upprätthållas genom hög sköteselnivå med nytt växtmaterial till häckarna för att ersätta alm. Lindalléerna ska hamlas för att ha en tuktad form (ibid).

Det här tar jag med till gestaltningen. Utifrån sammanställningen av delområdet Notholmen och boskén framkommer flera element som lyfts vidare till gestaltningen. Lundkaraktären öster om slottet med stor artvariationen av träd är en typ av miljö som stärker områdets dynamik och upplevelse. Att skapa lundmiljöer skulle stärka arbetsområdets upplevelse. Bryggornas utformning och materialval inspirerar gestaltningen, detta stärker det enhetliga uttrycket i slottsparken som helhet.

Område 3. Engelska parken

Engelska parken började troligen anläggas i början på 1800-talet och utvecklades successivt under kommande sekel (Statens fastighetsverk 2020). Den inspireras av den sydeuropeiska landskapsparken med slingrande gångvägar, kanaler, trädplanteringar, kullar och siktlinjer (ibid). Det finns flera arrangerade landskapsscenerier och en pittoresk karaktär över engelska parken (ibid).

Kanalerna är en central del i parkområdet med sin långsmala eleganta gestaltning speglar de omkringliggande modulerande kullarna i vattenytan (Fig. 26 & 28). Det finns promenadstråk runt kanalerna och broar som leder ut till två öar (ibid). Vattnet till kanalerna pumpas in från havsviken vilket har påverkat vegetationen längs vattenkanten, utloppet ligger placerat i öster ut mot havsviken (ibid).

Blomsterrundeln är en cirkelformad gräsyta

omgiven av ett gångstråk med fem anslutningsvägar (ibid) Fyra sittplatser, inramade av bersåer, är placerade runt rundeln som tidigare var en stor planteringsyta (Fig. 29). I närhet av rundeln växer ett barrväxtparti med flera olika arter varav flera exotiska som solfjädertall (ibid).

Iskällarbacken har fått sitt namn efter en tidigare iskällare som låg placerad i sluttningen av den naturliga bergkullen (ibid). Trädbeståndet är olikåldrig och utgörs av ek, lönn, bok, ask, lind, hästkastanj, björk och några enstaka vildaplar, framförallt en ståtligt på norra sluttningen (ibid). Uppe på iskällarbacken ligger karusellplan, som är en 30 meter i diameter cirkulär grusad yta omgiven av lindhäckar (ibid). Namnet kommer av att de tidigare stod en karusell på platsen (ibid.) Högst upp på kullen står en solitär ek, kallad kärlekseken, en mycket gammal respektingivande ihålig ek (Fig. 32).

Fig. 27. Frimärkskarta som visar område 3. Engelska parkens placering i slottsparken. Siffrorna visar var fotot är taget och pilen rikningen. Källa: © Google Earth, redigerad av Viktor Israelsson.

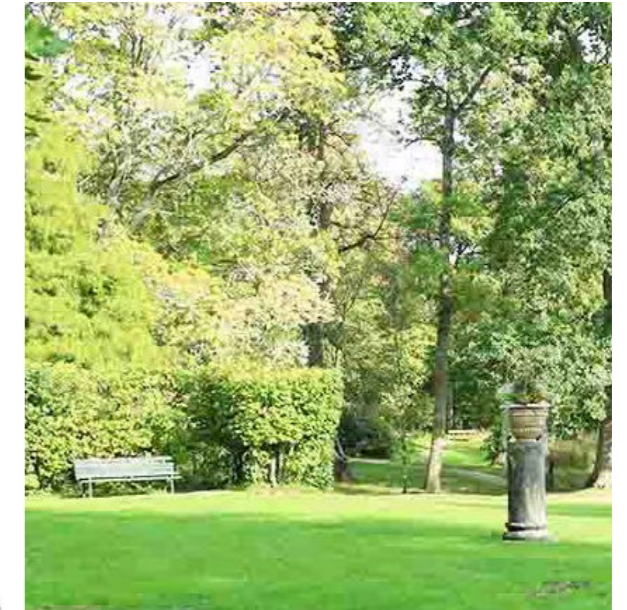

Fig. 29. (2023) Blomsterrundeln med en bänk inramade av klippta häckar och en urna på piedestal med sommarblomster. Foto: Viktor Israelsson

Fig. 26. (2023) Kanalerna i den engelska parken med spegelblankt vatten med en bro som knyter ihop gångstråken. Broräcket är i gjutjärn och utsmyckade. Bron har varit förebild för broarna vid gestaltningen av de forna reningsdammarna. Foto: Viktor Israelsson

Fig. 28. (2023) Bilden visar södra delen av kanalerna med en modulerad kulle där gångstråken slingrar sig längs strandkanten där vassen och gräset är klippt så att kontakt finns med vattnet. Foto: Viktor Israelsson

Parkängen är en öppen ängsyta som kantas av träd i varierande ålder. I norr står det en rad ekar (Fig. 31) som kan dateras till 1600-talets köksträdgård som tidigare låg på platsen (ibid). Det finns klippta stigar som är placerade där tidigare gångstråk har funnits (Fig. 30).

Orangeriträdgården ligger i nordligaste området av slottsparken och kännetecknas av orangeribyggnaden som uppfördes under 1850-talet (Fig. 33). Framsidan vid orangeriet är upphöjd med en stenmur och består av gräsmatta med klippt häck för att sedan övergå till lundmiljö närmare slottet. Trädbeståndet är praktfullt och består av bok, ask, lönn, sykomorlönn och gråpoppel. En allé av hästkastanjer kantar gångvägen mot slottsparken. Ett gångstråk kallad suckarnas gång löper genom en bokdunge och är en omtyckt promenad (ibid).

Fig. 31. (2023) En rad ekar till höger i bilden som härstammar från 1600-talets köksträdgård. Foto: Viktor Israelsson

Fig. 30. (2023) Den öppna parkängen i engelska parken med klippta gångar som slingrar sig genom det höga gräset. Flera träd har dött av sjukdomar och torka de senaste åren vilket två döda träd på bilden vittnar om. Nyplantering sker kontinuerligt, en nyplanterad silverlönn syns i förgrunden. Foto: Viktor Israelsson

Fig. 32. (2023) Kärlekseken uppe på iskällarbacken. Eken är helt ihålig och har endast några få grenar kvar. Foto: Viktor Israelsson

Fig. 33. (2023) Orangeriet med den upphöjda gräsmattan i förgrunden. Foto: Viktor Israelsson

Kulturhistoriska värden

Statens fastighetsverk (2020) beskriver engelska parken som ett framstående exempel av en ståndsmässig landskapspark från 1800-talet ur ett nationellt perspektiv. Den södra delen är av betydande landskapsarkitektoniskt värde för dess framstående gestaltning (ibid). Växtmaterial i parkområdet har ett hortikulturellt och trädgårdshistoriskt värde som visar 1800-talets användning av växtmaterial (ibid). I nordliga delen står orangeriet med sin trädgård som är en ovanlig samkomponerad anläggning från samma tidsperiod (ibid). Upplevelsevärdet i landskapsparken är stort där ursprungliga idéer fortfarande går att skåda.

Målbild och bevarande

Statens fastighetsverk (2020) beskriver att engelska parkens karaktär av ett förädlad pittoreskt landskap med tiden försvunnit, framförallt rumsbildningar och rumssamband. Det beskriver det övergripande målet som att återskapa och utveckla landskapsparken från 1800-talet. Orangeriträdgårdens tidstypiska karaktär med exotiska växtmaterial ska utvecklas och hålla hög skötselnivå.

Det här tar jag med till gestaltningen. Utifrån sammanställningen av delområdet engelska parken framkommer flera element som lyfts vidare till gestaltningen. Engelska parken och de forna reningsdammarna angränsar varandra. Det organiska formspråket som återfinns i engelska parken appliceras i gestaltningen för att skapa en enhetlig utformning. Rumsbildningar och växtmaterial som återfinns i engelska parken lyfts in i gestaltningen.

Område 4. Entréområdet och stallbyggnaden

Entréområdet har successivt utvecklats från 1970 då slottet öppnades för allmänheten och angöringen till parken förlades till sidovägen (Statens fastighetsverk 2020). Tidigare var området av nytto-karaktär med stallar, arbetarbostäder och fiskarstugan med sin lilla trädgård, idag är fiskarstugan kontor och privatbostad (ibid).

Entréområdet domineras av en stor grusad parkering för besökare (Fig. 34), det är även tillåtet för husbilar att parkera över natten vilket är populärt på sommarhalvåret. Det finns besökstoalletter i anslutning till parkeringen. Vårdshuset (Fig. 38) har haft öppet i omgångar sedan slottsparken öppnades för allmänheten och det kompletteras med ett café och butik i stallbyggnaden (Fig. 36). Selboskén är en oval häckomgärdad gräsyta som tidigare var en skyddad plats för hästskötsel i närhet till stallet (Fig. 35). Verkstadslokaler, personalutrymmen och garage för parkförvaltningen ligger inom området.

Fig. 35. (2023) Selboskén omgärdad av cirka två meter höga häckar och som idag används som ute-servering för caféets gäster. Foto: Viktor Israelsson

Fig. 36. (2023) Stallbyggnadens södra gavel som idag inrymmer caféverksamhet och förvaring. Foto: Viktor Israelsson

Fig. 34. (2023) Parkeringen till slottsområdet med stallbyggnadens norrgavel. Vid parkeringen finns två äppelträd kvar som vittnar om den tidigare nyttoträdgården som låg här. Foto: Viktor Israelsson

Fig. 37. Frimärkskarta som visar område 4. Entréområdet och stallbyggnadens placering i slottsparken. Siffrorna visar var fotot är taget och pilen riktningen. Källa: © Google Earth, redigerad av Viktor Israelsson.

Fig. 38. (2023) Vårdshuset som under perioder har varit öppet för allmänheten med restaurangverksamhet. Idag nyttjas det som kontor och kök till caféverksamheten. Foto: Viktor Israelsson

Kulturhistoriska värden

Statens fastighetsverk (2020) beskriver att den äldre byggnadsstrukturen anknyter till slottet och dess verksamhet. Marken och vegetationen i anknytning till byggnaderna visar på den historiska markanvändning som var både för nytta och prydnad (ibid).

Målbild och bevarande

Statens fastighetsverk (2020) beskriver att området ska vara en värdig och trafiksäker entré till slottsparken. Besöksservice samt informationsskyltar för orientering ska fortsatt vara tillfredställande (ibid). Selboskén kompletteras och förnyas med lindplantor (ibid).

Det här tar jag med till gestaltningen. Utifrån sammanställningen av delområdet Entréområdet och stallbyggnaden framkommer element som lyfts vidare till gestaltningen. Informationsskyltar som finns uppsatta vid entréområdet hjälper till med orientering för besökare. För att förbättra orienteringen vid de forna reningsdammarna appliceras informationsskyltar.

Område 5. Frukträdgården

Köks- och frukträdgården med anor från 1600-talet är en stor öppen gräsyta med ett 120-tal äppel- och päronträd (Fig. 39). Fram till 1966 fanns här en självhushållningsdel för slottet samt en kommersiell odling med området indelat i kvarter och upp till 1000 fruktträd. Efter avvecklingen så togs det översta lagret med matjord bort och gräs såddes (Statens fastighetsverk 2020). Området delas av en gångväg med klippt häck där det nordliga området kallas för ekhagen (Fig. 42), tidigare betesmark för kungsgårdens djur. (ibid).

Den gamla trädgårdsmästarebostaden ligger i nordvästra delen tillsammans med det uppvärmda växthuset, personalutrymmen och en fruktträdsallé med flera olika sorter av äppel- och päronträd (ibid). Området visar på den historiska användningen som har funnits på platsen men ser idag väldigt annorlunda ut mot tidigare kvartersindelning som nyttoträdgården hade.

Fig. 40. (2023) Ett äppelträd med riklig fruktskörd som står i den nordliga delen av frukträdgården. Foto: Viktor Israelsson

Fig. 41. Frimärkskarta som visar område 5. Frukträdgårdens placering i slottsparken. Siffrorna visar var fotot är taget och pilen riktningen. Källa: © Google Earth, redigerad av Viktor Israelsson

Fig. 39. (2023) En översiktsbild av frukträdgården som visar flera nyplanterade äppelträd med kultursorter från Julita gård, tidigare fanns nästan tusen fruktträd planterade i slottsträdgården. Foto: Viktor Israelsson

Fig. 42. (2023) Den nordliga delen av frukträdgården som heter ekhagen och tidigare även var betesmark för kungsgårdens djur. Foto: Viktor Israelsson

Kulturhistoriska värden

Statens fastighetsverk (2020) beskriver att frukt- och köksträdgården med sina odlingar har lång historisk kontinuitet och berättar om slottsanläggningens forna markanvändning. Det finns enstaka fruktsorter som är ovanliga och odlingen har både ett ekologiskt och hortikulturellt värde (ibid). Frukträdsallén är ett ovanligt inslag i historiska miljöer och ett värdefullt gestaltat formelement (ibid).

Målbild och bevarande

Statens fastighetsverk (2020) beskriver att frukträdgården ska bevaras och utvecklas. Frukten ska tas om hand och förädlas för konsumtion (ibid). Successiv förnyring av fruktplanteringar med nyplantering i kanterna för att hålla ytan flexibel (ibid).

Det här tar jag med till gestaltningen. Utifrån sammanställningen av delområdet Frukträdgården framkommer element som lyfts vidare till gestaltningen. De öppna gräsytorerna kan användas till större sammankomster eller umgänge i mindre grupper vilket gör platsen flexibel. Flexibla ytor skulle stärka området kring de forna reningsdammarna och förbättra platsen med nya funktioner.

Område 6. De forna reningsdammarna

De forna reningsdammarna anlades i början av 1990-talet och ersatte ett avloppssystem från 1960-talet (Statens fastighetsverk 2020). Dammsystemet bestod av nio dammar, två filter och två våtmarker som renade slottsområdets avloppsvatten fram till 2019 då det stängdes på grund av arbetsmiljö- och miljöskäl (ibid).

Anläggningen fungerade som ett biologiskt reningsverk där dammarna och filteranordningarna hade olika uppgifter i reningsprocessen. Tre vattentrappor för syresättning av vatten finns på området, de höll avloppslukten borta och bidrog med skulpturala element (Fig. 43). Vid anläggandet förändrades vattenmiljön i området vilket medförde att mycket av den naturliga vegetationen av glasbjörk och al dog (ibid). Det har medfört att

vegetationen på platsen främst är likåldrig med några få exemplar av äldre träd. Det finns ett system av gångstråk som anlades för att sköta dammarna samt flera perennplanteringar på platsen för besökarens upplevelser. Buskskiktet består främst av liguster som på många ställen har växt sig kraftigt.

Sedan dammsystemet stängdes av har vattennivåerna minskat kraftigt vilket medfört en förändring i vegetation och djurliv. I anslutning till dammarna ligger slottsförvaltningens kompost där allt organiskt avfall från skötsel deponeras och komposteras (Fig. 46). Mot havsviken i öster finns ett fågeltorn (Fig. 48) och en sittgrupp med utsikt över havsviken. Klippta Naturstigar går genom våtmarken som främst består av al och leder mot engelska parken (Fig.50).

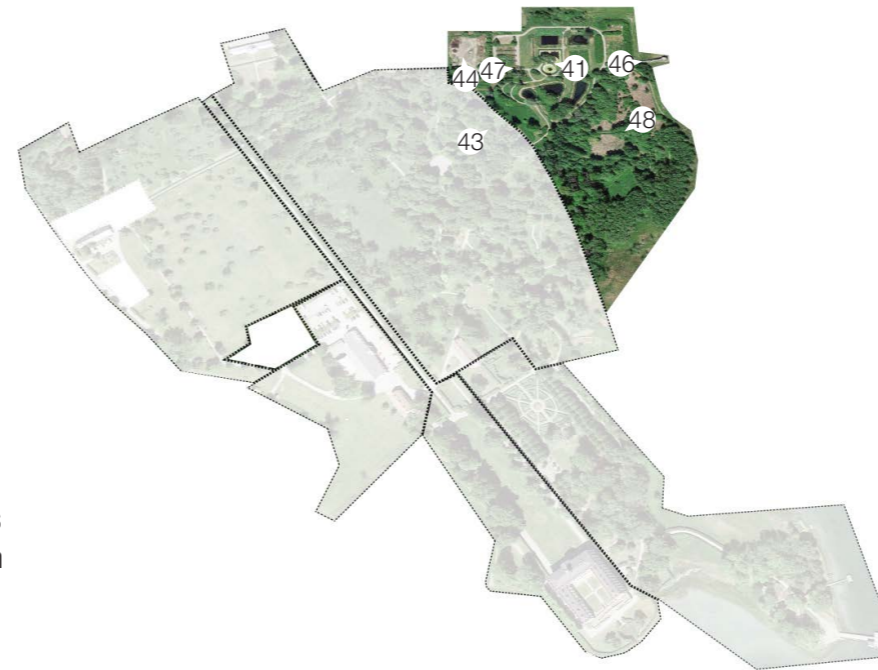

Fig. 44. Frimärkskarta som visar område 6. De forna reningsdammarna placering i slottsparken. Siffrorna visar var fotot är taget och pilen riktningen.

Källa: © Google Earth, redigerad av Viktor Israelsson.

Fig. 46. (2023) Slottsparkens kompost med jordupplag och en biodepå för att gynna den biologiska mångfalden. Platsen är speciellt omtyckt av rovfåglar som kan hitta föda som lever bland det organiska avfallet. Foto: Viktor Israelsson

Fig. 43. (2023) En av reningsdammarna som har klätts med betong för att förhindra läckage av det tidigare avloppsvatten som pumpades in till dammen. En vattentrappa kommer ut ur vegetationen. Stängslet var en säkerhetsåtgärd för att hålla besökare på avstånd från avloppsvattnet. Foto: Viktor Israelsson

Fig. 45. (2023) Utblick från Iskällarbacken över de forna reningsdammarna med en silverpil (*Salix alba* var. *ce-risea*) i blickfånget. Vid tillfället fotografiet togs var vattennivån i dammarna så lågt att det inte syns på bilden. Foto: Viktor Israelsson

Fig. 47. Illustrationsplan från okänd skapare som visar hur systemet var planerat att fungera vid anläggandet. Observera att norr i kartan är åt vänster. Illustrationsplanen innehåller mycket teknisk information som tolkats i arbetet. Foto: Viktor Israelsson.

Fig. 48. (2023) Fågeltornet är tillgänglig för personer med begränsad rörelseförmåga och ger en storslagen utsikt mot havsviken och naturreservatet på andra sidan viken. Foto: Viktor Israelsson

Fig. 49. (2023) Den nordliga entrén in till reningsdammarna med tre äldre glasbjörkar som välkomnar besökare. Foto: Viktor Israelsson

Fig. 50. (2023) Naturstigarna med klippt gräs som går genom våtmarkerna bredvid de forna reningsdammarna, promenaden slutar i engelska parken. Foto: Viktor Israelsson

Kulturhistoriska värden

Enligt Statens fastighetsverk (2020) så besitter reningsdammarna inte några kulturhistoriska värden då det byggdes under tidigt 1990-tal. Däremot beskriver Statens fastighetsverk (2022) att det finns höga biologiska värden på platsen som främst är kopplade till fågellivet.

Målbild och bevarande

Statens fastighetsverk (2020:76) skriver **“Ett utvecklingsprogram upprättas för hur området ska gestaltas och användas i framtiden”**. Vidare beskriver Statens fastighetsverk (2022) en målbild att bibehålla biologiska värden och att det finns potential för högstubbar. Det tolkar jag som att det saknas en tydlig målbild för hur området ska utvecklas och användas idag.

Det här tar jag med till gestaltningen. Utifrån sammanställningen av delområdet de forna reningsdammarna framkommer delar som ska bevaras, delar som ska förstärkas eller förändras till gestaltningen. Vattnet har en avgörande betydelse för upplevelsen och är av stor betydelse för platsen. De forna reningsdammarna har under de 30 aktiva åren skapat biologiska värden som inte får försummas. De organiska former som finns i södra delen av dammsystemet är värda att bevara. Äldre vegetation ska försöka bevaras i största möjliga mån för att bibehålla ekologiska värden. Vattentrapporna är karakteristiska för platsen och ska bevaras för att behålla det ljud och rörelser det skapar. Fågeltornet ska förstärkas för att förbättra möjligheterna att ta del av det rika fågellivet. Siktlinjer kan öppnas upp och förstärkas för att ge utblickar mot omkringliggande landskap.

Inventering & Analys

I detta kapitel presenteras inventeringen av de forna reningsdammarna där platsens vegetation, marktäckning, sittplatser, solens rörelse samt skick för anläggningen i arbetsområdet redovisas.

Vidare presenteras resultatet av PSD-analyserna, en övergripande analys av slottsparken samt den detaljerade analysen av reningsdammarna. Utöver dessa redovisas analyser av gångstråk, stark rumskänsla, utblickar, vattenkontakt och entréer samt rörelsen till och från platsen.

*Fig. 51. (2023) Reningsdammarna har med varierad växtlighet och vatten skapat ett rikt insektsliv. På bilden syns en tegelröd ängstrollslända (*Symptetrum vulgatum*) som är vanligt förekommande under sensommar och tidig höst.
Foto: Viktor Israelsson*

Inventering av de forna reningsdammarna

Det finns totalt nio dammar och två filter som är sammankopplade (Fig. 56). Anläggningen utformades så att avloppsvatten pumpades till damm 1, därifrån renades vattnet i olika steg genom systemet fram till damm 9 där två utlopp mot våtmarkerna var belägna.

Vid besöket av de forna reningsdammarna var det låg vattennivå i systemet vilket medförde att det inte var sammankopplade längre. Två av dammarna i den forna reningsanläggningen saknade helt vatten vid besöket, damm 3 och 9. De andra dammarna hade vatten men endast i nivå med grundvattnet. Damm 1 och 2 är belagda med betong (Fig. 57).

Sedan avstängningen av systemet har de börjat växa igen. Vattnet är stillastående och innehåller mycket alger och organiskt material som bildar mattor i vattnet (Fig. 57). Runt flera dammar har vass och kaveldun växt så kraftigt att det förhindrar åtkomst till vattnet. Vegetationens täta växtsätt skymmer även sikten av vattenytan vid damm 4, 5, 7 och 8 (Fig. 52).

De forna reningsdammarna hade tre vattentrappor som syresatte vattnet vid damm 1, 2 (Fig. 43 & 57) och 5 (Fig. 53). Vattentrapporna vid damm 1 och 2 var igång vid besöket fast vattenmängden som pumpades genom systemet var oansenlig. Det finns även två vattenskårer som syresatte vattnet, de är placerade vid damm 7 och 8 (Fig. 54).

De forna reningsdammarna hade ett vertikalfilter dit vatten pumpades för att minska andelen kväve och fosfor, filtret fyller ingen funktion i nuläget och har börjat förfalla (Fig. 55). Horisontalfiltret är av pimpsten och fyller ej någon funktion längre.

Fig. 52. (2023) Bilden visar damm 5 i nordöstra hörnet helt överväxt med vass och kaveldun vilket tar bort närheten till vattnet. Foto: Viktor Israelsson

Fig. 53. (2023) Bilden visar vattentrappan vid damm 5 som inte var i bruk under besöket. Foto: Viktor Israelsson

Fig. 54. (2023) Bilden visar en vattenskår som står vid damm 7. Vatten pumpades upp till skålen som syresatte vattnet och skapade rörelse och ljud. Foto: Viktor Israelsson

Fig. 55. (2023) Bilden visar vertikalfiltret som är överväxt med sly. Sidorna som är gjorda i trä har börjat förmultna och ge vika. Foto: Viktor Israelsson

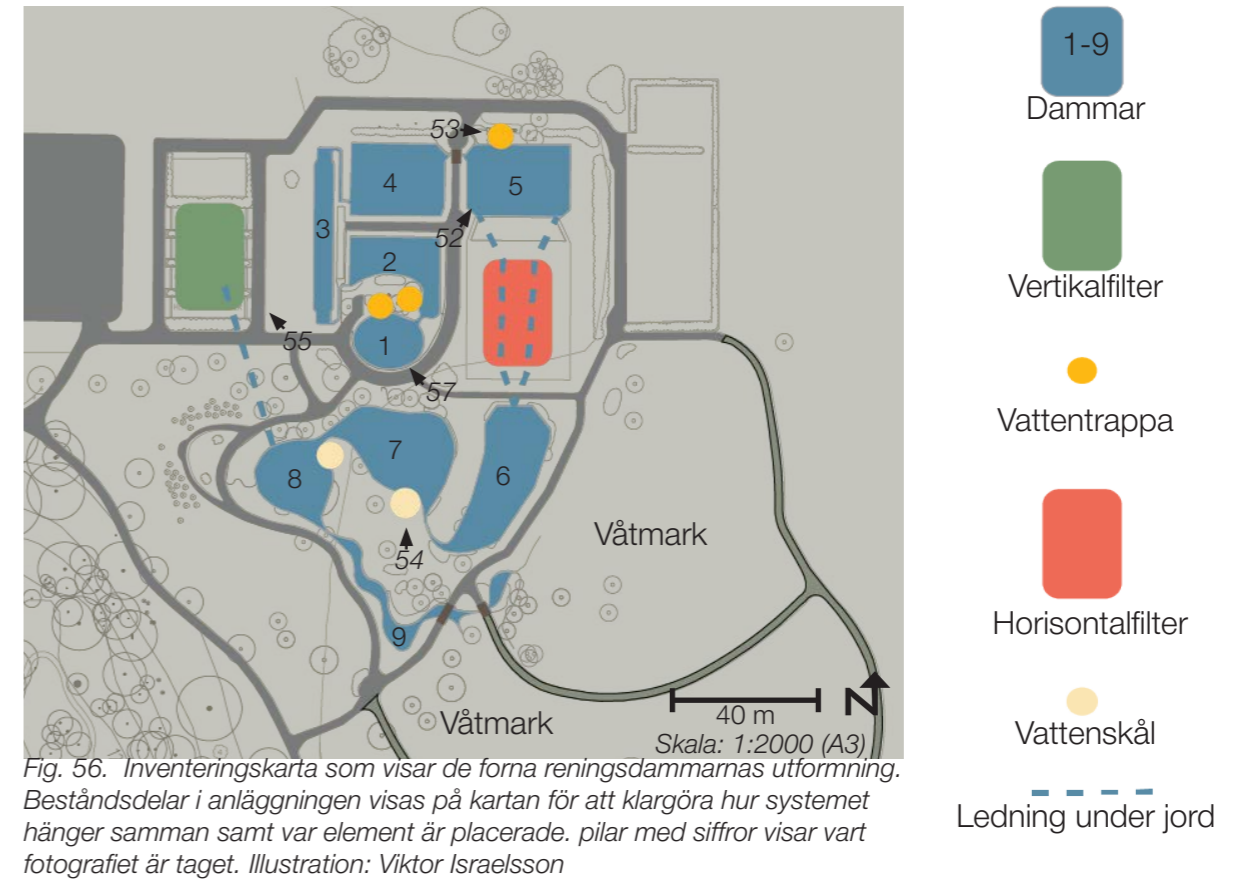

Fig. 56. Inventeringskarta som visar de forna reningsdammarnas utformning. Beståndsdelar i anläggningen visas på kartan för att klargöra hur systemet hänger samman samt var element är placerade. pilar med siffror visar vart fotografiet är taget. Illustration: Viktor Israelsson

Fig. 57. (2023) Stillastående vatten i dammarna leder till hög tillväxt av alger som gör att dammarna luktar illa och blir mindre attraktiva att besöka. Vattentrappan som på bilden syresätter vattnet och minskar algbildning. Till vänster i bilden syns staket som hindrar åtkomsten till vattnet. Vid dammkanten till höger växer skogssäv. Foto: Viktor Israelsson

Inventering av marktäckning

I detta avsnitt presenteras vad inventeringen visade täcker de olika markytorna vid de forna reningsdammarna. Inventeringen utgick från att beskriva övergripande vad de dominerande marktäckande ytorna består av.

Störst andel yta är klippt gräsmatta som finns i närhet av gångstråken och öppna ytor (Fig. 59). Runt alla gångstråk klippes en kant på cirka en meter för att hålla dem öppna (Fig. 61).

Näst störst andel markyta tar ängsytor upp. Det består främst av olika grässorter som klippes ned under perioden sensommar till höst.

Det finns tre områden med jättedaggkåpa (Alchemilla mollis). De frodas på de platser där de planterades när dammarna skapades och konkurrerar nu ut andra arter (Fig. 58).

Pestskråp (Petasites hybridus) finns inom två platser i nordliga delen av arbetsområdet. Pestskråpen har konkurrerat ut andra arter på växtplatsen men sprids ej på grund av att omgivande marker sköts med klippning (Fig. 62).

Vass (Phragmites australis) och kaveldun (Typha latifolia) dominerar runt dammarna där det trivs (Fig. 58). Endast runt damm 1 och 2 är det fritt från vass och kaveldun, antagligen för att dammarna har annan bottenbeläggning som hindrar etablering.

Skogssäv (Scirpus sylvaticus) finns på ett område vid de centrala dammarna. De är planterades vid anläggandet av anläggningen och är framträdande på platsen idag (Fig. 60).

Fig. 58. (2023) På bilden syns en damm som är överväxt av vass. I framkant syns jättedaggkåpa som fortfarande växer vid gångstråken. Foto: Viktor Israelsson

Fig. 59. (2023) En stor öppen klippt gräsyta med vy mot norr. Klippt gräs dominerar marktäckningen i området och är övergripande skötsel som sker. Foto: Viktor Israelsson

Fig. 60. Inventeringskarta som visar marktäckning av vass, perennnytor, ängsytor, gräsmattor, pilar med siffror visar vart fotografiet är taget. Illustration: Viktor Israelsson

Fig. 61. (2023) Bilden visar en ängsyta omgiven av ligusterhäckar i östra delen av de forna reningsdammarna. Längs gångstråket är ängsytan inklippt cirka 1 meter. Foto: Viktor Israelsson

Fig. 62. (2023) Bilden visar pestskråpens (Petasites hybridus) utbredning i den nordliga delen av de forna reningsdammarna. Foto: Viktor Israelsson

Inventering av träd och buskar

En inventering av träd och buskar utfördes på plats vid de forna reningsdammarna och redovisas genom en karta som visar arter och placering (Fig. 63).

Trädplanen som Statens fastighetsverk (2022) tagit fram har hjälpt med identifiering av några individer. Äldre planteringskartor från anläggandet av anläggningen har hjälpt med identifiering av vissa individer.

Trädens placering och antal överensstämmer med verkligheten medans buskskiktet visar omfattningen och inte exakt rätt antal individer.

Alsumpskogen innehåller även flera arter men majoriteten är klibbal vilket även definierar skogsdungarnas växtkaraktär.

Buskskiktet har fått växa fritt i delar där det inte stört framkomligheten vilket har resulterat i kraftiga buskar som upptar stor volym (Fig. 65). I det nordöstliga området börjar flera sorters träd att växa högre än häckarna och ändra växtkaraktären med ett höjt krontak.

Alsumpskogen har sedan avstängningen av reningsverket fått en minskad tillgång till vatten och några träd har börjat visa tecken på växtskador (Fig. 64).

Övervägande andel av vegetationen är av god vitalitet och likåldrig då majoriteten av vegetationen planterades under 1990-talet. Det finns uppslag av sly på flera platser, framförallt i det gamla vertikalfiltret (Fig. 55). Även de nordligare delarna i området har mycket slyuppslag.

Det finns fem individer som har sämre vitalitet, dessa är utmärkta med ett rött kryss i inventeringskartan (Fig. 63).

- Teckenförklaring
- Slån - *Prunus spinosa*
 - Gråvide - *Salix cinerea*
 - Oxel - *Sorbus intermedia*
 - Glasbjörk - *Betula pubescens*
 - Klibbal - *Alnus glutinosa*
 - Vitpil - *Salix alba*
 - Pelarasp - *Populus tremula 'Erecta'*
 - Häggmispel - *Amelanchier spicata*
 - Trubbhagtorn - *Crataegus monogyna*
 - Skogsek - *Quercus robur*
 - Aronia - *Aronia melanocarpa*
 - Fläder - *Sambucus nigra*
 - Daggros - *Rosa glauca*
 - Vinterliguster - *Ligustrum vulgare*
 - Skogslind - *Tilia cordata*
 - Silverpil - *Salix alba var. sericea 'sibirica'*
 - Korgvide - *Salix viminalis*
 - Rödvide - *Salix purpurea*
 - ✕ Träd med sämre vitalitet
 - Träd
 - Buskar

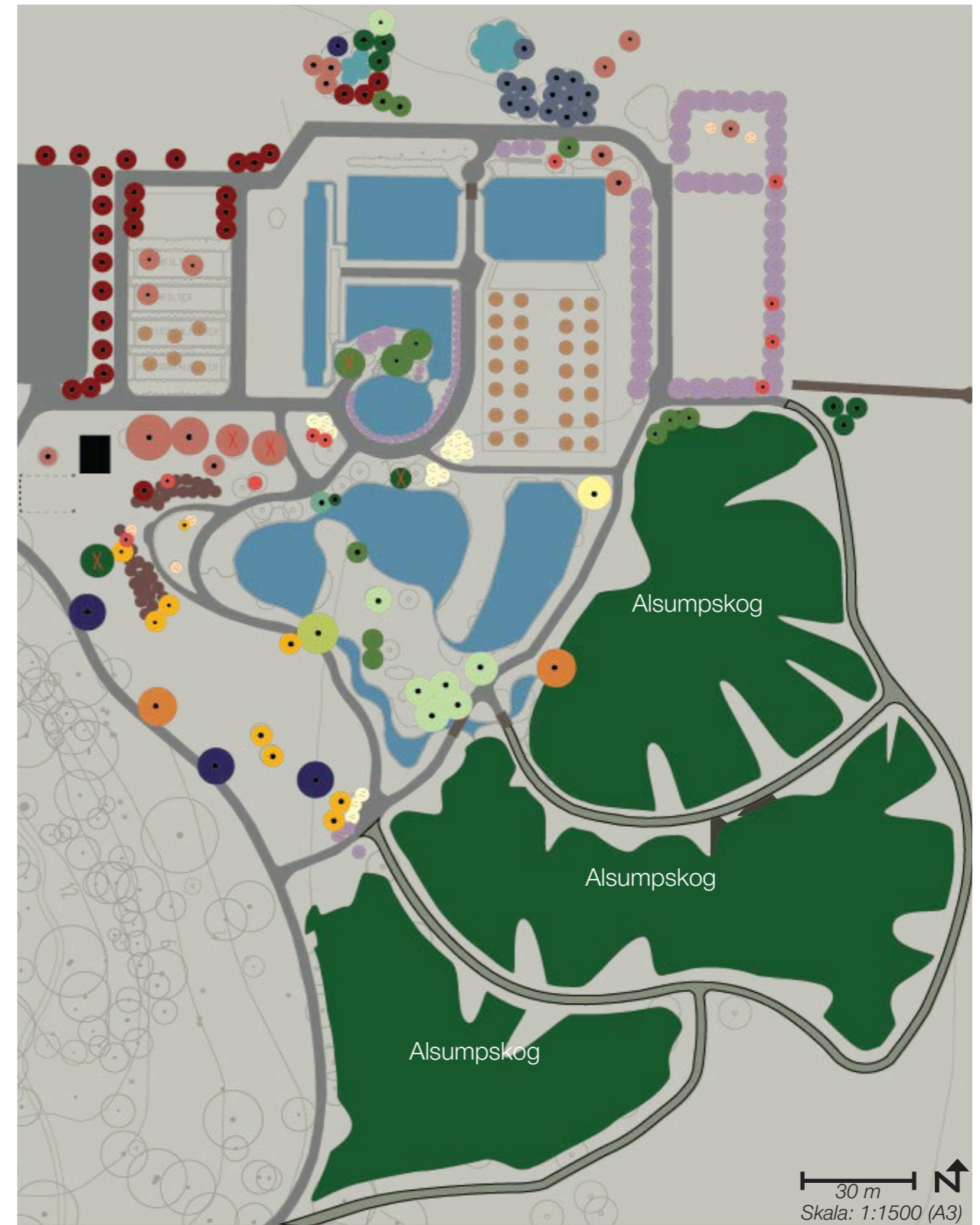

Fig. 63. Inventeringskarta som visar arter och placering på träd och buskar. Illustration: Viktor Israelsson

Fig. 64. (2023) Alsumpskogen som bilden visar har börjat få växtskador för att vattentillförseln från dammarna har minskat. Foto: Viktor Israelsson

Fig. 65. (2023) Friväxande ligusterhäckar som under det senast åren inte har klippts börjar växa in på öppna ytor och gångstigar i området. Foto: Viktor Israelsson

Analys Utsikt, rumslighet, sittplatser och vattenkontakt.

Analysen av reningsdammarna visar ett flertal platser med utsikter vid de forna reningsdammarna. Det omkringliggande landskapet är öppet och ger således långa siktlinjer. Platsen är sammanhållen utifrån sin planerade funktion och det finns tydliga rum skapade av vegetation och vatten.

Kontakten med vattnet är begränsad av olika barriärer. Den låga vattennivå i dammarna har tillsammans med friväxande vegetation ytterligare försämrat möjligheten till vattenkontakten. De två nordligaste dammarna har en

barriär av vass så tät att det inte går att skymta vattenytan. Runt de två centrala dammarna är det ett staket som hindrar vattenkontakten (Fig. 57).

Det finns fyra sittplatser utplacerade vid reningsdammarna (Fig. 66), två picknickbord och två parkbänkar. Inga av sittplatserna är fasta utan går att förflytta med handkraft. Det är få sittplatser på en välbesökt plats. Det saknas även sittplatser vid attraktiva platser för avkoppling och utsikt.

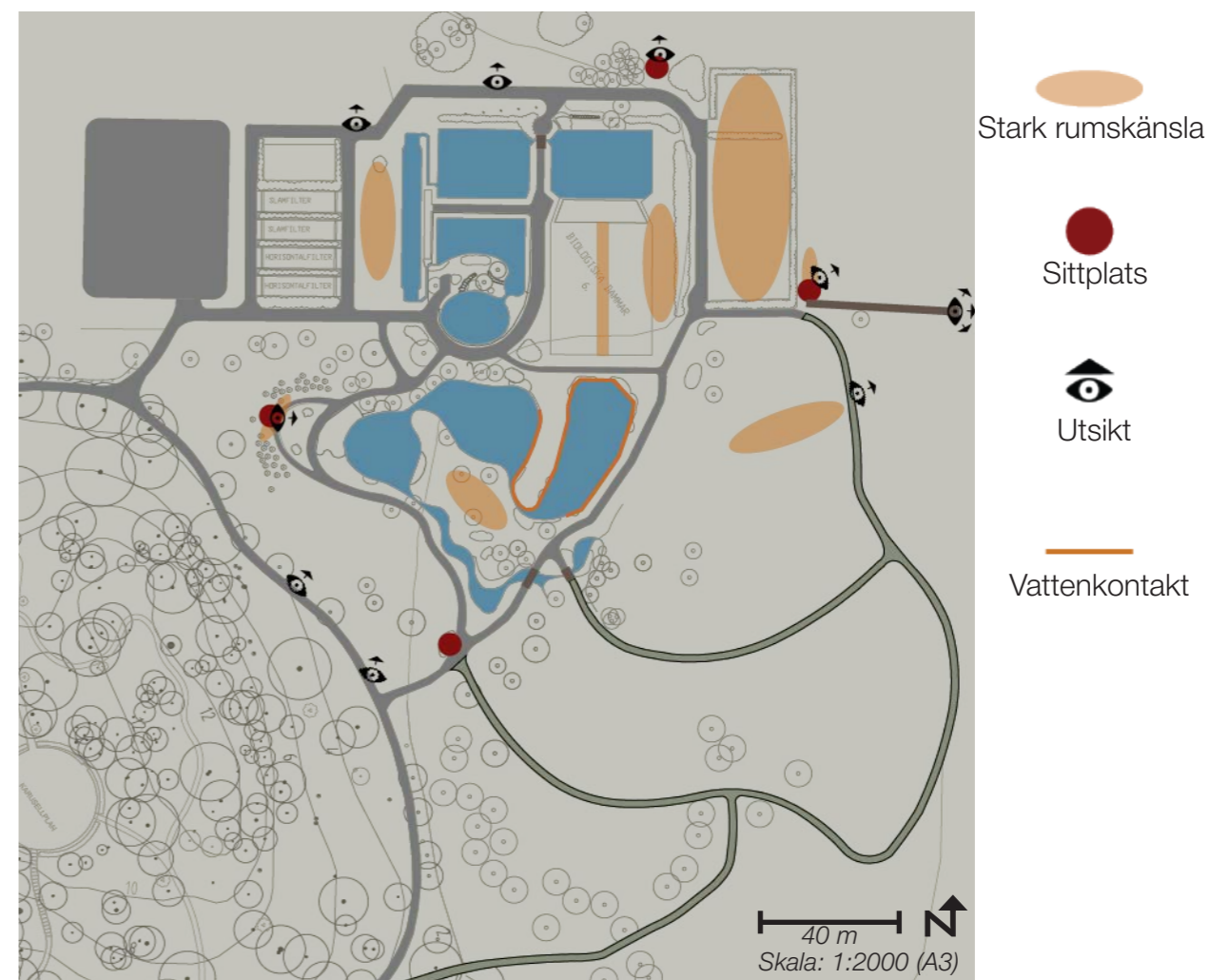

Fig. 66. Analysplan rumsligheter, sittplatser, vattenkontakt samt platser med utsikt över omgivningen. Illustration: Viktor Israelsson

Analys av entréer, rörelser till och från platsen samt inom området

Det finns tre möjliga vägar att ta sig till reningsdammarna; norra, mitten eller södra, alla via engelska parken (Fig. 65). Gångstråket som angör reningsdammarna är belagd med grus och har bredd på 2,5 meter.

Det finns två huvudentréer från angränsande gångstråk som leder in till området med reningsdammarna. Det finns inget som annonserar entréerna och det saknas skyltning för översikt av platsen (Fig. 66). En sekundärentré ligger söderut och leder in till området via naturstigarna. Även här saknas skyltning vilket försvårar

orienteringen för den som inte är bekant med området.

Från huvudentréerna leder två primära gångstråk in till reningsdammarna. De primära stråken är bredare än de sekundära stråken samt konstruerade för att klara av vikten från tunga fordon. De primära stråken varierar mellan 2.5 - 3 meter i bredd och är belagda med grus. De sekundära stråken har en bredd mellan 1.5 - 2 meter och är belagda med grus. Naturstigarna som går genom skogspartiet är av klippt gräs och har en bredd på cirka 2 meter.

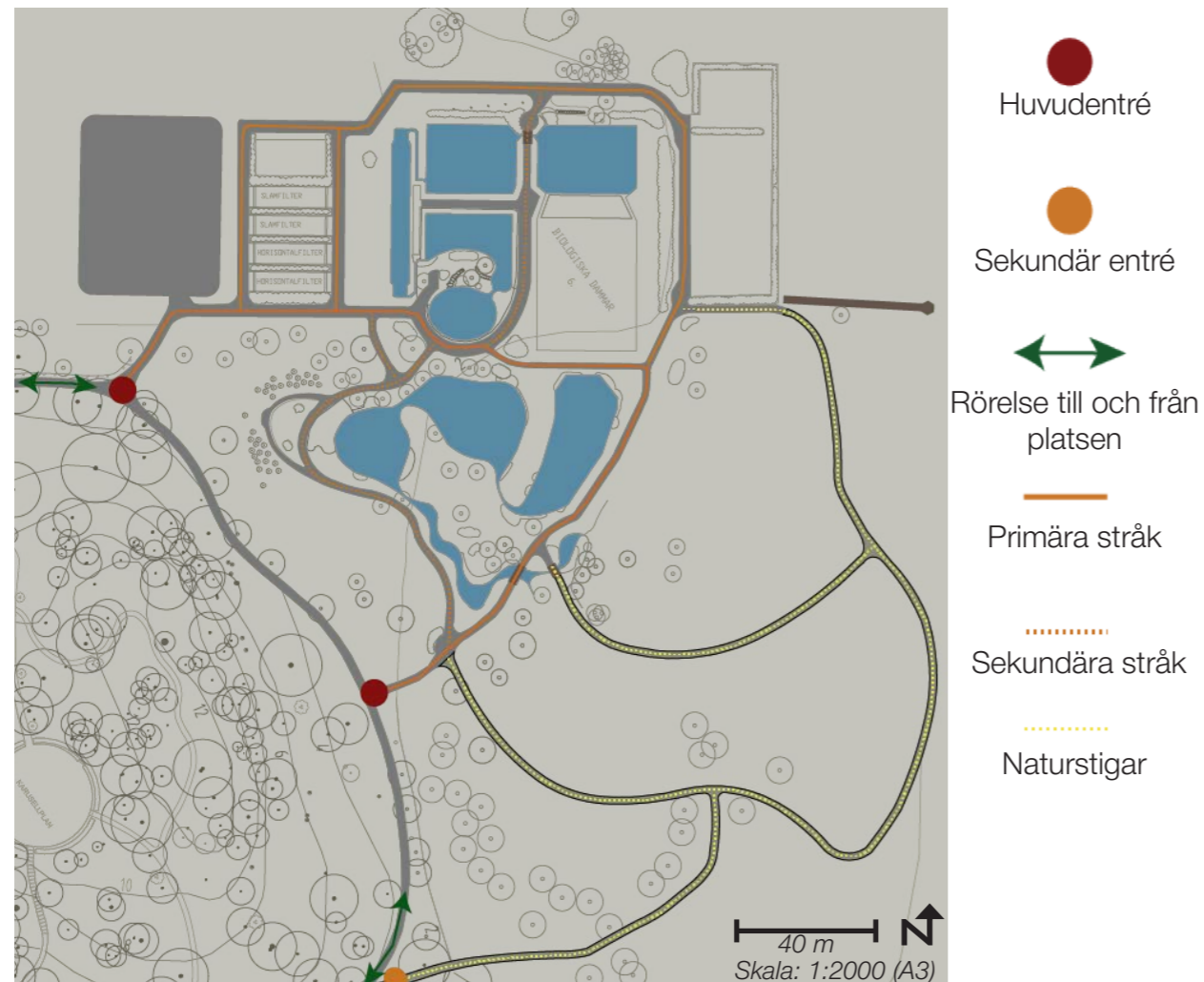

Fig. 67. Analysplan entréer, rörelse till och från platsen samt inom området.
Illustration: Viktor Israelsson

Fig. 68. (2023) Bilden visar den södra huvudentrén tagen från de forna reningsdammarna. I bilden syns en hållare för en informationstavla men ingen information visas i den långa. Skadorna på gräsmattan är orsakade av vildsvin. Foto: Viktor Israelsson

Det här tar jag med till gestaltningen

- Ängsytorna skapar en barriär och avgränsning med fri sikt vilket skapar öppna men privata rumsligheter.
- De forna reningsdammarna har ett diversifierat växtmaterial.
- Vegetation och barriärer begränsar vattenkontakten vilket gör det svårt att nå vattnet och det påverkar upplevelsen av platsen negativt.
- Entréer saknar skyltning vilket försvårar översikten av platsen samt försvårar orientering av området.
- Flera tekniska element som har tillhört den forna reningsanläggningen har uttjänat sitt syfte och kan tas bort.
- Det finns ett väl utvecklat nät av gångstråk med flera hierarkier. Det saknas stråk som ger direkt närhet till vattnet.
- Potential finns för att skapa fler sittplatser i området samt stärka utblickar mot omkringliggande landskap.

PSD-analys över slottsparken

En PSD-analys utfördes på slottsparken för att beskriva de upplevda sensoriska dimensioner som finns på platsen. Resultatet presenteras i en karta (Fig. 70) med geografiskt indelade områden efter upplevelsen. Fokuset i analysen var att uppleva slottsparken och identifiera den upplevelse som stämde

bäst överens med Stoltz och Grahn's (2021) modell om upplevda sensoriska dimensioner. Resultatet framställer vilka upplevda kvaliteter som var starkast under besöket. De positiva upplevelserna tillsammans med tongivande element från slottsparken tas vidare till gestaltningen av de forna reningsdammarna.

Fig. 69. Oktogonen med åtta upplevda sensoriska dimensionerna som Stoltz & Grahn (2021)
Bildkälla: © Stoltz & Grahn. Illustration: Viktor Israelsson.

Fig. 70. Analyskarta över slottsparken med områden indelade i färgerna efter oktagonerna i PSD-modellen. Det vitstreckade området är slottsparken, det svartstreckade området är arbetsområdet för reningsdammarna.
Källa: © Lantmäteriet, redigrad av Viktor Israelsson.

Delområde 1, Kulturell kvalitet

De forna reningsdammarna har tidigare fungerat som reningsverk vilket definierar det upplevda området. Platsen har genomgått stor mänsklig påverkan för att få sin nuvarande utformning. Området präglas av dammarna och andra byggda element kopplade till den tidigare funktionen. Upplevelsen vid analysen var att platsens utformning skapade upptäcktslusta med många element i blickfånget framförallt vattentrapporna med deras stämmningsfulla porlande. Det fanns ingen möjlighet att komma nära vattnet vilket försämrade upplevelsen. Upplevelsen mot havsviken var mer öppen men det fanns byggda element och brukad mark vilket också bidrog till den kulturella upplevelsen.

Delområde 2, Naturlig kvalitet

Delområdet till reningsdammarna som skapades som två våtmarker för det sista reningssteget i processen. Även om området är skapat av människor upplevdes det ha en naturlig kvalitet tack vare friväxande skog med lite mänsklig påverkan, mycket död ved och hög artrikedom. Ett aktivt djurliv med spår av vildsvin, rådjur och ett rikt fågelliv förstärker den naturligt upplevda kvaliteten. Det finns klippta stigar för gående att ta sig runt på men stora delar av skogen är svåråtkomlig med tät vegetation. En lugn känsla präglade upplevelsen att röra sig genom skogspartiet.

Delområde 3, Rofyllt kvalitet

Det upplevda delområdet ligger i den engelska parken och består av kanaler, gångvägar och sittplatser. Vattnet i kanalerna tillsammans med äldre vegetation gjorde upplevelsen lugnande och möjligheten att sitta ned i en skyddad miljö gjorde upplevelsen rofylld. Närheten till vattnet var en viktig del av upplevelsen och platser

med vy över vattnet var den självklara målpunkten vid besöket. Gångstråken som leder runt kanalerna gjorde att det gick att uppleva vattnet längs hela promenaden vilket upplevdes ha en positiv effekt.

Delområde 4, Skyddande kvalitet

Delområdet domineras av ädellövskog med mycket äldre träd och höjdskillnader som ger en känsla av skydd och att platsen innesluter en. Flera områden i engelska parkens upplevdes ha intima platser och små skrymslen att finna lugn och ro. Det finns både vägar och mindre naturstigar att röra sig som förstärker den intima upplevelsen även vid rörelse. Delområdet präglades av att kunna vara i sin privata sfär med många skyddade platser vilket stärker den skyddande kvaliteten.

Delområde 5, Mångfaldig kvalitet

Delområdet är en del av den engelska parken som upplevs ha en diversitet och komplexitet som kvalificerar den inom mångfaldig kvalitet. Områdets upplevda innehåll med ädellövträd, äng, buskar, diken och klippt häck gjorde platsen multistrukturerad med en variation av både arter och material. Död ved finns både stående och liggande vilket upplevs ge en ökad mångfald. Klippta naturstigar möjliggör för gående att röra sig genom ängen.

Delområde 6, Kulturell kvalitet

Delområdet innefattar orangeriet med omgivning, en historisk och vacker byggnad som fångar blicken och nyfikenheten. Området har mänskliga avtryck överallt, klippta häckar, stenmur, klippt gräsmatta och framförallt orangeribyggnaden som präglar upplevelsen på platsen. Upplevelsen ger ett ordnat intryck med mänsklig handpåläggning synlig överallt och inordnas därför under kulturell kvalitet.

Delområde 7, Öppen kvalitet

Delområdet omfattar hela fruktträdgården som har stora öppna gräsytor med inslag av fruktträd. Platsen upplevdes ha en öppen kvalitet med utblickar mot slottet och omkringliggande landskap med havsviken i blickfånget. Upplevelsen på platsen är att man är exponerad vart man är befinner sig. Det finns utrymme för aktiviteter som kräver en större plats. Området skiljs av en väg och häck men upplevs ha samma kvalitet på båda sidor.

Delområde 8, Social kvalitet

Delområdet är centrerat kring entréområdet där det rör sig flest människor och där det under sommartid finns ett café i stallbyggnaden. Platsen är en naturlig samlingspunkt för besökare till slottsområdet. Den stora parkeringen är också belägen inom delområdet vilket är den plats de flesta besökare kommer till. Upplevelsen präglas av den mänskliga rörelsen och områdets funktion. De flesta formella och spontana möten med människor sker i området vilket ger området en social kvalitet.

Delområde 9, Kulturell kvalitet

Delområdet innefattar slottet med dess omgivning vilket har en stark kulturell prägel. Här ligger stjärnboskén och lövteatern i barockstil som formar upplevelsen att bli starkt kulturell med häckar i formation. Trädalléer som löper i rader framför slottet och ramar in hela byggnaden. Formklippta häckar och lindar gör att området upplevs ha en riktning som följer slottets och visar att all vegetation noggrant placerats ut. Även den häckomgärdade centralaxeln ingår i området för att det följer områdets riktning och ger en siktlinje mot slottet när besökaren

kommer till platsen. Området runt slottet är innehållsrikt och påverkat av mänsklig aktivitet i alla delar och har en kulturell kvalitet som definierar uttrycket.

Delområde 10, Sammanhängande kvalitet

Delområdet innefattar borggården på slottet med utsikt över havsviken i söder. En omsluten och skyddad plats upphöjd från marknivå med tre tydliga väggar vilket ger en sammanhängande rumskänsla och kvalitet. Upplevelsen av den starka rumskänsla som slottsväggarna skapar tillsammans med ett symmetriskt innehåll stärker den sammanhängande kvaliteten.

Delområde 11, Rofylld kvalitet

Delområdet börjar i lundmiljön i anslutning till slottet och fortsätter ut till Notholmen. Ett skimrande ljus tar sig igenom träd-kronorna och gör lundmiljön till en lugn och rofylld plats där det finns utrymme för avkoppling. Gångvägen ut till Notholmen kantas av klippta häckar i brösthöjd med utsikt åt alla väderstreck. Promenaden är exponerad till den grad av att man syns men upplevs trygg med hjälp av häckens inramning. På Notholmen hörs vågornas kluckande mot bryggan där kan du sitta och sola eller njuta av utsikten. Det finns flera privata platser där tankarna kan vandra iväg tillsammans med tiden. Hela upplevelsen präglas av vattnet som förstärker en rogivande känsla. Platsen upplevs vara lugn och stillsam, vilket gör att området har en rofylld kvalitet.

Sammanfattning

Tullgarns slottspark upplevdes ha alla kvaliteter enligt Stoltz och Grahns (2021) teori om upplevda sensoriska dimensioner. Det visar på komplexiteten i slottsparken samt de många olika lager som skapats under historien och som framträder i upplevelsen av parken.

Kulturell kvalitet är den tydligaste upplevelsen och präglas av formgivna element som boskéer, dammar, alléer eller byggnader som sätter en stark mänsklig prägel på det upplevda området. Slottet med omgivningar är centralt och det som är starkast framträdande på platsen.

Rofylld kvalitet är kopplat till vatten och främst där möjligheten att komma det nära fanns, det gav en lugnande effekt. Vattnets ljud var också central för upplevelsen och gav ro och möjlighet till kontemplation.

Skyddande kvalitet upplevdes i engelska

Det här tar jag med till gestaltningen

- Vattnets rörelse och ljud som upplevdes i parken skapade en rofylld känsla och var en positiv egenskap.
- Möjligheten att komma nära vattnet vid dammarna var positivt och stärkte upplevelsen.
- Siktlinjer ut mot havsviken ger en målpunkt att fästa blicken på.
- Avskilda rum är återkommande för hela slottsparkens miljöer och skapar möjlighet till intima och privata platser.
- Tydligare entréer till naturstigarna i den naturliga skogsdungen med skyltar så att det går att skapa översikt av området.

parken med sin äldre vegetation som skapade en trygg miljö med översikt och möjlighet att hitta avskildhet. De olika typerna av rumsliga samband bidrog till den skyddande upplevelsen.

Fruktträdgårdens stora öppna ytor med siktlinjer, framförallt mot havsviken, var avgörande för den storslagna upplevelsen. Det gav en extra dimension till platsen som inte kunde upplevas genom att blicka inåt platsen. Det kan liknas vid slottets innergård där en liknande upplevelse att blicka ut fanns fast där det rumsliga egenskaperna är motsatser.

Den naturliga delen är en liten oas som får en att blicka in i skogsdungarna och leta efter djurliv, emellanåt glimtade havsviken fram mellan träden och gav dynamik. Upplevelsen präglades av lugnet och utblickarna.

PSD-analys över reningsdammarna

En PSD-analys utfördes över arbetsområdet vid reningsdammarna. Detta för att beskriva de upplevda sensoriska dimensioner mer detaljerat. Resultatet presenteras i en karta (Fig. 72) med de olika upplevelserna geografiskt indelade i områden med tillhörande beskrivning. Upplevel-

serna, både positiva och negativa, tillsammans med tongivande element från reningsdammarna tas vidare till gestaltningen. För varje delområde redogörs för förbättringsåtgärder som skulle stärka platsen och dra nytta av de synergieffekter som Stoltz och Grahn (2021) föreslår.

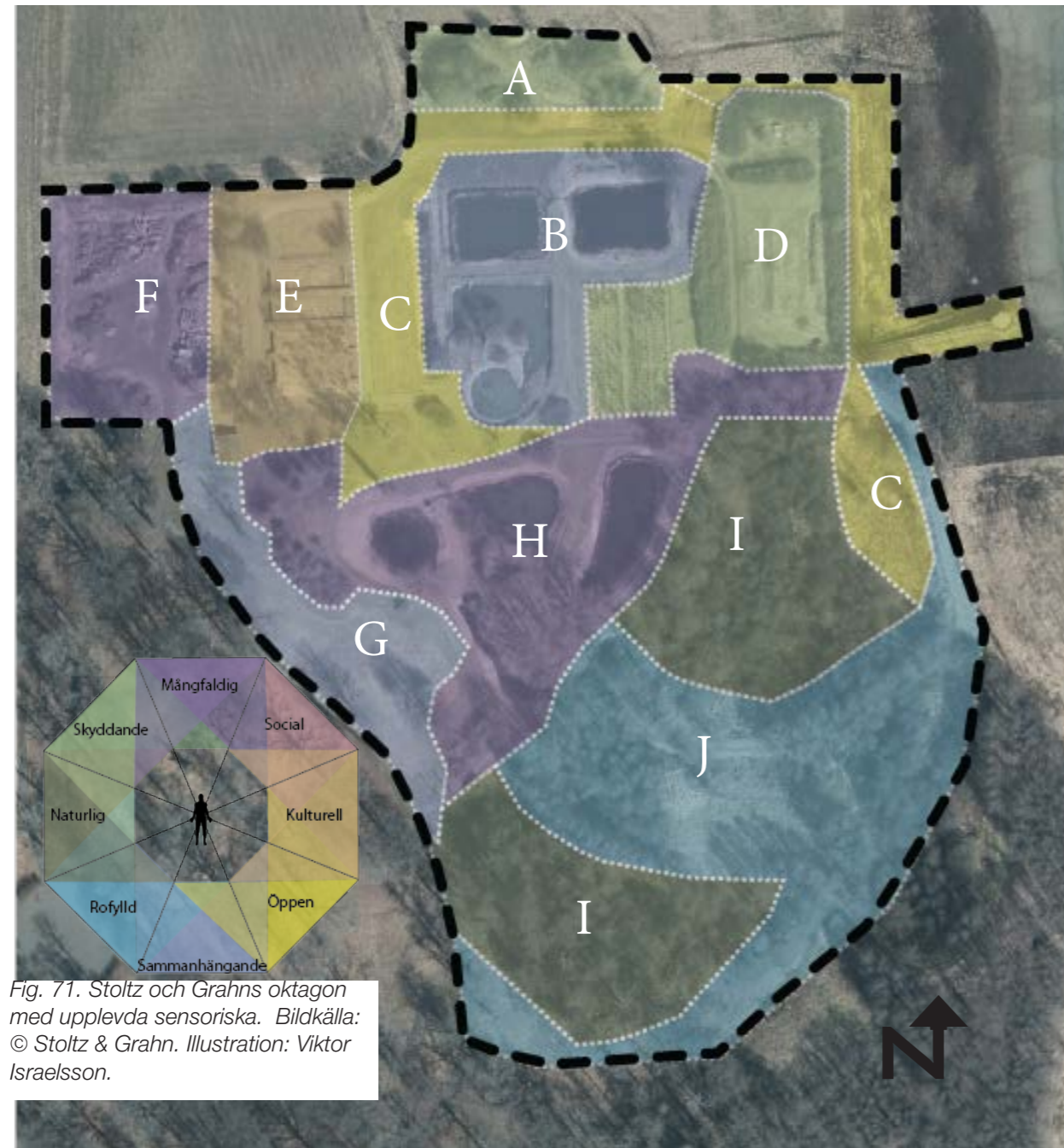

Fig. 71. Stoltz och Grahns oktagon med upplevda sensoriska. Bildkälla: © Stoltz & Grahn. Illustration: Viktor Israelsson.

Fig. 72. Analyskarta över arbetsområdet vid de forna reningsdammarna. Områdena är indelade i färger efter PSD-modellens upplevelseoktagon. Källa: © Lantmäteriet, redigrad av Viktor Israelsson.

Delområde A, Skyddande kvalitet
Delområdet omfattar ett vegetationsparti i nordligaste delen av arbetsområdet som upplevs inneslutande och skyddande. Vegetationen skapar flera privata rumsligheter inne i delområdet, med utsikt över omkringliggande omgivningar. Det stärker den skyddande kvaliteten när det går att hitta intima platser med utsikt, se men inte synas. Området är litet till storleken men upplevs bidra till att skapa rumslighet för hela reningsdammarna med en skyddande vägg mot norr.

Till gestaltningen: Förstärk vegetationen och öka variationen av växter för att stärka mångfalden. Samtidigt utveckla de rumskapande egenskaperna för ökad rumslig variation.

Delområde B, Sammanhängande kvalitet
Delområdet omfattar de fem nordliga dammarna samt tre vattentrappor. Anläggningen upplevdes vid besöket vara i ett sämre skick med låg vattennivå och stillastående vatten vilket påverkar upplevelsen negativt. Två av vattentrapporna gav ifrån sig ett svagt porlande ljud som upplevdes lugnande. De dammar som är betongklädda har staket runt sig vilket förhindrar åtkomsten och möjligheten att komma nära vattnet. De andra dammarna hade tät vegetation som hindrade vattenkontakten. Dammarnas utformning tillsammans med vegetationen gör att platsen upplevs ha en sammanhållen rumslighet och innehåll vilket stärker den sammanhängande kvaliteten.

Till gestaltningen: Dammarnas kantiga former kan med fördel mjukas upp för att skapa ett mer enhetligt uttryck. Möjligheten att komma närmare vattnet borde undersökas för att öka besöksvärdet. Fler sittplatser för att kunna ta del av ljudet och livet vid dammarna.

Delområde C, Öppen kvalitet
Delområdet är vidsträckt och omfattar de öppna gräsbeklädda centrala delarna i arbetsområdet. Naturstigen som löper på utsidan av det nordliga häckpartiet har tillsammans med fågeltornet utsikt över Tullgarnsviken och ingår i delområdet också. Det finns också tydliga rumskapade element inom området som skapar avgränsningar. Utrymmen för att kunna utföra aktiviteter som kräver en större yta finns. Det som präglar upplevelsen är utblickar mot omgivningen och siktlinjer inom området vilket ger platsen en öppen kvalitet.

Till gestaltningen: Ett mer sammanhängande stråk för att leda besökare genom hela öppna området skulle öka besöksvärdet.

Delområde D, Skyddande kvalitet
Delområdet är rikt på vegetation med ett omfattande buskskikt som omsluter platsen och definierar gränserna. Häckarna som tidigare omgärdade den gamla komposten till reningsdammarna skapar ett intimt rum med möjlighet till att vara privat och skyddad. Planterade rader med korgvide som tidigare varit näringsfilter för reningen utgör idag en tät skog, platsen upplevs som helt innesluten och privat. Upplevelsen präglas av vegetationens rumsskapade egenskaper där flera intima platser finns vilket stärker den skyddande kvaliteten.

Till gestaltningen: Fler sittplatser skulle öka möjligheterna att nyttja de intima rummen. Förbättra strukturen på innehållet med att tillföra fler element som stärker mångfalden och förbättrar besöksvärdet.

Delområde E, Kulturell kvalitet

Delområdet domineras av ett byggt element som tidigare fungerat som vertikalfilter för de forna reningsdammarna, idag överväxt av sly. De byggda elementen som har en funktionell utformning visar på människans påverkan på platsen vilket präglar upplevelsen. Det tillsammans med en allé av oxel och en mindre byggnad gör att platsen upplevs ha en kulturell kvalitet.

Till gestaltningen: Platsen har uttjänat sitt syfte och kan med fördel göras mer tillgänglig för besökare samt utveckla de sociala och öppna kvaliteterna. Äldre vegetation ska försöka behållas för att bibehålla kulturell kontinuitet.

Delområde F, Mångfaldig kvalitet

Delområdet är slottsparkens kompost och plats för disponering av organiskt material vilket gör att platsen har ett omfattande innehåll. Det finns en variation av fritt växande växter, kompost, biodepåer samt olika markmaterial som alla ger förutsättningar för många olika typer av habitat. Upplevelsen kännetecknas av platsens mångfald av arter och material vilket visar på en mångfaldig kvalitet. Platsen har höga naturvärden vilket även stärker den mångfaldiga kvaliteteten.

Till gestaltningen: Vid större förändring kan naturvärden och habitat försvinna, återhållsamhet ska beaktas. Skyddande element av vegetation kan förstärka de rumsliga egenskaperna och minska insikten till platsen.

Delområde G, Sammanhängande kvalitet

Delområdet innefattar en sammanhängande ängsyta med tydligt definierat rum som kantas av en gångväg mot väster och dammar mot öster. Innehållet upplevs

som likartat med inslag av både träd och död ved. I norr finns ett litet inhägnat arboretum för återplantering i parken. Spår av vildsvin inom platsen påverkade upplevelsen negativt med ett ovärdat intryck. Ett sammanhängande område som stärker kopplingen mellan de forna reningsdammarna och den engelska parken på ett sömlöst sätt. Samtidigt som ängen skapar en barriär finns siktlinjer in mot de forna reningsdammarna. Inblicken mot reningsdammarna skapar ett intresse för den som passerar och bjuder in till platsen.

Till gestaltningen: Platsens trädskikt kan utvecklas för att ytterligare förstärka kopplingen med den engelska parken. Förstärka siktlinjer in mot reningsdammarna för att förbättra kopplingen och spänningen.

Delområde H, Mångfaldig kvalitet

Delområdet utgörs av de fyra södra reningsdammarna med omgivande vegetation och gångstråk som gör platsen sammanhållen. Delområdet har ett varierat innehåll med en kulle, forna reningsdammar, perennplanteringar, broar, vattenskålar och diversifierad vegetation. Vattnet är svåråtkomligt för vegetationen blockerar tillgängligheten samt att det var låg vattennivå vid besökstillfället. Upplevelsen påverkades negativt av det svåråtkomliga vattnet och de få sittplatser som finns för att vila och njuta av platsen. Miljön i området upplevs variationsrik med en multistrukturerad uppbyggnad vilket stärker den mångfaldiga kvaliteteten.

Till gestaltningen: Ett utvecklat gångstråk för att tillgängliggöra vattnet skulle förstärka besöksvärdet och upplevelsen. Förbättrade möjligheter att vistas på platsen med fler sittplatser vid vattnet med tillgång till utsikt.

Delområde I, Naturlig kvalitet

Delområdena utgörs av två skogspartier med främst likåldrig friväxande vegetation. De har varit utlopp för reningsdammarna och sista reningspost i systemet. Området har ett likartat trädbestånd som fått växa fritt och falla fritt vilket gör att det finns mycket död ved i skogspartierna. Det finns mindre öppna rumsligheter inne i skogspartierna med naturstigar som leder till områdena. Det upplevs även finnas ett påtagligt fågelliv bland träden. Platsen upplevdes vara vild och friväxande i den mån att ingen skötsel utfördes på platserna vilket stärker den naturliga kvaliteten.

Till gestaltningen: Möjlighet att utveckla tillgängligheten till skogspartierna för att ta del av den naturliga upplevelsen. En fortsättning av vattensystemet ut till skogspartiet skulle kunna skapa en mer rofylld plats, samt förstärka djur- och växtlivet.

Det här tar jag med till gestaltningen

- För att stärka området och omvandla de forna reningsdammarna mot rekreativ ändamål och sammankomst är platsen i behov av tydligare rumsfördelning. Flera olika typer av rum med olika grad av exponering för att passa alla behov.
- Ett mer enhetligt formspråk som integrerar de forna reningsdammarna med slottsparken för att stärka identiteten och sammankopplingen.
- För ett förbättra besöksvärdet och upplevelsen av platsen ska möjligheten att komma nära vattnet finnas. Det skapar en rofylld plats med möjlighet till både avkoppling och lek.
- Gångstråken ska utvecklas för att leda besökaren att upptäcka platsen samt att kunna uppleva vattnets positiva effekter längs promenaden. Stråken ska utformas på ett tillgängligt och säkert vis.
- Förbättrade möjligheter att kunna vila eller sitta ned på platsen skulle öka besöksvärdet. Fler sittplatser med olika exponeringsgrad för att tillgodose alla behov.
- Mer diversifierad vegetation ska finnas, för att stärka mångfalden och kopplingen mot slottsparken. Det innebär att inspireras av växterna som finns i slottsparken och lyfta in dem i arbetsområdet.

Delområde J, Rofylld kvalitet

Området omfattar gräsbeklädda naturstigar med omgivningar som löper i södra delen av arbetsområdet. Rörelsen längs stigarna omfattar flera olika rum och upplevelser med både öppna platser med utsikt till slutna platser med fågelkvitter. Upplevelsen på platsen var mångsidig med mycket innehåll längs promenaden, det som var tydligast var en trygg känsla där tankarna kunde vandra inåt. Områdets många olika lager gör att platsen har ett djup och en komplexitet. Upplevelsen präglades av en trygg promenad som stödjer en rofylld kvalitet.

Till gestaltningen: Det finns möjlighet att skapa intima rum för att kunna ta del av den rika natur som området erbjuder. Förbättrade möjligheter att kunna ta del av utblickar. Förbättra orienteringen på platsen med skyltar.

Designfasen

I detta kapitel beskrivs gestaltningsprocessens olika faser som slutligen lett fram till gestaltningsförslaget.

Fig. 73. (2024) En bild som visar material och verktyg som använts under designfasen.
Foto: Viktor Israelsson

Förfas

Processen med framtagandet av idéer påbörjades under min anställning vid hovstaterna som parkarbetare vid Tullgarns slott. Under mina arbetsuppgifter vid reningsdammarna och under samtal med mina kollegor så diskuterades olika lösningar som skulle kunna genomföras för att omvandla platsen. Arbetet fortsatte i bakgrunden med idégenerering av olika lösningar som kunde implementeras för att skapa en ny upplevelse, idéer som bedömdes som intressanta skrevs ned.

Innan starten för arbetet påbörjades en kunskapsinsamling med muntliga källor som bidrog till att öka förståelsen och vidareutveckla idéer kring platsen. Arbetet i hela slottsparken och kunskapen som ansamlades om platsen och dess kulturhistoriska värde utökade idégenereringen.

Den komplexa situationen som råder mellan den kulturhistoriska skyddade slottsparken och ett avvecklat biologiskt reningsverk inom samma skyddade område medförde initialt en svårorienterad process utan att ha en djupare kunskap om rättsförhållandet.

Fas 1. Fritt skissande

Arbetets tidiga skede bestod främst av fritt skissande för att testa olika formspråk, rörelser för vattnet samt rumsliga dispositioner (Fig. 74 & 75). Det fria skissandet handlade även om att skapa en förståelse för platsen i sitt sammanhang och hur den kopplar samman med sin omgivning. Under skissarbetet i denna fas började tankar och idéer kring olika koncept att testas.

Tidigt stod det klart att dammarnas runda och organiska formspråk var tilltalande och passande både platsen och parken. Kanalerna i den engelska parken var inspirationskälla till formspråket. Det var så framträdande och bidrog till valet av ett organiskt formspråk för att skapa en mer enhetlig känsla i slottsparken.

Under fasen genomfördes dokumentstudier av gamla ritningar, skötselplaner, historiska kartor, gamla bilder och loggböcker. Samtal med personal på platsen och inom Statens Fastighetsverk ökade mina detaljkunskaper om platsen. Det utfördes även en platsanalys och inventering under samma tidsperiod.

Alla dessa moment påverkade skissprocessen med att skapa nya funderingar kring lösningar. Det skiftade mina första tankar om att skapa en helt ny plats till att behålla stora delar i sin ursprungliga form. Valet att bevara delar av strukturen i sin nuvarande form utgick från att de överensstämde med mitt valda formspråk. Även att det var etablerade element på platsen som redan har ett ekologiskt- och upplevelsevärde påverkade. Valet att bevara tidigare element ger även en dynamik till platsen med äldre vegetation som stärker områdets karaktär och koppling mot slottsparken.

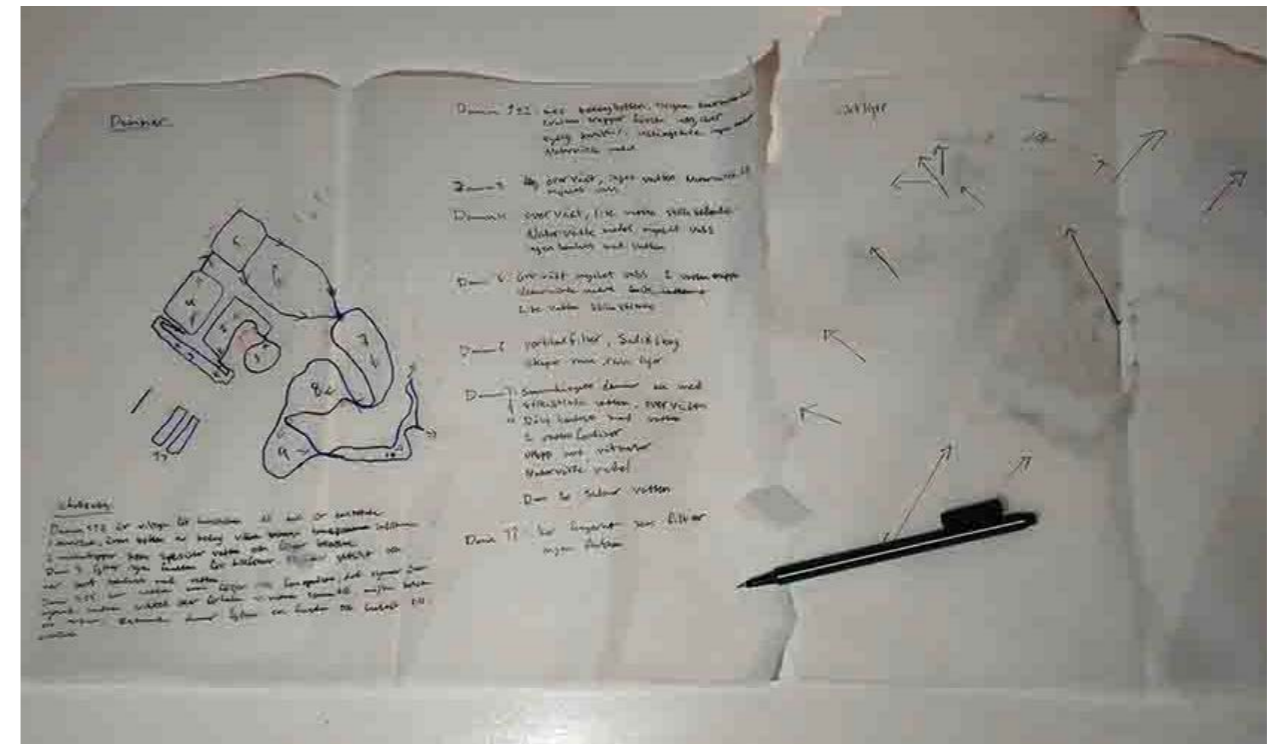

Fig. 74. (2024) Bilden visar en skiss av dammsystemet för att bilda en uppfattning om vattnets rörelsen genom platsen samt en skiss över siktlinjer genom platsen. Foto: Viktor Israelsson

Fig. 75. (2024) Bilden visar tidiga skisser och analyser av området med frågor till mig själv för att utforska vidare i nästa steg. Foto: Viktor Israelsson

Fas 2. Tematiskt skissande

Under denna fas undersöktes ett tematiskt skissande för att testa hur olika teman kunde generera nya idéer och lösningar. Teman som japansk, billig, naturlig och påkostad (Fig. 76 & 77) testades och utvärderades sedan.

Skisserna fick inte ta mer än tio minuter att genomföra. Att göra snabba skisser underlättade processen då jag upplevde att jag skissade utan att tänka på varje drag. Det gjorde att skisser och idéer som nedtecknades under uppgiften inte avfärdades redan innan de hamnade på papper. Det gjorde att jag testade nya former, material, stråk och vegetation som jag inte hade undersökt tidigare. Uppgiften genomfördes i en medveten och kontrollerad process där resultaten utvärderades.

Utvärderingen av skisserna ledde vidare till att fler skisser utfördes för att renodla de idéer och lösningar jag tyckte var bra. Det ledde till en ny omgång med skisser utifrån det första resultatet. Denna gång fanns det ingen tidsbegränsning utan en högre detaljeringsgrad var istället en prioritering för att renodla idéerna ytterligare. Vid slutet framkom den skiss som gestaltungsförslaget bygger på (Fig. 78).

Under faser gick började en bärande idé för gestaltningen att ta form. Skissandet och testandet hade gett vissa utmärkande aspekter som upplevdes kunna stärka platsen och ge en röd tråd i gestaltningen. Den bärande idén som bygger på vattnets rörelse och akustiska egenskaper framträdde efter utforskandet av bäcken.

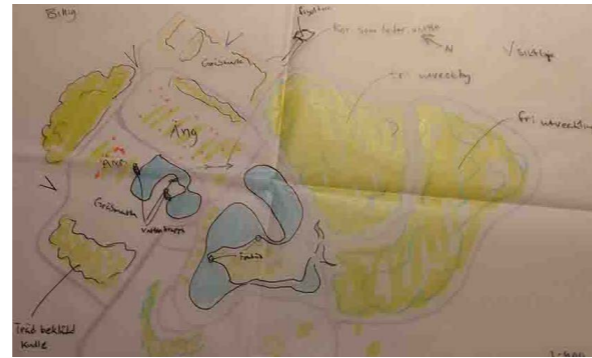

Fig. 76. (2024) En tematisk skiss på temat "billig" där gestaltningen skulle vara så billig som möjligt. Flera av de forna reningsdammarna har plockats bort och rör kopplar ihop de befintliga dammarna. Foto: Viktor Israelsson

Fig. 77. (2024) Bilden visar en tematisk skiss med temat "påkostad" där flera nya broar och bryggor finns utplacerade. Foto: Viktor Israelsson

Fig. 78. (2024) En sammanställning av utvärderingen av tematiska skisser och tidigare skissprocesser. Denna skiss scannades in och blev materialet som följde med vidare till digitalt skissande. Foto: Viktor Israelsson

Fas 3. Digitalt skissande

I den tredje faser övergick processen från papper och penna till digitalt skissande. Vilket innebar att skissandet utfördes i programmet AutoCAD och Adobe Illustrator på datorn.

Att skissa digitalt utvecklade processen och tillförde mer noggrannhet och exakthet till skisserna. Genom att scanna in pappersskissen och lägga in den i AutoCAD blir det organiska formspråket mer följsamt och likt det som jag gjort tidigare i processen. Det ger en skissprocess där resultatet från tidigare skisser fortsätter att byggas på och processkedjan aldrig bryts.

Det digitala skissandet är en snabbare och mer klinisk process där ett felsteg lätt raderas och kan göras om på korrekt vis. Genom att fortsätta bygga vidare på mina skisser så nådde jag en punkt där jag ville utforska skissandet

med att ge färg och djup till AutoCAD ritningen. Jag flyttade över ritningen till Adobe Illustrator för att sätta färg och testa olika delar. Med färg kunde jag utvärdera skisserna ur ett nytt perspektiv och upptäckte att vissa delar inte fungerade ur ett visuellt perspektiv.

I denna del av faser började processen övergå från ett internt skissande till ett externt skissande där jag började ta fram presentationsmaterial. Det blir en stor skillnad på arbetssätt när man byter medvetandegrad i skissandet. Från den interna kommunikationen som är relativt enkel, börjar nya frågor komma fram, hur upplevs det här? Hur läses det här? Genom att byta fokus till extern kommunikation så kommer nya svar fram i processen.

Den sista delen av skissandet ledde fram till det slutliga gestaltungsförslaget.

Fig. 79. (2024) Bilden visar hur arbetsprocessen såg ut i AutoCAD där flera av de tidigare skissade element som bryggor, gångstråk och bäcken testades för att utvärdera resultat och fortsätta bygga vidare gestaltningen. Foto: Viktor Israelsson

Resultat

I bilaga 1 presenteras gestaltungs-förslaget på A1 planscher med bärande idé, programpunkter och gestatningsval som skett under arbetsprocessen.

Fig. 80. Ett utsnitt från illustration-splanen från gestaltungs-förslaget. Förslaget finns i sin helhet i bilaga 1. Illustration: Viktor Israelsson

Diskussion

I detta kapitel presenteras
resultatdiskussion, metod- och
litteratordiskussion samt avslutning.

Fig. 81. Bilden visar den flera hundra år gamla kärekssekens stam med ingång. Foto: Viktor Israelsson

Resultatdiskussion

Upplevelsensvärdet

Syftet med arbetet var att komma fram till ett gestaltungsförslag för de forna reningsdammarna vid Tullgarns slott som skapar en god miljö i ett kulturhistoriskt värdefullt område med upplevelsen i fokus. Arbetet utgick från att skapa en ny funktion för platsen samtidigt som vattnets och gröna miljöers positiva egenskaper på upplevelser och hälsa främjas.

Det nya gestaltungsförslaget omformade platsen till ett område för rekreation och integrerar miljön med slottsparken samtidigt som de estetiska kvaliteterna förstärktes. Identiteten för platsen förändrades från en praktiskt funktionell miljö till ett livfullt område för aktiviteter, fågelskådning, kontemplation eller naturupplevelser. Upplevelsevärde förstärktes också genom att vattnet tillgängliggjordes och nya gröna miljöer skapades med ett estetiskt förhållningssätt som stärker kopplingen med slottsparken.

Vattnet har alltid haft en central roll på platsen från sankmark till reningsverk och nu till rekreationsdammarna. Kaplan och Kaplan (1989) beskriver att vatten är ett föredragat element i landskapet och att människor har en önskan att vara nära vatten. Gestaltningens utgångspunkt var att stärka kopplingen till vattnet för att vidare förstärka upplevelsevärde. I vilken form vattnet skulle finnas kvar på platsen var osäkert till en början.

Gestaltningen skapade flera olika möjligheter att interagera med vattnet. Vattentrapporna tillsammans med vattenskalarna bidrog till att skapa rörelse och ljud som fångade besökarens uppmärksamhet vid ankomst. Vattnets rörelse och ljud menar Stoltz och Grahn (2021) är avgörande för att skapa en rofylld

upplevelse. Bryggorna skapade en direkt närhet till vattenytan och gav möjlighet att interagera, vilket Kaplan och Kaplan (1989) beskriver som en lågintensiv upplevelse.

Vattnets väg genom platsen är en viktig del i besökarens rörelsemönster där möjligheter att under promenaden vara nära vatten eller se vatten var en övergripande tanke baserat på upplevelsen av vatten tillsammans med platsen. Kaplan och Kaplan (1989) beskriver att det är viktigt att förstå relationen vattnet har till sina omgivande element, vilket är avsikten med gångstråket i förslaget som är en utveckling av den relationen.

Med Stoltz och Grahn (2021) upplevelsebaserade teoretiska ramverk i grunden tog gestaltningen stöd för hur upplevelsevärde kunde stärkas med hjälp av synergieffekter. Resultatet från PSD-analysen bidrog till att förstå vilka upplevda kvaliteter som fanns på platsen. Konflikter mellan min egen idégenerering och det teoretiska ramverket uppstod. Enligt det teoretiska ramverket ska närliggande kvaliteter förstärkas för att uppnå positiva effekter. Mina skisser och idéer gick ibland åt motsatt håll vilket medförde att vissa områden i gestaltningen inte överensstämde med det teoretiska ramverket.

En kvalitet som återkommande förstärktes vid gestaltningen av vattenmiljöerna var den rofyllda. Den ansågs ha viktiga egenskaper i hur upplevelsen av platsen kunde utformas. Det naturliga ljud som vattnet avger bjuder in till en trygg och avslappnad upplevelse enligt Stoltz och Grahn (2021). Gestaltningen har också som mål att utforma platsen till ett besöksmål i slottsparken vilket kan anses motverka den rofyllda kvaliteten med liv och rörelse istället för lugn och ro.

Gestaltning inom lagskyddat område

Gestaltningen förhöll sig till förordningen om statligt byggnadsminne (2013:558) då arbetsområdet ligger inom skyddat område. Förordningen om statligt byggnadsminne (2013:558) 6 § säger att "Skyddsbestämmelserna får avse att ett område kring byggnadsminnet ska hållas i sådant skick att byggnadsminnets utseende och karaktär inte förvanskas". Vilket tolkas som att de forna reningsdammarnas utseende och karaktär inte får tas bort helt.

Statens Fastighetsverk (2020) beskrivning av områdets kulturhistoriska värde var obefintligt för att anläggningen är ett nyare inslag i slottsparken och därmed inte uppfyller kraven för skydd. Det finns ytterligare en aspekt att de forna reningsdammarna de senaste fem åren varit avstängd vilket medfört att skicket på anläggningen försämrats, vilket kan tolkas som att byggnadsminnet förvanskas. Det medför en komplex situation då lagskyddet för platsen säger återhållsamhet och fastighetsägarens (SFV) kulturvärdesanalys säger att inga värden finns att ta hänsyn till samtidigt som områdets skick försämrats.

Situationen kräver egentligen en prövning för att fastställa i vilken omfattning platsen får förändras. I min process och gestaltning valde jag att gå fram med återhållsamhet men på Statens fastighetsverks linje som medförde en rörelsefrihet i gestaltningen och egen beslutsrätt i processen. Valet går att diskutera då jag förbiser ett lagstadgat skydd för platsen som skulle förändra förutsättningarna för processen och slutligen vilket resultat som skulle kunna uppnås.

Återhållsamhet

Gestaltningen har präglats av återhållsamhet, vilket betyder att det funnits en restriktiv aspekt att omforma platsen i för stor skala. Det grundar sig på personliga värderingar, arbete på platsen samt lagskyddet.

Mina personliga värderingarna utgår ifrån att jag anser att befintliga miljöer har ett värde som vi kan bygga vidare på och addera värde till platsen istället för att bara skapa en ny plats. Det finns även en aspekt som handlar om att bevara platsen ekologiskt samt spara på resurser och material.

Mitt arbete på platsen har gett mig en mer restriktiv inställning. Det har gjort att jag sett en stor potential i det som redan finns och jag sett att det är en omtyckt plats av besökare trots att anläggningen är avvecklad. Det har många gånger varit en fördel att ha bagaget av arbetet i ryggen samtidigt som det format idégenereringen. Vissa vägar har inte utforskats fullt ut vilket påverkat resultatet.

Lagskyddet (2013:558) beskriver också att återhållsamhet ska beaktas vid förändringar inom statliga byggnadsminnen. Platsen har inte något uttalat kulturhistoriskt värde men platsen har ett värde, vilket återhållsamhet i gestaltningen lyft fram och förstärkt inför att området i framtiden ska erhålla samma status som slottsparken.

Återhållsamheten har haft en stor påverkan på gestaltungsförslaget vilket inte minst syns i att stora delar av dammsystemet har sparats. Mycket av den ursprungliga vegetationen och gångstråken har också sparats för att de bedöms ha positiv effekt på upplevelsen och ekologin. Om återhållsamheten i gestaltningen har varit bra eller dålig är inget jag kan svara på.

Metod- och litteraturdiskussion

Analys genom syntes

För att kunna svara på syfte och frågeställningar utfördes en gestaltningssprocess som överensstämmer med Krupinska (2016) metod, analys genom syntes. Metoden utgår ifrån att analys och gestaltning utförs parallellt med varandra i processen för att förstå problematiken som inte är uppenbar i ett tidigt skede (Krupinska 2016). Den parallella processen fortskrider och problemet börjar utkristalliseras och en riktning börjar framstå. Inledningsvis i processen var det få saker som var kända, de parametrar som var kända var platsen, tidsramen och att någon form av gestaltning skulle utföras. Uppgiften var helt fri att forma utöver de kända delarna vilket ligger i linje med metoden.

I ett tidigt skede i processen sattes ett syfte och frågeställningar upp som ett ramverk, detta för att skapa ett angreppssätt för arbetet. Ramverket begränsar den fria processen att söka svar på alla frågor vilket gör att processen börjar smalna av, det är inte helt i linje med metoden. Krupinska (2016:152) säger "Att träffa val alltför tidigt kan begränsa möjligheterna att hitta bra lösningar". Samtidigt var det nödvändigt för att kunna framlägga ett resultat inom tidsramen samt att det krävdes som en formalitet. Det fanns utrymme att ändra ramverket under perioden för arbetet men det förändrar inte den tidigt uppmålade problemrymden.

Den komplexa situationen som råder inom slottsparken med flera olika lager av lagskydd och kulturhistoriska värderingar gjorde det svårt att orientera sig i början. När syftet blev att omforma platsen mot rekreation och att stärka upplevelsevärden kunde jag hitta nya argument för mitt arbete. Kaplan och kaplan

(1989) beskriver att det är avgörande att förstå relationen mellan olika landskapselement och förhållandet dem sinsemellan för att bilda en uppfattning om upplevelsevärdet. Sökandet och testandet för att förstå relationerna i landskapet ledde processen till att upptäcka vattnet. Det var den avgörande faktorn för upplevelsevärdet på platsen som slutligen blev den vägledande principen. Krupinska (2016) beskriver att den vägledande principen är en specifik egenskap eller kvalitet som kan visa vägen till lösningen. Vattnets väg var min vägledande princip och slutligen koncept som styr hur gestaltningen har fortskridit.

Mitt arbete vid Ståthållarämbetet som trädgårdsarbetare vid Tullgarns slott har format processen både positivt och negativt. De forna reningsdammarna har varit en välbesökt plats av mig vilket gjort att jag upplevt slottsparken under olika perioder samt är införstådd med vilka skötselrutiner som finns för platsen. Det har skapat en stor förståelse och kunskap om platsen vilket har varit en bra grund för processen. Arbetet på platsen har även satt mig i kontakt med människor med mycket kunskap om den kulturhistoriska miljön vid Tullgarns slott och mer specifikt de forna reningsdammarna. Det negativa har varit att arbetet har format mina tankar och idéer från ett tidigt stadium vilket orsakat att alla variabler av gestaltningssproblemet inte utforskats fullt ut. Det ligger inte i linje med metoden utan är ett resultat av en redan påbörjad och formad tankeprocess som skedde i förfasen.

Krupinska (2016) säger att det inte finns något givet slut för metoden analys genom syntes utan att det är vi som utför arbetet som måste bestämma när det ska få ett slut. Det betyder att det

inte med säkerhet går att säga att alla problem och parametrar fått tillräckligt med uppmärksamhet eller bearbetning innan det avslutas. Följaktligen finns fortfarande alternativa problemformuleringar som inte undersökts fullt ut eller alls och den utförda gestaltningen är bara en av många olika lösningar på problemet.

PSD-analys

Stoltz och Grahn (2021) teori bygger på 30 års sammanförd forskning och modellen är tänkt att användas som upplevelsebase-erade designprinciper efter synergieffekter för grönområden och parker. Att skapa ett analysverktyg med teorin i grunden var en möjlighet att operationalisera Stoltz och Grahn (2021) för att kunna tillämpa det praktiskt.

Att skapa analysverktyget innebar att förstå och utvärdera de åtta olika upplevda kvaliteternas innebörd och applicera dem på en plats. Det resulterade i subjektiv bedömning för att från mitt perspektiv kunna nedteckna upplevelsen på platsen utifrån deras kvaliteter. Analysverktyget tar bara hänsyn till den dominerande kvaliteten då det försöker bygga vidare på de synergieffekter som Stoltz och Grahn (2021) föreslår följer med en upplevd kvalitet. Valet att utforma verktyget på det viset utgick från platsens storlek och att innehållet på förhand var känt.

Analysverktyget anses inte vara tillräckligt utvecklat för att allmänt tillämpas. Angreppssättet och bedömningen behöver utvecklas för att kunna tillgodogöra fler upplevda kvaliteter. Gränssättningar var inte självklara och vad som definierar ett rumsskapande element var en tolkningsfråga utifrån upplevelsen och sammanhanget. Att bedöma alla kvaliteter i hela slottsparken

och arbetsområdet hade resulterat i en stor mängd information. Information som skulle blivit svårtolkad och leda till en sammanblandning av upplevda kvaliteter. Analysverktyget skulle behöva finslipas i olika miljöer för att bättre tyda nyanser och kunna kategorisera upplevelsen.

Analysens resultat bidrog till att skapa en gestaltning baserat utifrån mitt perspektiv av platsen. Stoltz och Grahn (2021) förhållningssätt till att titta på platser ur ett upplevelsebaserat perspektiv hjälpte processen att hitta nya synsätt att behandla en plats på och bidrog slutligen till gestaltungsförslaget.

Stoltz och Grahn (2021) säger att fysiska element och en upplevelse kan vara starkt förknippade med varandra men att skalan ska sättas i kontext. Författarna fortsätter med att beskriva att skyddande, mångfaldig, social och kulturell kvaliteter är enklare att skapa inom mindre områden medans naturlig, sammanhängande och rofylld ofta kräver större ytor för att uppnå. Under analysarbetet så diskuterades förhållningssättet mot skalan inom vissa kvaliteter. Eftersom teorin inte uttrycker några mått utan bara använder begrepp som stor eller mindre och analysen utfördes subjektivt så blir upplevelsens skala min personliga skala.

Det gjorde den övergripande analysen över hela slottsparken komplicerad då området är närmare 60 hektar stort och innehållet är mångsidigt. Ett område som jag upplevde ha en mångfaldig kvalitet var parkängen vilket också skulle kunna vara öppen kvalitet beroende på hur man bedömer skalan. Borggården är ett liknande exempel där analysen framkom till sammanhängande kvalitet för innehållet och platsens skala men det

skulle också kunna vara en skyddande kvalitet. För att vidareutveckla teorin och slutligen analysverktyget behövs tydligare bedömningsreferenser för upplevelsen av skalan på platsen.

Stoltz och Grahn (2021) föreslår att närliggande kvaliteter till en upplevd kvalitet delar många associationer med varandra i oktogonen och kan med fördel förstärkas för att uppnå en god estetik.

Vidare beskriver författarna att det för med sig synergieffekter vilket ytterligare förstärker upplevelsen. Författarna avråder samtidigt från att förstärka motsatt kvalitet i oktogonen då de menar att det skapar spänningar och gör avkall på flera av goda attributen som uppstår med synergieffekterna.

Flera gånger under gestaltningsprocessen har konflikter uppstått när analysen beskriver en kvalitet och min professionella åsikt vill gå åt motsatt håll. På flera platser inom arbetsområdet upplevde jag att förstärka motsatta kvaliteter hade en spännande effekt och skapade ytterligare lager i gestaltningen och slutligen upplevelsen.

Det stärkte även estetiken på de platser där riktningen var motsatt från analysen. Genom att testa olika lösningar upptäckte jag att det går att förstärka alla upplevda kvaliteten inom oktogonen så länge argument för valen finns.

Kunskapsöversikt

Forskningen och litteraturen med fokus på upplevelsevärden är god där Stoltz och Grahn (2021) sammanförda forskning gav en god grundförståelse om upplevelsen av grönområden. Vidare så tar författarna upp de hälsofrämjande aspekter som finns att uppnå i grönområden. Detta

skapade ett underlag där upplevelsen av grönområden kunde ge stöd och grund till den fortsatta gestaltningen.

Hälsofrämjande effekter som kan uppnås via upplevelser av vatten diskuterades vidare med hjälp av Kaplan och Kaplan (1989) som beskriver vattnets påverkan på människor. Författarna beskriver att vattnet har en dragningskraft och att det historiskt har funnits möjligheter vid vatten som lockar. Forskningen skapar kunskap och förståelse för vilka element som är viktiga för upplevelsen.

Lagskyddet (2013:558) medförde konflikter mellan att bevara eller förstärka upplevelsevärden enligt teorierna och många tolkningsfrågor uppkom där tydlig väg framåt saknades. Arbetets fokuserade på att förstärka upplevelsevärdena, övervägande del av tolkningarna var i favör för att förstärka upplevelsen på platsen.

En stor del av materialet som har använts i examensarbetet är internt material från Statens fastighetsverk (2020/2022) vilka är fastighetsägare och under uppdrag från regeringen att förvalta egendomen tillsammans med Ståthållarämbetet. Statens fastighetsverk (2020) dokument Vårdprogram Mark Tullgarns slottspark AB 307 har stått för både den kulturhistoriska värderingen, bevarande och målbild samt stora delar av historien om Tullgarns slott.

Det kan anses vara mycket information som är hämtat från en källa, som dessutom inte är publicerad eller öppet granskad.

Dokumentet är framtaget för att ge en bred bild av slottsparkens olika miljöer samt vara underlag till skötsel- och bevarandeplanen som finns vid Tullgarns

slott. Det är också ett dokument framtaget av ett statligt verk med intern granskning samt att dokumentet är granskat av Länsstyrelsen och Riksantikvarieämbetet vilket stärker trovärdigheten för informationen.

Dokumentet har varit till stor nytta för arbetet och bidragit med stort kunskapsmaterial om slottsparken.

Den komplexa miljön och situationen på platsen med en nedlagd reningsanläggning i en lagskyddad kulturhistorisk miljö är en unik företeelse i svensk historia. Det visade sig vara svårt att hitta liknande exempel på fall som hade hanterats i Sverige, framförallt i kulturhistoriska miljöer.

Främst när det handlar om kulturhistoriska miljöer så är utgångspunkten att bevara eller restaurera vilket arbetet inte utgick ifrån. Detta medförde att inget stöd från litteratur om tidigare arbeten i kulturhistoriska miljöer fanns tillgängligt under examensarbetet.

Platsanalys och inventering

Under platsbesöken undersöktes platsen för att bättre kunna svara på syfte och frågeställningar genom att undersöka förhållanden, innehåll och spatials aspekter vid reningsdammarna. Det förbättrade bilden av platsen med nya möjligheter och utmaningar som kunde undersökas med skissande.

Analyserna och inventeringen baserades på tidigare erfarenheter som använts under utbildningen. Analyserna och inventeringen utfördes som ett komplement till PSD-analys och kunskapsöversikt.

Avslutning

Att bevara och sköta våra gemensamma kulturhistoriska miljöer är en viktig del i att förstå vårt gemensamma kulturarv och se hur olika ideal genom historien format vår nutid. Det innebär även att utveckla och omforma fragment inom skyddande miljöer så att värdet på anläggningen inte försvåras. Det är en samhällsangelägenhet att fortsätta vårda och bevara de värdefulla kulturhistoriska miljöer som finns för att framtida generationer ska kunna ta del av och uppleva dem.

Gestaltungsförslaget syftar till att svara på arbetets frågeställningar och resultatet är en alternativ lösning av många olika lösningar av problemet. Gestaltningen är skapad med upplevelsevärden som utgångspunkt och förslaget ger inblickar om förhållningssätt till gestaltning i känsliga kulturhistoriska miljöer. Det krävs vidare studier för att uppskatta och förstå innebörden av landskapsarkitektur inom kulturmiljöer och vilka implikationer det kan få på kulturarvet.

Förslaget förvaltar den rådande situationen och visar genom gestaltning att områdets identitet och funktion kan förändras. Genom Stoltz och Grahn (2021) forskning visar förslaget att det är möjligt att via upplevelsebaserad landskapsarkitektur skapa gröna miljöer som främjar positiva hälsoeffekter. För vidare forskning skulle de teoretiska ramverket utvecklas att omfatta vattenmiljöer i större skala för att kunna använda PSD-modellen i ett bredare perspektiv.

Slutsatsen är att arbetet indikerar att upplevelsebaserad landskapsarkitektur kan stärka upplevelsevärden av grönområden och nyttja hälsofrämjande effekter som följer med. I vilken omfattning gestaltningen kan förbättra värdet eller hälsoeffekter är svårt att avgöra och en mer omfattande undersökning krävs.

Referenser

Björkhem, U., Alm, G. & Hjernquist, M. (1992). *Tullgarn : ett kungligt stycke natur i Södermanland*. Länsstyrelsen.

Europeiska unionens råd direktiv 1992/43/EEG av den 21 maj 1992 om bevarande av livsmiljöer samt vilda djur och växter ("Art och habitatdirektivet") (EGT L 206, 22.7.1992, p. 7–50). <http://data.europa.eu/eli/dir/1992/43/oj>

Kaplan, R. & Kaplan, S. (1989). *The experience of nature : a psychological perspective*. Cambridge: Cambridge Univ. Pr.

Karling, S. (1931). *Trädgårdskonstens historia i Sverige : intill Le Nôtrestilens genombrott*. Bonnier.

Krupinska, Jadwiga (2016). *Att skapa det tänkta: en bok för arkitekturintresserade*. 1. uppl. Lund: Studentlitteratur

Länsstyrelsen (1984) *Inrättande av naturreservat Tullgarn i Södertälje kommun*. Länsstyrelsen Stockholms län. <https://geodata.naturvardsverket.se/handlingar/rest/dokument/289625>

Näsström, Bo (1997) *Anläggning av avloppsdammar i kulturmiljö*. [opublicerat dokument]. Statens Fastighetsverk

SFS 1964:822. *Naturvårdslagen 19 §*. Miljödepartementet

SFS 1988:950. *Kulturmiljölagen 2 Kap. Fornminnen*. Kulturdepartementet

SFS 1998:1252. *Områdesskydd enligt miljöbalken 5 §*. Klimat- och näringslivsdepartementet

SFS (1998:808). *Miljöbalken 3 kap. 6 §, 4 kap., 7 kap. 4-8§, 11 §*. Klimat- och näringslivsdepartementet

SFS 2013:558. *Förordningen om statliga byggnadsminnen*. Kulturdepartementet

Statens fastighetsverk (2009). *Kulturfastighetsutredningen Del 1*. Statens fastighetsverk <https://www.sfv.se/media/0c5daf15/kulturfastighetsutredningen-del1.pdf>

Statens fastighetsverk (2020). *Vårdprogram mark Tullgarns slott AB 307* [Opublikerat dokument.] Statens fastighetsverk

Statens fastighetsverk (2022). *Trädplan Tullgarns slottspark*. [Opublikerat dokument.] Statens fastighetsverk

Stoltz, J. & Grahn, P. (2021). Perceived sensory dimensions: An evidence-based approach to greenspace aesthetics. *Urban forestry & urban greening*, 59, 126989-. <https://doi.org/10.1016/j.ufug.2021.126989>

Sveriges Geologiska Undersökning (utan år). *Kartvisare jordarter 1:25000 - 1:100000*. <https://apps.sgu.se/kartvisare/kartvisare-jordarter-25-100.html>

Sveriges Meteorologiska och Hydrologiska Institut (Utan år). *Årsnederbörd Sverige*. <https://www.smhi.se/data/meteorologi/kartor/normal/arsnederbord-normal>

Trafikverket (2022). *Länets största alléprojekt vid Tullgarns slott har kommit halvvägs*. <https://www.trafikverket.se/om-oss/nyheter/lansnyheter/stockholm/2022/oktober/lanets-storsta-alleprojekt-vid-tullgarns-slott-har-kommit-halvwags/> [2023-10-17]

Figurförteckning

Om inget annat anges © Viktor Israelsson (2024) gällande foton, illustrationer och bearbetade kartor.

Sida 11

Fig. 2. Lantmäteriet © (2024) Tullgarn. skala 1:150000, SWEREF 99 TM, RH2000. karta [Kartografiskt material] <https://minkarta.lantmateriet.se> [2024-05-06]. Bearbetad av Viktor Israelsson.

Sida 12

Fig. 3. Lantmäteriet © (2024) Tullgarn. skala 1:15000, SWEREF 99 TM, RH2000. karta [Kartografiskt material] <https://minkarta.lantmateriet.se> [2024-05-03]. Bearbetad av Viktor Israelsson.

Sida 16, 40, 42

Fig. 5, 69, 71. Stoltz & Grahn © (2021) Perceived sensory dimensions: An evidence-based approach to greenspace aesthetics [Illustration] <https://doi.org/10.1016/j.ufug.2021.126989> Bearbetad av Viktor Israelsson.

Sida 18

Fig. 6. Ägomätning vid Tullgarn, Hölö socken, Stockholms län 1757. Lantmäterimyndigheternas arkiv, 01-höl-28.

Sida 20

Fig. 7. Plan af trädgården vid Kongl. slottet Tullgarn, Södermanlands län 1807. Överintendentsämbetet, Tullgarn slott, SE/RA/420475/01/J I/a/PT005/00001 (1807), bildid: R0001590_00001

Sida 21

Fig. 8. Karta öfver kungsgården Tullgarn, Södermanlands län 1878. Överintendentsämbetet, Tullgarn slott, SE/RA/420475/01/J I/a/PT005/00004 (1878), bildid: R0003247_00002

Sida 23

Fig. 9. Google Earth © Image 2021 Airbus (2024) Tullgarns slott. skala 1:3000, Flygfoto [Kartografiskt material] <https://earth.google.com/web> [2024-04-24]. Bearbetad av Viktor Israelsson.

Sida 40

Fig. 69. Lantmäteriet © (2024) Tullgarn. skala 1:5000, SWEREF 99 TM, RH2000. Flygbild [Kartografiskt material] <https://minkarta.lantmateriet.se> [2024-02-22]. Bearbetad av Viktor Israelsson.

Sida 42

Fig. 70. Lantmäteriet © (2024) Tullgarn. skala 1:1500, SWEREF 99 TM, RH2000. Flygbild [Kartografiskt material] <https://minkarta.lantmateriet.se> [2024-02-22]. Bearbetad av Viktor Israelsson.

SCIENCE AND
EDUCATION **FOR**
SUSTAINABLE
LIFE

Upplevelser vid vatten

Perspektivbild som visar bryggan vid sydöstra dammen. Flera sittplatser finns utplacerade för att kunna ta del av vattnets positiva kvaliteter.
Illustration: Viktor Israelsson

Bilaga 1

Att befinna sig i Tullgarns slottspark är en resa i olika tids-epokers parkideal, där tiden stått stilla men träden fortsatt växa. Slottsområdet ligger på ett näs i Tullgarnsviken med utsikt mot Mörköfjärden och omkringliggande kustlandskap, vilket ger en storslagen inramning.

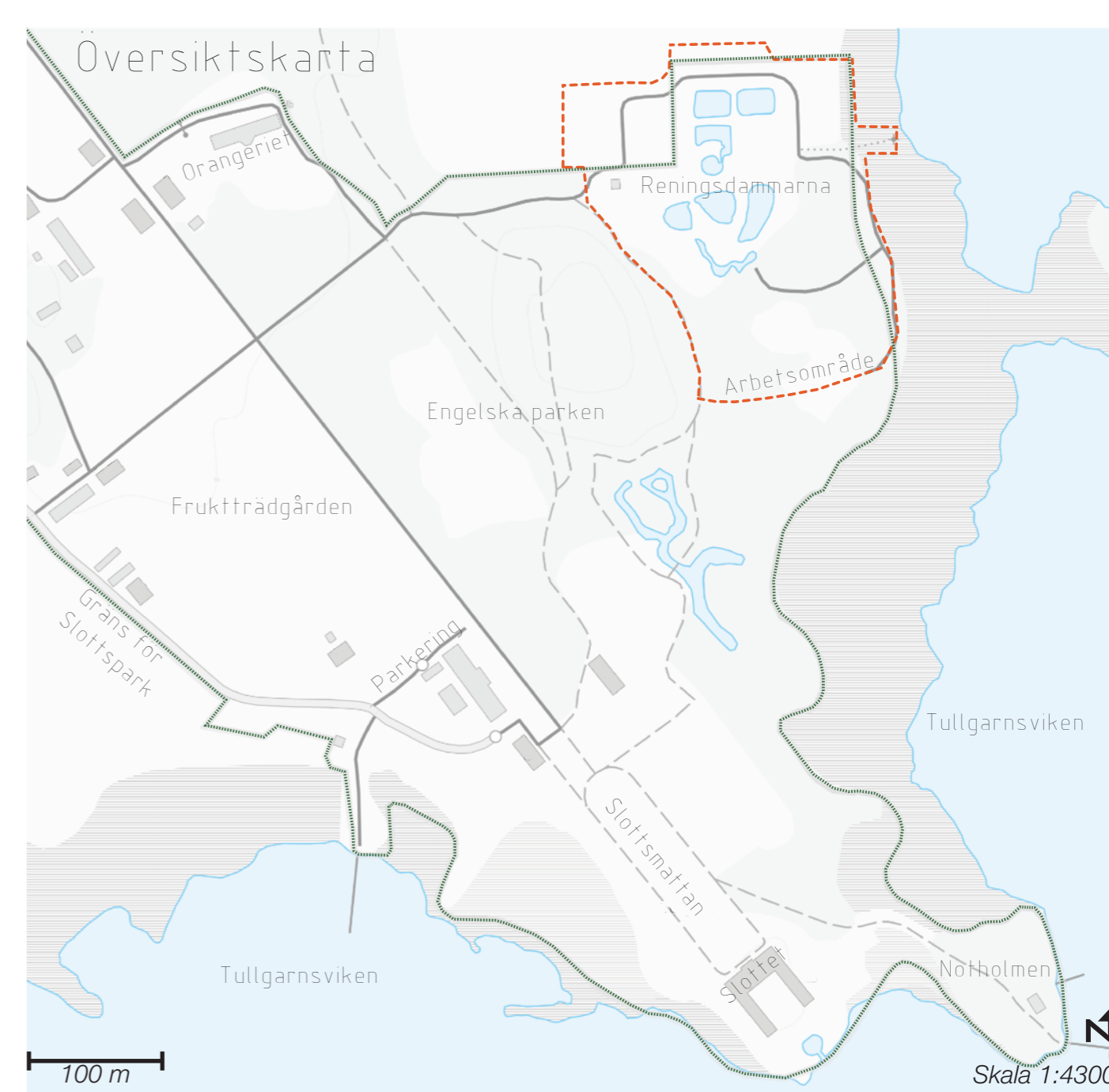
Reningsdammarna som de tidigare kallades har alltid varit ett utflyktsmål i slottsparken, för att se det biologiska reningsverket, idag är platsen ett mål för rekreativa ändamål. Rekreationsdammarna som de numera heter är en plats för avkoppling, kontemplation och sociala sammankomster där upplevelser vid vattnet står i fokus.

Rekreationsdammarna har en stor variation av olika miljöer för att tillgodose alla besökare behov. Passa på att fånga det rika fågellivet och njuta av platsens varierade natur vid ditt besök.

Bärande Idé

En gång en plats för nya idéer i historisk miljö, nu möjlighet att skapa en ny unik upplevelse. Sprunget ur det forna idealet med att låta vattnet ha sin gång som grundsten till utforskandet av det nya och oupptäckta.

Den bärande idén bygger på att lyfta fram vattnets rörelse och ljud för att skapa en plats där tankarna kan vandra inåt och blicken utåt. Vattnet är centralt i gestaltningen där vattnets väg varit utgångspunkten för den nya upplevelsen som skapas.

Översiktskarta som visar Tullgarns slott och slottspark. Arbetsområdet är markerat med streckad orange linje i nordöstra delen av slottsparken.

Växtlista

Pratensis fuktäng:

- Achillea ptarmica* - Nysört
- Alopecurus pratensis* - Ängskavle
- Angelica sylvestris* - Strätta
- Briza media* - Darrgräs
- Caltha palustris* - Kabbleka
- Carex elata* - Bunkestarr
- Deschampsia caespitosa* - Tuvtåtel
- Eupatorium cannabinum* - Hampflockel
- Festuca pratensis* - Ängssvingel
- Festuca rubra* - Rödsvingel
- Filipendula ulmaria* - Älgört
- Geum rivale* - Humleblomster
- Hypericum maculatum* - Fyrk. johannesört
- Iris pseudacorus* - Gul svärdslija
- Lychnis flos-cuculi* - Gökblomster
- Lysimachia vulgaris* - Videört
- Lythrum salicaria* - Fackelblomster
- Myosotis scorpioides* - Äkta förgätmigej
- Prunella vulgaris* - Brunört
- Ranunculus acris* - Smörblomma
- Serratula tinctoria* - Ängsskära
- Silene dioica* - Rödblåra
- Succisa pratensis* - Ängsvädd
- Trollius europaeus* - Smörboll
- Valeriana officinalis* - Läkevänderot

Träd:

- Acer platanoides* - skogslönn
- Acer saccharinum* - silverlönn
- Alnus glutinosa* - klibbal
- Betula pubescens* - glasbjörk
- Crataegus monogyna* - trubbhagtorn
- Fagus sylvatica* - bok
- Malus sylvestris* - vildapel
- Prunus padus* - hägg
- Prunus avium* - sötkörsbär
- Quercus robur* - skogsek
- Sorbus intermedia* - oxel
- Salix caprea* - sälg
- Salix alba var. sericea* - silverpil
- Tilia cordata* - skogslind
- Ulmus laevis* - vresalm

Buskar:

- Carpinus betulus* - avenbok
- Philadelphus coronarius* - doftschersmin
- Ligustrum vulgare* - liguster
- Salix purpurea* - rödvide
- Syringa vulgaris* - syren

Vegtech strandmatta S3:

- Alisma plantago aquatica* - svalting
- Caltha palustris* - kabbleka
- Carex sp. starr* - beständsbildande
- Carex sp. starr* - tuvbildande
- Iris pseudacorus* - gul svärdslija
- Juncus conglomeratus* - knapptåg
- Lythrum salicaria* - fackelblomster
- Molinia caerulea* - blåttåtel
- Myosotis scorpioides* - äkta förgätmigej
- Scirpus sylvaticus* - skogssäv
- Scutellaria galericulata* - frossört

Programpunkter

- Skapa nya möjligheter att komma närmare vattnet för en mer rofylld upplevelse och ökat besöksvärdet.
- Skapa ett mer enhetligt formspråk med organiska former som förstärker kopplingen mot den engelska parken.
- Skapa ett mer sammanhållet gångstråk för att leda besökare genom området och för att stärka upplevelsen av vattnet.
- Skapa en varierad struktur av rumsligheter med olika grader av exponering.
- Öka diversiteten av växtmaterialet för att stärka mångfalden och förbättra anknypningen till slottsparken för en mer sammanhållen parkupplevelse. Samtidigt ska äldre vegetation behållas i största möjliga mån för att bibehålla kulturell kontinuitet och minska förlust av naturvärden.
- Skapa fler sittplatser i olika exponeringsläge för både umgänge och kontemplation.

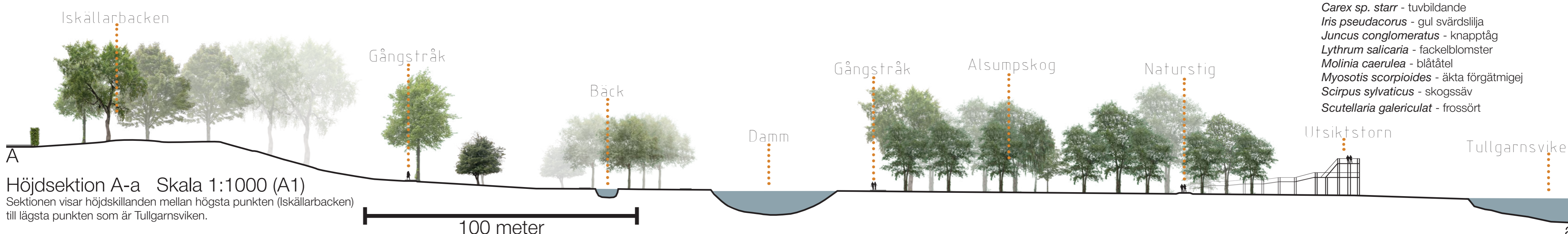
Växtval

Växtvalet har inspirerats av slottsparkens diversifierade vegetation samt det breda växtmaterialet som återfinns på platsen. Valen ämnar knyta ihop rekreationsdammarna med slottsparken och skapa ett gemensamt och enhetligt vegetationsuttryck. En viktig del i arbetet var att bibehålla äldre vegetation och etablerade växter i största möjliga mån för att ha en åldersvariation och behålla de etablerade naturvärden som kommer med äldre vegetation.

Ledorden för valprocessen av lignoser har varit variation, grönska och kontinuitet. Variation - ett brett utbud av arter på platsen med lokal förankring, det innefattar även en variation av bladverk, färg, habitus, karaktär samt blomning för mer komplexitet. Grönska - avser enbart att bladväxter används samt att växtens årstidsvariation förändrar rumsbildningen. Kontinuitet - en tanke att försöka använda det som finns på platsen i ett långsiktigt perspektiv, det som är etablerat har sin plats.

Vid valet av perenner föll det på färdiga strandmattor (strandmatta S3) från Vegtech. Det är en beprövad produkt som passar till den här typen av anläggningar och miljöer. De är framtagna för att gynna biologisk mångfald och med växter som fungerar under hela växtperioden.

Fuktängarna är en ängsmix framtagen av Pratensis, vid namn fuktäng. Den är framtagen för fuktiga och näringsrika miljöer med en bred variation av arter som blommar under hela växtperioden. Den gynnar pollinatörer och stärker den biologiska mångfalden på platsen.

Höjdsektion A-a Skala 1:1000 (A1)
Sektionen visar höjdskillanden mellan högsta punkten (Iskällarbacken) till lägsta punkten som är Tullgarnsviken.

Gestaltning

Arbetet har haft som syfte att skapa en ny identitet och funktion på platsen. Grunden i gestaltningen bygger på Stoltz & Grahn's (2021) teori om upplevda sensoriska dimensioner. Gestaltungsvalen bygger på att förstärka de kvaliteter som ligger närmast den upplevda kvaliteten på platsen, detta för att förstärka de redan positiva egenskaperna som platsen besitter.

Det kulturhistoriska värdet som slottsparken innehar har varit ett viktigt avsnitt att förhålla sig till genom gestaltningsprocessen. Slottsparkens värdefulla arkitektoniska element har varit en inspirationskälla till gestaltningen och gett möjlighet att stärka anknytningen och samhörigheten mellan parkens olika delar. Växtmaterialet som planteras är inspirerat av arter som redan växer i slottsparken för att bibehålla samma vegetationsuttryck.

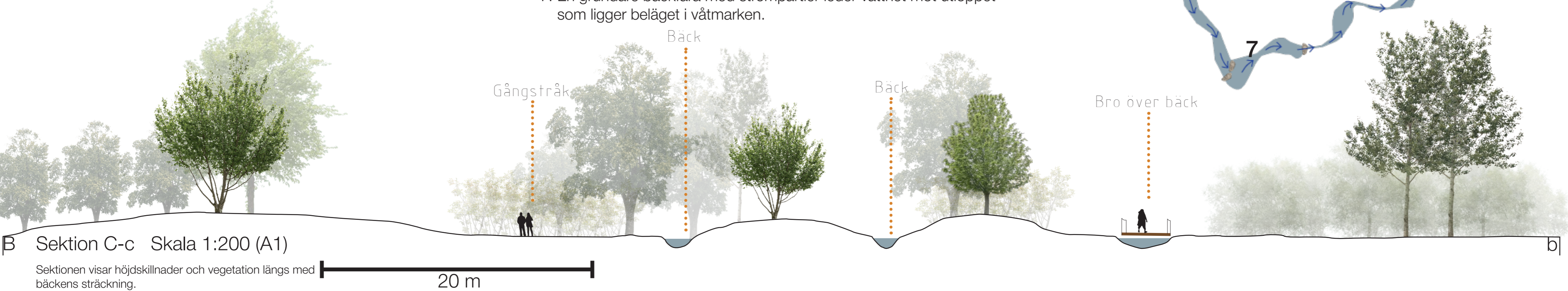
En viktigt del i gestaltningen var att inte omforma platsen för mycket, återhållsamhet har varit ett ledord för att bibehålla de värden som anläggningen redan besitter. Flera element och beståndsdelar såsom vattentrappor, organiska former, naturstigar och våtmarker har ansetts haft en betydande roll för upplevelsen på platsen och sparats i sin tidigare utformning.

Gestaltningen har haft som mål att tillgängliggöra vattnet för att ge besökare möjligheten att ta del av vattnets positiva egenskaper för upplevelsen.

Vattnets väg

Vattnets väg är en central del på platsen som tar besökaren på en upptäcktsfärd genom platsen. Figuren till höger visar vattnets väg genom systemet.

1. Vattnets resa har sin början vid vattentrapporna i den centrala dammen, dit vattnet pumpas för att fylla på dammsystemet.
2. Vattnet rinner vidare genom ett strömparti som ska dämma upp och skapa rörelse och ljud. Vattnets väg fortsätter genom en bäck som meandrar runt modulerade höjdparter på platsen. Bäckens flera strömparter som skapar en mer intensiv rörelse bitvis och porlande ljud.
3. En mindre damm, inspirerad av dammar i japanska trädgårdar, omsluten av vegetation stannar upp vattnet och skapar en intim plats för stilla reflektion.
4. En kort bäckfåra leder vattnet till tre dammar omgärdade av vegetation och med bryggor som gör det möjligt att komma i kontakt med vattnet.
5. Mellan de tre större dammarna finns en vattensköål med rinnande vatten som ger ljud och rörelse till vattnet.
6. Här finns en möjlighet att pumpa tillbaka vatten till vattentrapporna för att hushålla med resurserna, till exempel under perioder med låg nederbörd eller lågt grundvatten.
7. En grundare bäckfåra med strömparter leder vattnet mot utloppet som ligger beläget i våtmarken.

B Sektion C-c Skala 1:200 (A1)

Sektionen visar höjdskillnader och vegetation längs med bäckens sträckning.

20 m

b)

Gångstråk

Den nya strukturen för gångstråken ger besökaren möjlighet att utforska området på ett tillgängligt och säkert vis. De är skapade för att leda besökaren både in i området och med möjligheten att ta sig runt längs utsidan. Närheten och kontakten med vattnet längs hela gångstråket är en viktig del i utformningen och ger besökaren möjlighet att ta del av vattnet under hela besöket.

De centrala stråken förbättrar kontakten med vattnet och ger möjligheten att följa vattnets väg genom platsen för att få ta del av vattnets lugnande effekt. Gångstråken längs utkanten av området ger besökaren möjlighet att få ta del av den storslagna utsikten som finns utöver kustlandskapet och havsviken. På naturstigarna ges möjlighet att komma det rika djurlivet in på knuten. Under året då träden har löv är det som att vandra genom en tunnel av vegetation samtidigt som fåglarna sjunger omkring dig.

Broarna knyter ihop stråken över vattendrag och skapar en enhetlig känsla på för platsen. Broarna är en del i platsens nya identitet som handlar om tydligare koppla ihop platsens gestaltning med slottsparken så att det upplevs som en enhet.

Materialval

Materialvalen i gestaltningen härstammar från slottsparkens utstående material. Broarna har hämtat inspiration från engelska parkens gjutjärnsbroar vid kanalerna, med utsmyckade räcken. Broarnas material och utformningen för samman parkdelarna och skapar ett enhetligt uttryck i hela slottsparken. Det förstärker även identiteten eftersom området efterliknar slottsparken mer.

Bryggorna är en konstruktion av trä som har hämtat inspiration från båtbyggnaden vid Notholmen. Genom att använda samma material genomgående så stärks kopplingen mellan slottsparken vilket gör upplevelsen mer enhetligt och stärker identiteten för de nya rekreationsdamarna.

Vattnetrapporna och vattenskölen är återvunnet material som har funnits på platsen sedan den skapades på 1990-talet, framtagna av en skulptör vid namn Nigel Wells och gjutna i betong. Det är karakteristiska för platsen och populära mål bland besökare och fåglar. Deras funktion var att syresätta vatten men nu skapar de ljud och rörelse av det formbara vattnet. Det är en viktig del i gestaltningen att lyfta fram vattnet och låta det vara i fokus på platsen. Det ger en mångsidig upplevelse och berör alla mänskliga sinnen.

Fågeltornets konstruktion är av trä som ska gråna med tiden för att smälta in i landskapet över tid.

Parkbänkarna som placeras ut är av samma modell som återfinns framför slottet. Det har sidor av svartmålad gjutjärn med sittytan i trä.

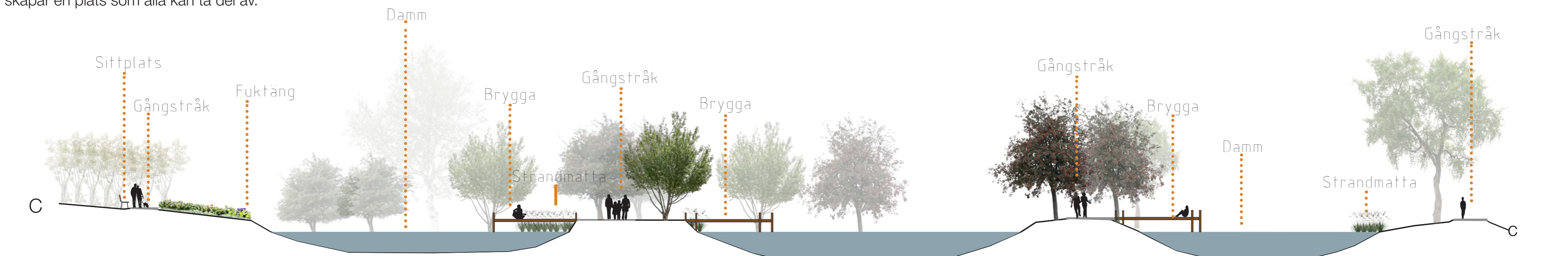
Vattenkontakt

Vattnet är en grundförutsättning för allt liv men också dragningskraften för rekreationsdamarna och avgörande för upplevelsen på platsen. Vattnet har varit i fokus under hela gestaltungsarbetet och varit det mest betydelsefulla elementet att lyfta fram och tillgängliggöra på platsen.

Gestaltungsförslaget har stärkt kontakten med vattnet och skapat nya möjligheter att kunna ta del av vattnets ljud och rörelser i olika miljöer. Bryggorna svävar ovanför vattenytan och skapar en plats i direkt närhet till vattnet för rekreation eller avkoppling. Möjligheter att studera allt liv som finns i och runt dammen, ha picknick eller bara njuta för sig själv en stund samtidigt som det porlande ljudet skapar en lugn stämning.

Strömpartierna som finns längs vattnets väg bidrar till att skapa partier med mer ljud och rörelse. Tillsammans med de sparade vattentrapporna och vattenskölen bidrar de till att skapa en avslappnad stämning och ljudbild vid rekreationsdamarna.

Vattenkontakten förstärker upplevelsevärde för rekreationsdamarna och för slottsparken som helhet. Den bidrar till att utveckla platsen som ett besöksmål och skapar en plats som alla kan ta del av.

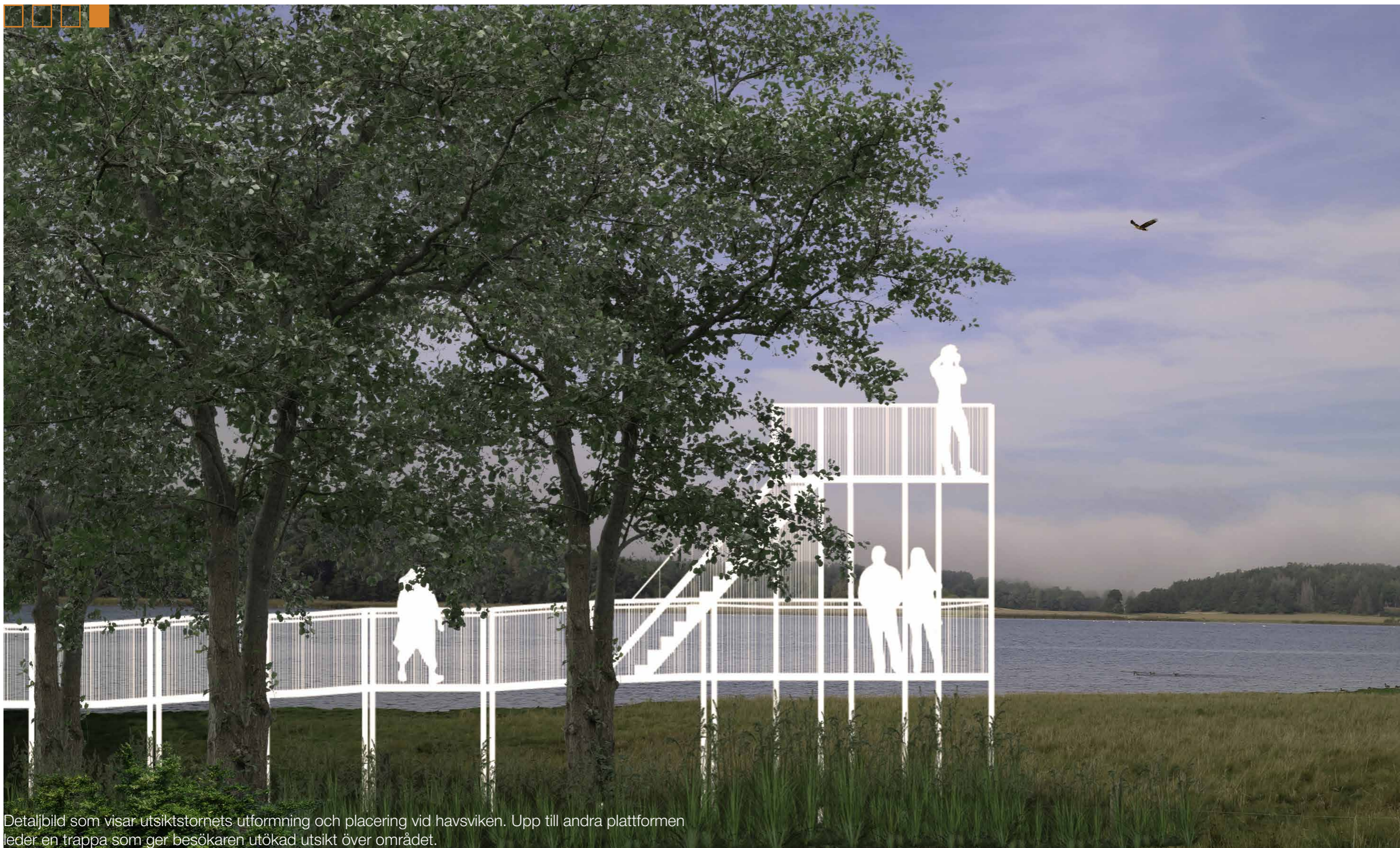

Sektion C-c Skala 1:200 (A1)

Sektionen visar de tre södra damarna med en brygga i varje damm som förbättrar vattenkontakten och skapar nya mötesplatser.

Kartutsnitt 1 Skala 1:200 (A1)

Kartutsnittet visar rekreationsdamarnas utformning med de centrala gångstråken. Fuktängens växtplatser runt alla dammar samt strandmattornas placering vid vattenbrynen.

Detaljbild som visar utsiktstornets utformning och placering vid havsviken. Upp till andra plattformen leder en trappa som ger besökaren utökad utsikt över området.

Utsiktsplatser

Utsiktstornet är ett viktigt element för området som stärker kontakten med havet, vilket tillför ytterligare en dimension av vattnets positiva egenskaper. Det nya utsiktstornet är placerat vid strandkanten med storslagen utsikt mot havsviken. På andra sidan havsviken ligger Tullgarns naturreservat med ett rikt fågelliv som kan skådas från platsen.

Utsiktstornet skapar möjligheter att kunna ta del av de rika naturliv som finns i området. Plattformen ger utmärkt vy över fågellokalen som finns vid vattnet. Det är en artrik lokal med många arter, speciellt flyttfåglar på våren och hösten tillbringa sin tid vid havsviken.

Utsiktstornet är utformat med tillgänglighet i åtanke. Gången till den nedre plattformen är tillgänglighetsanpassad med flera viloplans som möjliggör att personer med rörelsehinder kan ta del av utsikten.

I rekreationsdammarnas södra del, vassfältet, finns en ny utsiktsplattform. En naturstig leder fram till plattformen som ligger placerad i skogsbrynet med milsvids utsikt mot skärgården. Den är skapad för att kunna komma nära naturen och ta del av det livliga vassfältet. Placeringen av utsiktsplattformen gör den till ett privat rum utan störande inslag. En plats att kunna finns lugn och ro eller fågelskåda i tysthet nära naturen.

Flera nya sittplatser vid rekreationsdammarna är placerade så att det ger utsikt inom området eller ut mot omkringliggande landskap. Det ger besökare möjligheten att hitta platser med utblickar som stärker deras upplevelse av hela Tullgarns ägor med naturreservat.

Sektion D-d Skala 1:100 (A1)

Sektionen visar de två centrala dammarna med vattentrappor och en brygga.

Sektion E-e Skala 1:100 (A1)

Sektionen visar bron från de södra dammarna över till de centrala dammarna samt vattensköålen som ger ljud och rörelse till vattnet.

PSD-analys av förslaget

För att visa hur gestaltningen har förhållit sig till Stoltz och Grahn's (2021) modell om upplevda sensoriska dimensioner utfördes en PSD-analys av förslaget. Analysen utfördes genom att bedöma vilka kvaliteter förslaget har utifrån de åtta sensoriska upplevelser som PSD-teorin föreslår. I analysen fördelas områden som bedöms ha två starka upplevda kvaliteter geografiskt med en förklarande text som redogör för avgörande element i gestaltningen.

Analysen av förslaget visar att alla upplevda sensoriska dimensioner finns på platsen förutom kulturell kvalitet. Den kulturella kvaliteten finns närvarande över hela platsen för att den är mänskligt skapad. Kvaliteten uppvisar dock inga dominerande inslag i gestaltningen och framkommer

därför inte i analysen. Att analysen bedömer att alla andra upplevda kvaliteter finns visar att förslaget har en stor variation av miljöer som tillgodoser många behov.

Oktogonen visar vilka av de åtta olika upplevda kvaliteterna som gränsar mot varandra. Gestaltningen har utgått från att stärka närliggande kvaliteter till de som bedömdes under platsanalysen. Nästan alla områden har fått förstärkta närliggande kvaliteter förutom område 5, 6 och 7 som förstärktes med andra kvaliteter. En potential upptäcktes i skissarbetet att vidareutveckla dessa områden till att innehålla andra kvaliteter utöver de analysen föreslog. Färgcirklarna på analyskartan överensstämmer med färgerna i oktogonen.

Område 1, skyddande och mångfaldig kvalitet

Analysen visar att området har en skyddande kvalitet som skapas av den mestadels sparade vegetationen. Vegetationen skapar en intim rums känsla mot de öppna fälten mot norr samtidigt som vegetationen bidrar till att stärka rums känslan mot dammarna. Markvegetation är ängsytta vilket ger en mångfald av miljöer samt förbättrar för pollinerande insekter. Det tillsammans med vegetationen gör att området bedöms ha en mångfaldig kvalitet.

Område 2, mångfaldig och skyddande kvalitet

Analysen pekar på att området har en mångfaldig kvalitet som främst skapas av funktionen som kompost, inte ett område för mänsklig rekreation utan ett biologiskt rikt område. Det finns faunadepåer, död ved och en stor variation av mineral och organiska ämnen vilket skapar levnadsmiljöer för insekter och fåglar. Variation av material och innehåll gör att platsen upplevs ha en mångfaldig kvalitet. Gestaltningen har förbättrat de skyddande egenskaperna med att tillföra vegetation för att stärka de rumsliga kvaliteterna med mindre insyn och vind. Underliggande finns en kulturell kvalitet för platsens funktion, men placeringen tillsammans med innehållet gör att de andra kvaliteterna upplevs mer betydande.

Område 3, öppen och sammanhängande kvalitet

Analysen påvisar att området har en öppen och sammanhängande kvalitet. Den nya gestaltningen öppnar upp platsen och tillgängliggör platsen för besökare genom att skapa en låg kulle för rekreation med utblickar över hela området. Marken är klippt gräsmatta för att bjuda in besökare samt göra det möjligt att utföra aktiviteter. Gräsmattan tillsammans med gångstråken och bäcken inringar platsen till en egen rumslig enhet vilket är en sammanhängande kvalitet. Nya sittplatser finns placerade där utsikten är som bäst vilket stärker den öppna kvaliteten.

Område 4, rofylld och sammanhängande kvalitet

Analysen indikerar att platsen har en rofylld och sammanhängande kvalitet. Tre av fem dammar har ersatts av en bäck med strömpartier som skapar ljud och rörelse vilket stärker den rofyllda upplevelsen. En ny brygga vid en av de kvarvarande dammarna med bevarade vattentrappor ger möjlighet att komma närmare vattnet för att uppleva vattnets rörelse och ljud, vilket ytterligare stärker den rofyllda kvaliteten. Vattnet präglar platsen och tillsammans med omgivande vegetation skapas en rums känsla som ger platsen en sammanhängande kvalitet.

Område 5, social och öppen kvalitet

Analysen visar att området har en social kvalitet med flera nya sittplatser som tillåter både aktivt och passivt deltagande. Området har öppna gräsytor för aktiviteter samt utsikt mot viken och omkringliggande landskap vilket förstärker den öppna kvaliteten. Utsiktstornet som ligger i öster är ett utflyktsmål med storslagen utsikt mot skärgården.

Område 6, skyddande och rofylld kvalitet

Analysen pekar på att platsen har en skyddande kvalitet med en tydlig inramning och väggar av vegetation som skapar stark rums känsla. Det finns sittplatser i lugna miljöer med möjlighet till mindre sociala sammankomster. Bäckan passerar genom platsen och breddar sig till en mindre damm vilket förstärker den rofyllda kvaliteten på platsen. Ett avskilt rum med möjlighet till kontemplation eller mindre sammankomster.

Område 7, rofylld och mångfaldig kvalitet

Analysen visar att området har en rofylld kvalitet som präglas av närheten till vatten med flera bryggor som ger direktkontakt med vattenytan. Flera nya sittplatser finns i olika miljöer för kontemplation eller umgänge där bryggorna är ett viktigt element i upplevelsen. Området innefattar en mångfald av olika material, växter, vatten, bryggor, broar, ängar, gräsmatta och vegetation som gör att det finns flera olika lager att upptäcka. Gångstråket gör det möjligt att utforska platsens mångfald på tillgängligt sätt.

Område 8, öppen och sammanhängande kvalitet

Analysen av gestaltungs förslaget påvisar att området är en sammanhängande öppen ängsytta som via siktlinjer lockar besökare in till dammarna. Den sammanhållna rumsstrukturen som ängen skapar gör att området har en sammanhängande kvalitet. Området saknar tät och hög vegetation vilket ger god sikt in mot dammarna och platsen har en öppen kvalitet.

Område 9, naturlig och skyddande kvalitet

Analysen indikerar att området har en naturlig och skyddande kvalitet. Området har fri tillväxt och den äldre sparade vegetationen tillsammans med död ved och ett rikt fågelliv ger en naturlig kvalitet. Skogsdungen är en skyddad plats med möjlighet till helt privata rum utan insyn, kanske främst en plats att spana på fåglar i sin ensamhet.

Område 10, öppen och sammanhängande kvalitet

Analysen indikerar att platsen har en öppen kvalitet där inramning av skog också ger platsen en sammanhängande kvalitet. Bäckan meandrar genom platsen och har sitt utlopp vid ängen som vid högt vattenstånd blir en fuktäng. Den öppna kvaliteten stärks av utblickar mot viken som ger en extra rymd till platsen.

Område 11, naturlig och rofylld kvalitet

Analysen visar att området med den bevarade friväxande vegetation har en naturlig kvalitet med sitt orörda uttryck. Naturstigen från tidigare anläggningen är bevarad och ger möjlighet till en stillsam promenad i en rik naturlig miljö. I sydöst har en ny naturstig skapats som leder till ett observationsdäck med milsvids utsikt mot havsviken. De sammanhängande naturstigarna ger möjlighet till kontemplation i en harmonisk miljö vilket uppfyller kraven för en rofylld kvalitet.

Oktogonen med åtta upplevda kvaliteter enligt Stoltz och Grahn's (2021) teori om upplevda sensoriska dimensioner